

DIARIENUMMER:

B 2023-000489

Remissredogörelse

Sammanställning av inkomna remissvar

Innehållsförteckning

1. Förslag till nytt kulturmiljöunderlag	4
2. Synpunkter från myndigheter	4
2.1. Region Stockholm	4
2.2. Länsstyrelsen Stockholm	5
2.3. Kommunstyrelsen i Danderyds kommun	8
3. Synpunkter från föreningar i Danderyds kommun	13
3.1. Enebybergs Gårds Förening	13
3.2. Danderyds hembygdsförening	16
3.3. Sällskapet Amorina	23
3.4. Samfundet Djursholms forntid och Framtid	25
3.5. Danderyds villaägareförening	29
3.6. Djursholms Villaägareförening	33
3.7. Danderyds Naturskyddsförening	36
3.8. Stockholms Golfklubb	36
4. Synpunkter från nämnder i Danderyds kommun	38
4.1. Kultur- och fritidsnämnden	38
4.2. Utbildningsnämnden	38
4.3. Tekniska nämnden	38
5. Synpunkter från politiska partier i Danderyd	40
5.1. Miljöpartiet i Danderyds kommun	40
6. Synpunkter och yttranden från privatpersoner	42
6.1. Privatperson 1	42
6.2. Privatperson 2	45
6.3. Privatperson 3	46
6.4. Privatperson 4	49
7. Fritextsvar webbenkät	57
7.1. Fritextsvar om Bevara och utveckla	57
7.2. Fritextsvar om Kulturmiljöprofil	58
7.3. Fritextsvar om Enebyberg	70
7.4. Fritextsvar om Danderyd	70
7.5. Fritextsvar om Stocksund	73
7.6. Fritextsvar om Djursholm	73
7.7. Övriga synpunkter	74
8. Sammanfattning	85

1. Förslag till nytt kulturmiljöunderlag

Miljö- och stadsbyggnadsnämnden har tagit fram ett underlag till nytt kulturmiljöunderlag/program och beslutat att skicka förslaget på remiss. Syftet har varit att inhämta synpunkter för bearbetning av förslaget inför beslut.

Förslaget till kulturmiljöprogram och mer information har funnits tillgänglig på kommunens hemsida: <https://www.danderyd.se/kulturmiljoprogram>

Under remissperioden inkom yttranden från bl.a myndigheter, organisationer, föreningar och privatpersoner.

I detta dokument sammanställs alla inkomna yttranden och synpunkter. Vissa yttranden återges i sin helhet, andra sammanfattas. Kommunens kommentarer till synpunkterna markeras med blå text.

Inkomna yttranden är offentliga handlingar och finns i sin helhet tillgängliga på miljö- och stadsbyggnadskontoret.

2. Synpunkter från myndigheter

2.1. Region Stockholm

Nedan citeras Region Stockholms yttrande.

Med utgångspunkt i Region Stockholms hållbarhetspolicy och i Kulturstrategi för Stockholmsregionen, antagna av fullmäktige i december 2021 respektive i juni 2018 som en del av RUFSS 2050, utgör kultur och kulturmiljöer viktiga resurser i samhällsplaneringen.

Övergripande pekar ovan nämnda dokument också på att länets kulturmiljöer bidrar till en gemensam identitet och skapar ett sammanhang för länets invånare. Även Stockholmsregionens besöksnäring kan gynnas om länets olika kulturmiljöer utnyttjas på ett mer strategiskt sätt.

Förslaget till nytt kulturmiljöunderlag i Danderyd kommun är ett digitalt underlag som i text och bild med en tillhörande interaktiv karta visar kommunens kulturmiljöer. Underlaget är tillgängligt via en plattform på kommunens hemsida. En arkitekturguide som visar samhällets årsringar samt vad som kännetecknar och karaktäriserar respektive stil ingår också samt vad som är viktigt att tänka på vid eventuella förändringar. Samtliga byggnader i kommunen har i detta arbete inventerats och de miljöer som är särskilt värdefulla och motsvarar plan och bygglagens begrepp särskilt värdefullt bebyggelseområde (PBL 8 kap §13), redogörs för. Materialet är omfattande, pedagogiskt och möjliggör på ett utomordentligt väl sätt för politiker, tjänstemän och fastighetsägare att förvalta miljöerna väl.

Om några förbättringsförslag ändå ska framföras så är det i första hand gällande den interaktiva digitala kartan vilken i det fortsatta arbetet skulle kunna ses över avseende teckenförklaring/legend och färgval, samt möjligheten att även tända och släcka samtliga ingående lager.

Kommentar: Det finns en del tekniska begränsningar i systemet tyvärr. Förbättringsförslaget ska beaktas i möjligaste mån.

2.2. Länsstyrelsen Stockholm

Nedan citeras länsstyrelsens yttrande exklusive bakgrund.

Avgränsning och övergripande synpunkter

Länsstyrelsens synpunkter avgränsas främst till att kulturmiljöunderlaget utförts på det sätt som beskrivits i ansökningshandlingarna för bidragsansökan, samt till hur relevant lagstiftning beskrivs. Länsstyrelsen lämnar i övrigt vissa generella synpunkter utifrån Länsstyrelsens erfarenhet av vilket underlag som kan behövas vid plan- och lovhantering, men detaljgranskar inte innehållet.

Länsstyrelsen anser att Danderyds nya kulturmiljöunderlag är ett föredömligt ambitiöst och pedagogiskt utformat kunskapsunderlag, som ger god vägledning till fastighetsägare och relevant stöd i kommunens hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser. Därmed kan kulturmiljöunderlaget bidra till att både utveckla och värna de kulturhistoriska värdena i kommunen. Att kulturmiljöunderlaget publiceras digitalt i storymap och är tillgängligt för allmänheten, möjliggör att många kan ta del av det omfattande kunskapsinnehåll och rika bildmaterial i form av både nytagna och historiska foton, ett omfattande kartmaterial och fina illustrationer som programmet innehåller. Även kommunens kulturmiljöprofil fångar på ett relevant sätt kommunens kulturvärden och lyfter fram både fornlämningar och det sena 1900-talets bebyggelseutveckling på ett förtjänstfullt vis. Kommunens olika stadsdelar är väl beskrivna med historik, beskrivning av övergripande karaktär, kulturhistoriskt värde och råd och riktlinjer för övergripande planering. För de särskilt värdefulla områdena beskrivs också motiv till bevarande, värdebärande egenskaper, särarter och karaktärsdrag samt råd och riktlinjer, en uppdelning som på ett pedagogiskt sätt tydliggör de aktuella värdena och hur de bör omhändertas. De råd och riktlinjer som ges är konkreta och tar inte bara upp byggnader, utan också hur mark och trädgårdar ska omhändertas, vilket är bra.

Länsstyrelsen ser det också som mycket positivt att en klassificering av bebyggelsen på objektsnivå också gjorts, med tanke på den stora bebyggelseskatt som finns i kommunen. Samtidigt är klassificeringen i huvudsak baserad på hur välbevarad byggnadens exteriör är, vilket gör att eventuella höga interiöra värden i form av exempelvis en intakt planlösning, äldre fast inredning, dekorativ utsmyckning mm saknas i bedömningen. Det är därför viktigt att kommunen i samband med lov- och byggprocessen ser till att skaffa sig ett tillräckligt kunskapsunderlag om de invändiga kulturvärdena inför beslut. Det är också bra att kommunen informerar om att kulturmiljöunderlaget inte är juridiskt bindande, utan endast är ett vägledande kunskapsunderlag.

Kommentar: Kontoret har inte haft möjlighet att tillträda fastigheterna för bedömning av höga interiöra värden men frågan kan bevakas i bygglovsprövningen vid misstanke om höga invändiga värden.

Kommunen har och kommer på ett tydligt sätt informera kommuninvånarna om att kulturmiljöunderlaget inte är juridiskt bindande, utan endast är ett vägledande kunskapsunderlag.

Rådgivande synpunkter på innehållet

Kulturmiljökartan

Länsstyrelsen har upplevt att kartan vid något tillfälle inte fungerat fullt ut och att de olika lagren inte varit synliga. Länsstyrelsen har också upplevt att det kan vara något svårt att orientera sig mellan de många olika nivåerna i programmet och hade gärna sett att alla kartlager visats när man trycker på den övergripande fliken Kulturmiljökartan, från någon av underflikarna. Länsstyrelsen noterar också att vissa byggnader i byggnadsinventeringen saknar foton.

Kommentar:

- *Tyvärr har kartan vid vissa tillfällen inte fungerat av tekniska skäl.*
- Frågan om kartlager beaktas och åtgärdas om teknisk möjligt.*
- Alla byggnader i inventeringen ska ha fotografier om hinder inte funnits.*

Lagstiftningens krav

- *MB 3 & 4 kap. riksintresse för kulturmiljövården.*

Här bör både motiv och uttryckstexter framgå, alternativt länkar till Länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag om riksintressen för kulturmiljövården i Storymap. Rubriken bör ändras då kommunen inte har något riksintresse 4 kap, alternativt att detta framgår i texten.

Kommentar: Rubriken har redigerats och länkar lagts till Länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag om riksintressen.

- *KML 3 kap. Här bör tilläggas att Länsstyrelsens tillstånd krävs för att göra ändringar som strider mot byggnadsminnets skyddsbestämmelser. Kulturmiljölagen innehåller inga bestämmelser om bidrag, utan dessa återfinns i förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Bidrag kan i mån av medel ges till byggnader som inte är skyddade som byggnadsminnen.*

Kommentar: Informationen om krav på tillstånd från LST är tillagd.

Riktlinjer för planeringen

- *Riksintressen för kulturmiljövården. Avsnittet bör kompletteras med länkar till Länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag för att förbättra användarvänligheten.*

Kommentar: Länk tillagd till Länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag om riksintressen

Till fastighetsägare

- *Att tänka på som fastighetsägare. Av det sista rådet bör det också framgå att Länsstyrelsen ska kontaktas om ett byggnadsminne berörs.*

Kommentar: Informationen om kontakt med LST är tillagd.

Inom Energimyndighetens forskningsprogram Spara och bevara finns också många intressanta forskningsresultat och vägledningar för fastighetsägare kring varsamma energieffektiviseringar i äldre hus som kan vara värda att lyfta fram eller länka till.

Kapitlet Arkitekturguide

För att ge ytterligare inspiration och vägledning skulle avsnittet *Det gröna Danderyd* med fördel kunna kompletteras med illustrationer eller foton.

Kommentar: Kan komma att kompletteras med foton.

2.3. Kommunstyrelsen i Danderyds kommun

Nedan citeras kommunstyrelsens yttrande.

Sammanfattning

Danderyd har en unik kulturmiljö som vi som kommun vill bevara, vårda och ge förutsättningar att utvecklas med sin tid. Det remitterade materialet utgör ett gediget kunskapsunderlag till stort värde både för kommunen, dess fastighetsägare och alla andra som är intresserade av kulturmiljö och arkitektur. Det digitala formatet gör kunskapen lättillgänglig på ett levande sätt.

När det gäller formen för kommunens styrning av kulturmiljön ser kommunstyrelsen att det remitterade underlaget behöver utvecklas så att det blir tydligt:

- vad *fullmäktige* styr genom att anta ett styrdokument
- vilka *vägledande upplysningar* miljö- och stadsbyggnadsnämnden ger som ansvarig myndighet genom styrdokumentsformen ”regler”
- vad som är *kunskapsunderlag* till stöd att fatta beslut om både i styrdokument, planeringsprocesserna och enskilda ärenden för fastighetsägare och alla andra som vill lära sig mer om Danderyds kulturmiljö

Kommunstyrelsen utgår från att miljö- och stadsbyggnadsnämnden återkommer med ett förslag baserat på en sådan struktur.

Som fastighetsägare och ansvarig för att tillgodose behoven av lokaler, bostäder och anläggningar för kommunens kärnverksamheter bedömer kommunstyrelsen att kunskapsunderlaget med sin professionella bedömning av värdefull bebyggelse kommer att vara ett stöd för kommunens val av alternativ, där alternativ finns. Kunskapsunderlaget gör att kommunen tidigt kan väga in nämndens preliminära bedömning av kulturmiljöintressena, vilket kan förkorta den totala projektiden.

För kommunstyrelsen, liksom för andra fastighetsägare, är det dock viktigt att miljö- och stadsbyggnadsnämnden tydligt kommunicerar att prövningen av om en åtgärd strider mot förvanskningsförbudet i 8 kap. 13 § plan- och bygglagen, sker i det enskilda fallet när en ansökan om bygglov har lämnats in. Nämnden behöver, i sin presentation av kunskapsunderlaget och i sin vägledande information, vara tydlig med att utpekandet av särskilt värdefulla byggnader och miljöer (”grönprickade”) inte är i förväg beslutade tolkningar av förvanskningsförbudet. Kunskapsunderlaget och den vägledande informationen tillför i sak inte något utöver befintliga regelverk såsom plan- och bygglagen och detaljplaner, som är de som utgör grunden för myndighetsutövningen. Om detta inte är tydligt kan missförstånd uppstå, vilket inte gagnar arbetet med att bevara och utveckla kulturmiljön.

Inledning

Kommunstyrelsen uppskattar stort den gedigna och digitalt enkelt tillgängliga kunskapsmassa som finns i det remitterade underlaget. Det är bra att Danderydsborna och andra intressenter så enkelt kan få del av så mycket intressant information om kulturmiljön i Danderyd. Vi har mycket att vara stolta över.

När det gäller hur det framtagna underlaget ska formaliseras har kommunstyrelsen

dock två sammanhängande frågor som kommunstyrelsen anser behöver lyftas fram. Den första är vilken form av styrning som behövs inom området och därefter på vilken nivå i den politiska organisationen som styrningen ska beslutas. Frågorna är angelägna för kommunstyrelsen både i dess funktion enligt 6 kap. 1 § kommunallagen att samordna den kommunala verksamheten och som beredningsorgan till kommun-fullmäktige enligt 13 § 1 samma kapitel. Dessa frågor avhandlas i avsitt 1 nedan.

Kommunstyrelsen ansvarar enligt 4 § i sitt reglemente för kommunens fastigheter. Kommunstyrelsens yttrande som fastighetsägare finns i avsnitt 2 nedan.

Avsnitt 1. Den kommunala styrningen av kulturmiljön

Utrymmet för styrande dokument

I det remitterade underlaget anges det övergripande syftet vara att

1. uppmärksamma och sprida kunskap om kommunens kulturmiljöer
2. identifiera och tydliggöra kulturmiljöernas värden och kvaliteter
3. ge råd och riktlinjer för hur de kulturhistoriska värdena kan tas tillvara
4. ge stöd i kommunens arbete med och hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser.

Ett styrdokument ska innehålla det beslutande organets styrning inom ett område. Punkten 1 ovan är inte styrning, även om det är mycket värdefullt att uppmärksamma och sprida kunskap. Detta bör, enligt kommunstyrelsen, göras i form av ett kunskapsunderlag. Sådant kunskapsunderlag har tagits fram i anslutning till beslut om vattenplan1, dagvattenplan och riktlinjer för dagvatten.

Punkten 2 kan kommunfullmäktige besluta om på ett generellt plan om det inte binder miljö- och stadsbyggnadsnämnden i dess roll att besluta i sådana ärenden som enligt plan- och bygglagen åligger en byggnadsnämnd. Det är enbart genom detaljplaner som kommunfullmäktige kan styra miljö- och stadsbyggnadsnämndens beslut i enskilda ärenden.

Det som sägs i *punkten 3* om råd och riktlinjer kan kommunfullmäktige inte besluta om då det skulle innebära att kommunfullmäktige i princip bestämmer hur miljö- och stadsbyggnadsnämnden ska besluta i framtida ärenden som rör myndighetsutövning eller som rör tillämpningen av lag (bygglovsprövningen efter inkommen ansökan). Detta skulle strida mot 12 kap. 2 § regeringsformen. Det utrymme kommunfullmäktige har för styrning i de enskilda fallet är, som anges i stycket ovan, antagande av detaljplaner.

Kommunfullmäktige kan, som ett av de angivna syftena i *punkten 4*, anta styrdokument för hur detaljplaner ska tas fram och hur fullmäktige ser på frågor som kan regleras i en detaljplan. Stöd i bygglovsprocessen strider mot 12 kap. 2 § regeringsformen, på samma sätt som punkten 3.

Mottagare av styrningen

Det anges vidare i det remitterade underlaget att bland andra följande är adressater.

- Kommunens nämnder
- Programmet ska utgöra ett kunskapsunderlag för beslutsfattande i frågor som rör värdefulla kulturmiljöer i kommunen.
- Allmänheten

- Programmet ska tillgängliggöra kommunens historia och tydliggöra kulturmiljön som ett allmänt intresse.
- Fastighetsägare
- Programmet ska vara ett stöd till den som äger en fastighet i kommunen genom att tydliggöra vilka lagar och regler som gäller för den värdefulla bebyggelsen. Arkitekturguiden ska kunna användas som inspiration vid renovering och ombyggnad.

Punkten 1 säger själv att det handlar om kunskapsunderlag och inte styrning. Som kommunstyrelsen har anfört ovan går det utmärkt att ta fram ett kunskapsunderlag i anslutning till ett styrdokument.

Samma sak gäller för *punkten 2, allmänheten*. Den digitalt tillgängliggjorda kunskapen som finns i det remitterade underlaget är ett utmärkt verktyg för att tillgängliggöra kommunens historia och tydliggöra kulturmiljön som ett allmänt intresse.

Ett styrdokument som skapar transparens och förutsägbarhet för fastighetsägare om hur miljö- och stadsbyggnadsnämnden tolkar olika bestämmelser i till exempel plan- och bygglagen är bra men kan inte antas av kommunfullmäktige. Det skulle strida mot 12 kap. 2 § regeringsformen och 6 kap. 3 § kommunallagen.

Avsändare av styrningen

Den instans som antar ett styrdokument är avsändare av styrningen. Beslutar kommunfullmäktige eller en nämnd om ett kunskapsunderlag så är det kommunfullmäktige som är avsändare av kunskapen. Miljö- och stadsbyggnadsnämnden har genom kommunens tjänstepersoner och externa experter hämtat in ett alldeles utmärkt material men det bör stå på egna ben som just ett kunskapsunderlag för den styrning som kommunfullmäktige, kommunstyrelsen och miljö- och stadsbyggnadsnämnden sedan beslutar om i olika ärenden, baserat på den inhämtade kunskapen.

Kommunstyrelsens bedömning om styrform

Kommunstyrelsen ser ett värde i att kommunfullmäktige lägger fast den grundläggande inriktningen för Danderyds kulturmiljö i en riktlinje. Miljö- och stadsbyggnadsnämnden behöver därvid strukturera om det remitterade underlaget så att det blir tydligt:

1. vad fullmäktige kan och bör styra
2. vilka vägledande upplysningar miljö- och stadsbyggnadsnämnden ger som ansvarig myndighet och
3. vad som är kunskapsunderlag till stöd att fatta beslut om både i styrdokument, planeringsprocesserna och enskilda ärenden.

När det gäller punkterna 2-3 ovan bedömer kommunstyrelsen att mycket av informationen i det remitterade underlaget på ett bra sätt möter Boverkets skrivning i "PBL-Kunskapsbanken" om värdet av att en kommun redovisar sin initiala bedömning av bebyggelsens bevarandevärde som vägledning för

allmänheten. Även om det inte är något krav är det enligt Boverket lämpligt att kommunerna i förväg har tagit ställning till vilken bebyggelse som är att anse som särskilt värdefull. Det underlättar i bygglovsprocessen och gör det lättare för den enskilde att förutse vilka frågor som kan komma upp vid handläggning av ett ärende. Genom att som byggnadsnämnd i förväg sprida kännedom och kunskap om bebyggelsens kulturvärden ökar möjligheten att få acceptans för värdena hos en bredare allmänhet och därmed förutsättningarna för att värna bebyggelsens kulturvärden. Tar man ställning till bebyggelsen i ett sammanhang är det också enklare att bedöma vilka byggnader och vilken bebyggelse som har sådana värden att den bör anses vara särskilt värdefull.

Även om en byggnad har pekats ut som särskilt värdefull i till exempel ett kommunalt styrdokument om byggnader och miljöer som bör bevaras så är det rent formellt endast en upplysning om att byggnadsnämnden bedömer att byggnaden skulle kunna ha sådana värden att den omfattas av förvanskingsförbudet enligt 8 kap. 13 § PBL. Utpekandet i sig har dock ingen rättsverkan. I ett enskilt beslut om bygglov måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den kan anses vara en särskilt värdefull byggnad. Därvid kan till exempel ett styrdokument om vad som är bevarandevärt tjäna som ett underlag vid sammanvägning av en rad andra faktorer som kan vara relevanta för ett beslut. För detta finns styrdokumentet ”regler”.

Kommentar: Uppdraget från kommunfullmäktige och arbetsnamnet har varit att utarbeta ett ”kulturmiljöprogram”. Kommunledningskontoret har dock uppmärksammat att produkten inte utgör ett styrdokument i form av ett ”program” enligt kommunfullmäktiges beslut om riktlinjer styrdokument. Kommunstyrelsen har därvid i sitt yttrande också lyft skillnaden mellan vad som är

- *styrning genom ett eller flera politiskt beslutade styrdokument och*
- *kunskapsunderlag*
 - *till stöd att fatta beslut om både i styrdokument, planeringsprocesserna och enskilda ärenden*
 - *för fastighetsägare och alla andra som vill lära sig mer om Danderyds kulturmiljö*

Uppdraget utmynnar därför i att miljö- och stadsbyggnadskontoret föreslår miljö- och stadsbyggnadsnämnden att dels fastställa ett samlat digitalt kunskapsunderlag för kulturmiljöområdet kallat ”Kulturmiljöunderlag för Danderyd” som överlämnas till kommunfullmäktige som redovisning av uppdraget, dels anta ett separat styrdokument för kulturmiljön. Styrdokument kan miljö- och stadsbyggnadsnämnden besluta om i sin egenskap av myndighet inom plan- och byggområdet. Förslaget till kommunfullmäktige blir då att notera kulturmiljöunderlaget till protokollet och att besluta att uppdraget den [datum] är fullgjort.

I det fortsatta arbetet används genomgående begreppet ”kulturmiljöunderlag för Danderyd” eller ”kulturmiljöunderlaget”. Det är en digital produkt som kommer att vara ett interaktivt webbaserat verktyg med all relaterad information gällande kulturmiljöer för såväl kommunens myndighetsutövning, förvaltning av mark, fastighetsutveckling och för allmänhetens nyttjande. Det är förtydligt i underlaget att informationen som finns i det inte har rättsverkan utan utgör just ett kunskapsunderlag.

Det är en spridd missuppfattning att det så kallade förvanskningsförbudet i 8 kap 13 § plan- och bygglagen innebär ett totalt förbud mot ändringar. Miljö- och stadsbyggnadskontoret har i det föreslagna kulturmiljöunderlaget förtydligt att bestämmelsen innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader måste ske varsamt så att kulturmiljövärdena inte förvanskas.

Avsnitt 2: Kommunens roll som fastighetsägare

Kommunfullmäktiges och kommunstyrelsens roll som fastighetsägare måste i den kommunala styrningen hållas åtskild från den myndighetsutövning som ankommer på miljö- och stadsbyggnadsnämnden som byggnadsnämnd. Kommunstyrelsen trycker på detta då kunskapsdelen tolkas som att den har eller ska ha en styrande effekt utöver lagstiftningen. Att det remitterade materialet renodlas så att det tydligt framgår vad som är styrande och vad som är information och kunskapsunderlag, är viktigt för kommunstyrelsen även i dess roll som fastighetsägare.

För kommunen initieras förslag till om- till- eller nybyggnad utifrån behov av lokaler, bostäder och anläggningar för kommunens primära, oftast lagreglerade, verksamheter. De kulturhistoriska aspekterna är då en av många aspekter som kommunen behöver förhålla sig till. I det arbetet är det kunskapsunderlag och de professionella bedömningar som redovisas i programmet mycket värdefullt. Det gedigna kunskapsunderlaget gör att kommunen, liksom andra fastighetsägare, tidigt i processen kan väga in den preliminära bedömning av kulturmiljön som den myndighetsutövande nämnden har gjort. Detta bedöms kunna underlätta och förkorta den totala projektiden.

***Kommentar:** Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Krav på placering och utformning skulle ändå ställas vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag för bedömning.

Förvanskningsförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske så varsamt så att kulturmiljövärden inte förvanskas. Vid bygglovsprövning ska även en avvägning göras mellan allmänna och enskilda intressen.

3. Synpunkter från föreningar i Danderyds kommun

3.1. Enebybergs Gårds Förening

Nedan citeras Enebybergs Gårds Förenings yttrande.

Sammanfattning

Enebybergs Gårds Förening, EGF, anser det värdefullt att kommunen låtit göra en inventering av bebyggelsen i kommunen och ta fram ett kulturmiljöunderlag som en uppdatering och utveckling av tidigare kulturmiljöhandbok från 1991, med revidering 2003. Ett berömvärt arbete har lagts ner för att inventera fastighetsbeståndet och därmed säkra kulturhistoriska värden.

EGF är starkt knutet till Enebyberg och värnar Enebybergs gård och hembygdens historia. Därför begränsar vi vårt yttrande huvudsakligen till Enebyberg.

EGF är generellt mycket positivt till programmet, men vill ändå peka på vissa saker:

1. Föreningen vill framhålla vikten av att behålla särskilt värdefulla miljöer som Enebybergs Gård och Rösjöängarna, men också att värna bevarandet av villa- och trädgårdsstaden samt Rinkebyskogen, genom att beslut och bedömningar om bevarandemiljöer står sig över mycket lång tid. Att behålla kommundelens karaktär när det gäller det historiska villasamhället har stor betydelse.
2. EGF verkar också för att stärka det civila samhällets sammanhållning och gemenskap. Det är viktigt att människor vill bo och verka här samt att det finns möjligheter till detta för olika åldrar och skeden i livet. Viljan att behålla befintlig bebyggelse behöver därför vägas mot behoven av att utveckla samhället för att behålla goda värden och samhällsfunktioner.

Kommentar: Frågan blir aktuell vid förslag om planläggning av olika områden.

3. Den historiska beskrivningen av Enebyberg kan behöva viss komplettering och faktagranskning. Det saknas exempelvis en adekvat beskrivning av hur busstrafiken växte fram på 1920-talet, för att så småningom bli Stockholms Läns Omnibus AB, SLO. EGF bifogar skrifterna Enebybergs Gård Förre och nu, jubileumsskriften Enebyberg 100 år 2007 samt dokument från tidigare ordföranden Jan-Olof Carlsson som underlag för en uppgradering av skrivningarna om Enebyberg.

Kommentar: Busstrafikens utveckling i Enebyberg beskrivs kortfattat i utredningen. Syftet har varit att på ett kortfattat sätt beskriva viktiga historiska händelser. Texten har faktagranskats.

4. Det bör eftersträvas att behålla de fyra årsringsbyggnationsområdenas karaktär och motverka artfrämmande bebyggelse. Området med seniorradhus, som är en väl integrerad del av det stora rad- och kedjehusområde som byggdes runt 1970, är en unik idyll. EGF anser att rad- och kedjehusområdet bör behållas och att artfrämmande och annorlunda arkitektur som bryter karaktären i området bör undvikas.

Kommentar: Kulturmiljövärden finns och avvägningar mot andra allmänna och enskilda intressen görs vid fysik planering och bygglovsprövning.

5. Det bör motverkas att programmet leder till skönsmässiga inskränkningar av de rättigheter som finns för en fastighet enligt detaljplanen. Kulturmiljö-programmet bör därför förses med tydliga tillämpningsanvisningar för handläggande personal i byggnadsärenden där det klargörs att programmet endast är rådgivande samt att de rättigheter som finns för en fastighet i detaljplanen samt skyddet för äganderätten ska beaktas vid handläggningen så att inskränkningar i fastighetsägarens rättigheter inte sker omotiverat.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget kommer inte inskränka på byggrätterna enligt gällande detaljplaner. Avvägningar mellan kulturmiljö, andra allmänna och enskilda intressen görs vid fysik planering och bygglovsprövning.

Dessa punkter utvecklas nedan.

Bedömningarna gällande Enebyberg

För bevarande av bebyggelsestrukturer som villa- och trädgårdsstaden och rad- och kedjehusområdena finns goda skäl till varsamhet när det gäller förändringar.

Betoningen på den tydliga årsringebyggnationen i Enebyberg i fyra delar som görs i förslaget till kulturmiljöunderlag är viktig och försiktighet tillråds med att klämma in artfrämmande byggnation i dessa. Endast en del av den ursprungliga villastaden med sin arkitektur från 1920-talet ingår i bevarandeområde 2. Den norra delen av Östra Enebyberg med gräns mot Gamla Norrtäljevägen har många karakteristiska hus. Detta, och sammanbindningen med den västra delen av Enebyborg, bör beaktas vid den arkitektoniska utformningen av nybyggnationen av Ö Enebyborg. Området med seniorradhus, som är en väl integrerad del av det stora rad- och kedjehusområde som byggdes runt 1970, är en unik idyll. När det gäller rad- och kedjehusområdena är det av vikt att följa de råd och förslag som ges i programförslaget, som betonar vikten av att inte bryta de tydliga årsringarna i Enebybergs bebyggelse med artfrämmande och annorlunda arkitektur.

Kommentar: Anpassning mellan framtida och befintlig bebyggelse beaktas i pågående detaljplanering.

Hur påverkar bedömningarna fastigheterna

I den inventering som gjorts har varje fastighet bedömts i syfte att bevara och värna olika tidsepoker i vår historia. Det innebär att ett stort antal fastigheter har prickats som särskilt eller till del värdefulla. När man ser på kartan över vissa områden är det förvånande hur många fastigheter som anses speciella eller värdefulla.

Som sägs i dokumentet är ett kulturmiljöunderlag inte juridiskt bindande. Trots detta har det stor betydelse vid handläggning och beslut i enskilda ärenden, där

bedömningen av om en fastighet är särskilt värdefull eller har visst kulturhistoriskt värde kan avgöra möjligheterna att utveckla denna.

För den fastighetsägare som vill bygga om, ändra eller renovera sin bostad kan prickningen innebära starka inskränkningar i möjligheterna att genomföra ändringar. Detta kan innebära en rättsosäkerhet. Exempelvis har många äldre fastigheter en byggrätt enligt detaljplanen som innebär att man får ha två sammanhängande lägenheter med var sitt kök, eller att en viss yta får bebyggas. Om det finns en prick på fastigheten innebär det en osäkerhet om de rättigheter som finns i fastighetens detaljplan gäller i praktiken. Vidare kan det vara oklart om enklare åtgärder såsom byte av fasadbeklädning och tilläggsisolering eller insättning av moderna fönster är möjliga. En renovering med miljöhistoriska förtecken kan kräva betydligt dyrare material eller åtgärder för att accepteras vid ett bygglovsärende. När handläggare vid kommunen använder bedömningarna i programmet bör de därför beakta de rättigheter som historiskt vidlåter fastigheten. Att retroaktivt ändra/inskränka byggrättigheter som sedan mycket lång tid finns för en fastighet bör göras genom ett normalt planändringsförfarande och inte smygas in genom ett oförutsägbart program som kan användas skönsmässigt i fastighets- och byggnadslovsärenden.

Förutsägbarhet och rättssäkerhet när det gäller möjligheterna att förfoga över en fastighet, antingen man äger den sedan länge eller står i begrepp att köpa den, påverkar även priset. De rättigheter som finns knutna till fastigheten är ofta avgörande vid en försäljning, men påverkar också den enskilde fastighetsägarens rådighet över sin fastighet. Det kan vara kostnadsdrivande även för kommunen i de fall kommunen vill genomföra planändringar eller ändringar i kommunfastigheter.

När det gäller enskilda fastigheter vill EGF inte kommentera bedömningarna.

***Kommentar:** Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för alla fastighetsägare, politiker och tjänstemän. Den inskränker inte på byggrätten på en fastighet.*

Bedömningen om en byggnad omfattas av 8 kap 13§ görs i samband med fysisk planering och i bygglovsprövning/hantering av bygganmälan. Att en byggnad bedöms som särskilt värdefull behöver inte betyda att den inte får rivas eller att åtgärder inte får utföras. Varje åtgärd måste bedömas så att kulturmiljövärdet inte förvanskas.

3.2. Danderyds hembygdsförening

Nedan citeras Danderyds hembygdsförenings yttrande.

Inledande kommentarer

Kulturmiljöunderlaget är välskrivet, väl genomarbetat och ändamålsenligt strukturerat och därigenom förhållandevis lätt att hitta i. Texterna beskriver både helhet och sammanhang som detaljer på ett förtjänstfullt sätt. Detta gör att programmet har en stor målgrupp. I den inledande texten om syfte och användning skulle därför även till exempel kommunens skolor kunna nämnas som en målgrupp.

Programmet innehåller vidare flera komponenter som underlättar och skapar intresse för läsaren. Några exempel:

- "Besöksvärda lämningar" från bronsåldern och järnåldern.
- De olika lagren i kulturmiljökartan.
- Hänvisningar i texten för fördjupning. Modell "läs här".
- Bilder och illustrationer

DHF lämnar i det följande ibland synpunkter på texter i programmet som förslagsvis kan utvecklas. Samtidigt uppskattar vi att remissutgåvan lyckats med den svåra balansgången mellan att beskriva de stora dragen i utvecklingen och samtidigt på ett kortfattat sätt ändå beskriva viktiga detaljer. Vår återkommande formulering nedan " DHF är beredd att bistå med underlag" ska alltså ses som ett erbjudande som respekterar denna balansgång. I det fall ytterligare underlag önskas av oss så kommer det alltså att vara kortfattat och i normalfallet endast avse kommundelen Danderyd.

Allmänt gäller inom programmet att Nora ibland, men inte alltid, tycks likställas med kommundelen Danderyd vilket inte stämmer. Den eventuella förvirring detta skapar förstärks av att kommunen också heter Danderyd. Detta borde förtydligas på flera ställen i

Kommentar: Beroende på var i texten Nora förekommer syftas på Nora gård och Nora trädgårdsstad, som är en del av Danderyd som kommundel.

I kapitlet om Danderyd sägs: "Kommundelen består av de fyra villasamhällena Nora, Klingsta, Kevinge och Berga samt Mörby centrum".

Inledande finns det även beskrivet att kommundelen Danderyd tar sitt namn efter Danderyds socken som även senare fått ge namn åt hela kommunen.

En sökfunktion skulle hjälpa till att lätt tillgodogöra sig programmet som helhet. Sökfunktionen i Kulturmiljökartan är något bristfällig. Om man till exempel söker på "Danderyds Kyrka" så blir det ingen träff.

***Kommentar:** Varje kapitel är en "egen" webbadress i storymap och sökfunktionen är tyvärr begränsad till det kap man söker i. Det finns alltså ingen sökfunktion som söker igenom hela KMP. Söker man i kap Kulturmiljöprofil får man 8 träffar på Danderyds kyrka, i kap om Danderyd får man 14 träffar.*

I programmet lever en del felstavningar kvar (t.ex. Balderskolan som ska stavas Baldersskolan. Vi kommenterar inte dessa vidare utan utgår ifrån att de korrigeras.

Blå markerad kursiv text nedan refererar till kulturmiljöunderlagets rubriker.

1 Om kulturmiljöunderlaget

Kapitlet ger en introduktion som beskriver syfte och användning av ett kulturmiljöunderlag, samt hur arbetet med värdering och urval för värdefulla områden och byggnader har gått till.

Avsnitten Om kulturmiljöunderlaget och Bevara och utveckla överlappar varandra på ett aningen svårtillgängligt sätt. Ett exempel är att för att få en helhetsbild av hur de olika kulturmiljövärdena hanteras inom programmet, så behöver läsaren ta till sig både vad som sägs i de två avslutande avsnitten i Om kulturmiljöunderlaget och avsnittet Lagstiftningen krav i Bevara och utveckla. Det tar ett tag att inse detta. Några läsanvisningar med hänvisningar skulle hjälpa. Alternativt kan avsnittet om Lagstiftningens krav flyttas till Om kulturmiljöunderlaget. Bäst är troligtvis att, som föreslagits ovan inrätta en sökfunktion, både för löpande text och kartor, med möjlighet att söka på nyckelord som till exempel "Kulturmiljövärden".

Vad är kulturmiljö? Kulturmiljön anges omfatta även immateriella företeelser som ortsnamn eller sägner som är knutna till en viss plats eller område. Sådana exempel ges dock sparsamt i programmet. DHF kan bistå med underlag. Ett tydligt exempel på immateriella företeelser är beteckningar eller namn på vissa byggnader. Sådana förekommer för byggnadsminnesmärken men detta skulle kunna omfatta även andra byggnader. Namnen leder ofta läsaren vidare till historier och sägner. Några exempel är "Blanchegården", "Alhambra" (Tornvillan i Klingsta), "Danderyds Krog" och "Karlsro gård" (Karlsrovägen 17).

***Kommentar:** Det finns tyvärr tekniska begränsningar för ytterligare sökfunktioner. Underlaget kan komma att kompletteras i möjligaste mån och vid behov kontaktas Danderyds hembygdsförening.*

God ortsnamnsed ska tillämpas och det finns en nyligen antagen riktlinje för adress- och namnsättning i kommunen.

2 Bevara och utveckla

I kapitlet redogörs för lagstiftningar som berör kulturmiljön. Här redovisas även övergripande förhållningssätt kring bevarande och utveckling samt råd till fastighetsägare.

DHF synpunkter:

Lagstiftningens krav Här bör framgå att ett fornminne omgärdas av ett 50-150 meter stort skyddsområde beroende på fornlämningstyp, enligt Fornminneslagen.

Kommentar: Informationen är tillagd

I texten sägs att byggnaderna har klassificerats enligt en tvågradig skala: särskilt värdefull och visst kulturhistoriskt värde. Vad gäller särskilt värdefull anges att Plan- och bygglagen innehåller förbud mot förvanskning av sådana byggnader och bebyggelseområden. Likafullt finns aktuella exempel på när sådana byggnader rivs (Vintergrönan 14). Det finns därför ett behov av att tydliggöra hur Plan- och bygglagen, på ett principiellt plan, tillämpas i kommunen. Uppenbarligen innebär "förbud mot förvanskning" inte att det är förbjudet, i kommunens tolkning, att riva särskilt värdefulla byggnader.

På ett liknande sätt uppstår oklarheter när det gäller hur kommunen tillämpar sitt angivna "förhållningssätt kring bevarande och utveckling". Formuleringarna i avsnittet Värdering och urval i Om kulturmiljöunderlaget rimmar illa med exemplet Oskarsborg (Danderyd 2:143). Hänvisningar till texter i Översiktsplanen (i Riktlinjer för planeringen) är även de ibland svåra att koppla till den faktiska tillämpningen (t.ex Nora Strand 11).

Sammantaget finns frågor kring i vilken utsträckning och hur kulturmiljöunderlaget kommer att påverka detaljplaner, bygglov etc.

Att byggnader rivs och att vissa fastigheter inte varit möjliga att inventera vid en viss tidpunkt exemplifierar behovet av regelbunden uppdatering av kulturmiljöunderlaget. I programmet bör det därför framgå hur planen ser ut för sådan regelbunden översyn och hur resursbehovet för detta bedöms i stort. I planen bör särskilt ange hur en fortlöpande uppdatering sker med avseende på Riksantikvarieämbetets Fornsök-tjänst samt förändringar som löpande sker i kommunen. Ska det vara ett levande kulturmiljöunderlag som hela tiden utvecklas eller ett statiskt?

Kulturmiljö i detaljplanering. Texten ger intryck av att rivningsförbud är kopplat till särskilt värdefulla byggnader medan varsamhetsbestämmelser kopplade till byggnader med kulturhistoriskt värde men är inte båda begreppen tillämpliga för bägge typerna av byggnad?

Kommentar: Prövning sker mot PBL. I kulturmiljöunderlaget identifieras bebyggelsemiljöer/enskilda byggnader i kommunen som bedöms ha kulturhistoriskt värde. Denna bedömning är gjord utan att de kulturhistoriska värdena vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska dessutom en avvägning göras mellan olika allmänna och enskilda intressen.

Det är alltid gällande detaljplan som reglerar byggrätten, dvs hur fastigheten får bebyggas. Att kulturhistoriska värden pekas ut och riktlinjer för hur de ska värnas begränsar inte byggrätter enligt detaljplanen.

Krav på varsamhet och lämplig placering utformning med hänsyn tagen till kulturmiljön ska vara uppfyllda för att bygglov ska kunna ges. För särskilt värdefulla byggnader gäller förbud mot förvanskning.

Bedömningen av vilka ändringar som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller inom ett visst område med hänsyn till kulturvärdena på platsen sker alltid i det enskilda plan- eller bygglovsärendet.

Kravet på varsamhet gäller alltid. Varsamhetskravet gäller all bebyggelse, inte bara den som är att betrakta som särskilt värdefull.

För att införa en planbestämmelse om rivningsförbud för en byggnad krävs att den är en särskilt värdefull eller att den ingår i ett bebyggelseområde av sådan karaktär och att vägningar mot andra intressen gjorts. Föranleder ingen revidering av underlaget.

Frågan om ajourhållning tas separat men miljö-och stadsbyggnadsnämnden behöver kontinuerligt (av praktiska skäl med visst intervall som ska diskuteras) kunna göra kompletteringar av uppgifter i byggnadsinventeringen.

3 Kulturmiljöprofil

I kapitlet ges en kulturhistorisk och arkeologisk översikt med ett urval av historiska skeenden som särskilt väl belyser kommunens historia.

DHF synpunkter

Att berätta Danderyds historia/Danderyd idag: Kommundelarna beskrivs översiktligt och det anges när villastäderna (Djursholm, Stocksund) och villaområdet Nora började bebyggas. För Enebyberg sägs däremot ingenting om när bebyggelsen började vilket ser lite märkligt ut.

Kommentar: *under rubriken "Villasamhällena" i kap Kulturmiljöprofil ges en kortfattad bild av villabebyggelsen i kommunen. I kapitlet står det "Exploateringen av Enebyberg inleddes år 1907 medan bebyggelseutvecklingen i Nora, Klingsta, Klingsta Park och Berga kom igång under 1920- och 1930-talen. Villasamhällena från denna tid riktade sig i första hand till arbetare och lägre tjänstemän och bestod i huvudsak av så kallad egnahemsbebyggelse."*

Det agrara Danderyd/Herrgårdar och sommarnöjen: Texten berättar att gårdarna utmed Värtan och Edsviken omvandlades till mindre herrgårdar. Ett bra och något ovanligt exempel på detta, som skulle kunna tas upp, är Borgenområdet (Borgen ev tillägg någonstans i texten, men historiken här syftar nog på berättelsen om den äldre bebyggelsen) som dock omvandlades först under andra hälften av 1800-talet (texten talar generellt om en omvandling från 1700-talets slut och till och med 1800-talets första hälft). Den så kallade Fornvillan med sina säregna nationalromantiska drag borde verkligen vara med. Likaså den så kallade Stenvillan som troligen är från 1800-talets början/mitt. DHF är beredd att bistå med underlag.

Det agrara Danderyd/Kyrkan och sockencentrum: Det nämns att ting hölls i sockenstugan (dvs tidvis i anslutning till Krogen) men tingsplatsen som har en äldre historia skulle ändå förtjäna att nämnas med ytterligare någon mening. Överhuvudtaget är det motiverat att vissa äldre namn lever kvar även om platsen är borta. Ett ytterligare exempel på detta är Mörby gård. DHF är beredd att bistå med underlag.

Det agrara Danderyd/Kyrkomiljön berättar: DHF kan bistå med underlag kring organistbostället i torpet Lybeck och något om Ulriksdals kungsgård. Det agrara Danderyd/Militärt indelningsverk och båtsmanstorp: Av texten i programmet framgår att fem (båtsmans-) torp etablerades i Danderyds socken varav fyra finns kvar: ett i Rinkeby, två i Enebyberg och ett i Södra Djursholm.

DHF:s uppfattning är att det, precis som texten i programmet säger, funnits fem båtsmanstorp varav ett (Rote nr 68 Kevinge) revs på 40-talet.

De övriga fyra är:

Rote nr 69 Nyby (Pickarstugan) vid Vendevägen, Kommundel Djursholm Rote nr 70 Ekeby som ligger mitt emot Ekebyskolan, Kommundel Djursholm Rote nr 71 Rinkeby, granne med före detta Danderyds krog, Kommundel Danderyd Rote nr 72 Eneby ligger vid Enebybergsvägen (vid infarten till Enebyängen), Kommundel Enebyberg

Detta bildar två torp i Djursholm och ett vardera i Enebyberg och Danderyd.

Villasamhällen/Egnahem för lägre tjänstemän och arbetare Det antyds att villasamhällena (Enebyberg, Nora) under en tid var municipalsamhällen men det stämmer inte vad avser Nora/Danderyd som istället bildade landskommun 1914-46 för att sedan gå upp i Danderyds köping. ingenting sägs vidare om villasamhällenas problem (dåliga vägar, uselt vatten). DHF kan bistå med underlag.

Kommentar: Syftet har varit att på ett kortfattat sätt beskriva viktiga historiska händelser. Faktafel har korrigerats.

Roslagsbanan och Djursholmsbanan nämns med rätta som viktiga förutsättningar för uppkomsten av villasamhällen. I kommundelen Danderyd fanns även andra faktorer som bidrog till att öka attraktionskraften i utflyttningen från Stockholm. Hit hör den betydande arbetsgivaren Stockholms

länscentrallasarett i Mörby (invigt 1922) och Stockholms golfklubbslytt till Kevingebanan (invigd 1932). Plötsligt fick kommundelen ett "länssjukhus" och arbetsmöjligheter utanför jordbruket och "kunglig och internationell glans" genom golfbanan vilket förtjänar att uppmärksammas. I detta sammanhang kan även Mörby gård beskrivas något mer utförligt. DHF kan bistå med underlag.

Kommentar: Information om centrallasarettet i Mörby och Kevinge golfbana har kompletterats och utvecklats under avsnittet Danderyd samt kulturmiljöprofil.

Remissutgåvans text beskriver helt riktigt egnahemsbebyggelsen i Enebyberg och Nora med flera. Däremot finns ingen text som tar upp "Trädgårdsstäder" om begrepp och idé. Detta är en brist eftersom begreppet är vedertaget även internationellt. DHF kan bistå med underlag.

Villa samhällen/Välfärdsamhället. Avsnittet om skolor nämner inte den tidiga undervisning som bedrevs av kyrkoherden Wallenstein med början 1787. Inte heller nämns Wirséns initiativ 1825. Vad gäller kyrkskolan så revs den första skolan som låg vid kyrkan tidigt. Sedan byggdes Kyrkskolan nr 2 (1889) som fortfarande finns kvar, och efter den byggdes Kyrkskolan nr 3 som är den nuvarande skolan. Kyrkskolan nr 2 är märkt på kulturmiljökartan men det står inte att byggnaden har varit skola och inte att den byggdes 1889, det står att den byggdes på 1920-talet. DHF kan bistå med underlag.

Kommentar: Trädgårdsstäder som begrepp tas upp under områdesbeskrivningen för Danderyd med hänvisning till Nora och Klingsta.

Information för specifika fastigheter har lagts till och/eller justerats.

4 Arkitekturguiden

Arkitekturhistorisk stilguide som beskriver olika arkitekturstilar som finns representerade i kommunen, gröna värden i form av trädgårdar och parker och vad som är tidstypiskt för olika epoker.

DHF synpunkter:

Mot bakgrund av vad som tidigare sagts om trädgårdsstaden så borde de stilar som representeras av "egnahemstyp" och "sportstugearkitektur" beröras. Här finns en koppling till avsnitt "7 Danderyd" som talar om arkitekturen i "Det blandade villasamhället". DHF kan bistå med underlag.

5 Kulturmiljökartan

Kulturmiljökartan är ett interaktivt kartverktyg som redovisar områden och byggnader som bedöms kulturhistoriskt värdefulla i kommunen.

DHF synpunkter:

Byggnadsinventering. De inritade kommundelsgrensarna stämmer i något fall inte med angiven kommundel i byggnadsinventeringen för fastigheten (till exempel Danderyds kyrka, Båtsmanstorpet). Enligt kommungränserna ligger

dessa två exempel i Danderyd men enligt fastighetsuppgifterna enligt byggnadsinventeringen ligger de i Djursholm vilket är fel.

Byggnadsinventeringen kan vidare kompletteras på följande sätt.

Danderyd 2:157 Sjöbergsvägen 35 Den gamla kuskbostaden revs (troligen under 1950-talet) men återuppbyggdes på samma plats.

Länsmansgården var tjänstebostad för Herbert Lilienborg (1894-1943) som tjänsgjorde som landsfiskal i Danderyd under 1920-talet och fram till början av 1930-talet. Länsmansgården uppfördes 1929 och flyttades 1968 när den nya motorvägen byggdes. I samband med detta flyttades den gamla arresten vilken är en timrad mindre byggnad mitt emot Länsmansgården. Enligt uppgift är detta den äldsta träbyggnaden i kommundelen vilket dock är en obekräftad uppgift.

Kommundelar. Kommundelarna Djursholm och Danderyd har en annan teckenstorlek än Enebyberg och Stocksund. Läsaren kan tro att de inte är kommundelnamn som står på kartan utan Ortsnamn.

Kommentar: Uppgifterna har kompletterats och justerats.

Danderyd/Historik. Gårdarna Rinkeby, Berga, Nora, Kevinge och Klingsta ges som illustration till de många gårdar som finns i kommundelen. Även Ekeby bör nämnas i sammanhanget.

Danderyd/Särskilt värdefulla områden. Område 3 om bland annat Danderyds kyrka kan kompletteras med uppgifter om renoveringen 2016 och Klockar Malms kapell. Under 2017 tillkom en utbyggnad längs kyrkans norra långskepp. DHF kan bistå med underlag.

Nyby torp beskrivs under Danderyds kommundel men platsen ligger i Djursholm.

Kommentar: Nyby torp (och även Rinkeby) tillhör egentligen Djursholms kommundel. Vi har dock valt att hålla dem inom samma särskilt värdefulla område då de speglar samma berättelse och karaktär (det agrara Danderyd innan villasamhällena tillkom). En förtydligande mening har lagts till om området sträcker sig in i Djursholm också. Vi har inte lagt till mer information om Danderyds kyrka då texterna ska vara översiktliga och inte för detaljerade.

3.3. Sällskapet Amorina

Nedan citeras Sällskapet Amorinas yttrande.

Sällskapet Amorina får härmed lämna följande synpunkter med anledning av förslaget till kulturmiljöunderlag.

Sällskapet Amorina har till ändamål att bl.a. tillvarata de kulturella intressena vid förändringar i Stocksund. Med det som utgångspunkt lämnas synpunkter rörande kulturmiljöerna i kommunen, deras värden och kvalitéer samt de råd och riktlinjer som föreslås. Synpunkterna begränsas till Stocksund.

På samma sätt som i kommunens översiktsplan, beslutad 2022, över vilken plan Sällskapet Amorina framförde synpunkter (se bilaga) ger kulturmiljöunderlaget uttryck för en vilja att bevara kommunens kulturmiljöer genom uppmärksamhet och kulturspridning samt identifiering och tydliggörande av värden och kvalitéer. Programmets syfte sägs också vara att ge råd och riktlinjer för hur de kulturhistoriska värdena kan tas tillvara.

Kommunen bör därför noga pröva hur t.ex. ny bebyggelse ska anpassas till, i förekommande fall underordnas, de unika kulturmiljövärden som finns i Stocksund. Kulturmiljöunderlaget är dock inte, som framhålls, juridiskt bindande. För att det ändå skulle kunna utgöra ett starkt och påverkande underlag i bygglovs- och detaljplaneärenden borde det ha tagits fram före kommunens beslut om översiktsplan. I förslaget sägs att kulturmiljöunderlaget ska användas som ett vägledande kunskapsunderlag och ge riktlinjer för hur värden och kvalitéer kan tas till vara. Sällskapet Amorina förordar en tydligare skrivning och föreslår att de framtagna riktlinjerna bör eller allra helst ska följas.

Kulturmiljöunderlaget är ett ambitiöst och värdefullt bidrag till förståelsen för kommunens unika och särpräglade kulturmiljöer, inte minst den s.k.

Arkitekturguiden. Enligt Sällskapet Amorinas mening är dock urvalet av arkitekter alltför snävt och merparten av de beskrivna villorna är uppförda under tiden 1920 – 1950. Flera av våra mest namnkunniga arkitekter saknas som Elis Benckert, Ferdinand Boberg, Torben Grut, Fredrik Lilljekvist, Lars Israel Wahlman, Carl Westman och Ragnar Östberg. Sällskapet Amorina föreslår att kommunen upprättar ett Arkitektregister som visar vilka villor/motsv. som olika arkitekter har ritat.

I beskrivningen av Stocksund förekommer felaktigheter. Två exempel:

Långängsskolan uppfördes 1947, efter en ritning av arkitekten Bo Grefberg, inte ”i början av 1950-talet”. De två bostadshusen i kvarteret Byggmästaren (område 26) uppges vara belägna i ”Söderskogen i Södra Stocksund”, vilket inte stämmer. Det finns anledning att göra en översyn av den interaktiva kartan som en kvalitetskontroll innan den fastställs.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget är inte juridiskt bindande, utan endast är ett vägledande kunskapsunderlag. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöunderlaget kan användas för vägledning.

Faktafel har åtgärdats i texterna om Stocksund. Uppgifter för Långängsskolan (Ängstorp 9) har justerats i kulturmiljökartan. Arkitekturguiden utgör enbart ett axplock av alla de arkitekter som varit verksamma i Danderyd då en avgränsning av uppdraget varit nödvändig. Ytterligare ett par arkitekter har dock lagts till i presentationen av arkitekter i Danderyd.

Kulturmiljöunderlaget lyfter särskilt fram Cedergrenska tornet, bl.a. i avsnitt Område 25, och dess funktion som landmärke i stadsbilden. Det sägs vidare att

Cedergrenska tornet fortsatt ska vara ett framträdande inslag i stadsbilden. Sällskapet Amorina drar av detta slutsatsen att för att en märkesbyggnad som

Cedergrenska tornet fortsatt ska vara just ett framträdande inslag i stadsbilden bör höghusbebyggelse inte uppföras vid infarten till Stocksund. Tornets exponerade läge innebär stor synlighet i stadsbilden såväl på avstånd som på nära håll och planerade byggnader vid infarten till Stocksund kommer oundvikligen att innebära negativ påverkan på stadsbild och kulturmiljö. I kulturmiljöunderlaget framhålls bl.a. att större kulturhistoriskt värdefulla öppna landskapsrum bör hållas fria för bebyggelse så långt det är möjligt. Detta talar för att bebyggelse som hindrar en fri sikt mot Cedergrenska tornet bör undvikas.

Kommentar: Höghusen har tidigare prövats genom en ny detaljplan och bygglov har redan beviljats. Höghusen ligger på respektavstånd från Cedergrenska tornet.

Ett mycket framträdande karaktärsdrag i kommunen är, som framhålls i kulturmiljöunderlaget, de gröna och lummiga villasamhällena, där trädgårdarna dominerar "gaturummet". Målsättningen för det tidiga 1900-talets villaträdgårdar var att huset och trädgårdens gestaltning skulle vara en tydlig enhet, där trädgården var en förlängning av huset. Så många träd som möjligt bevarades för att uppnå lummiga trädgårdar med mycket grönska. Tomterna omgärdades, så som det sägs i kulturmiljöunderlaget, av häckar, murar och staket med dekorativa grindar i trä eller smide. Staketen, murarna och lövhäckarna var låga, vilket medfört att hela Stocksund präglas av "grönskande gaturum". Det som nu sker i Stocksund är ett alltmer utbredd bruk av höga, mycket höga, häckar av bl.a. tujor. Tujor blir höga, tre meter är inte ovanligt, vissa sorter blir upp till fem meter. Det förekommer i Stocksund att villaägare har planterat ogenomträngliga häckar av tujor, som är upp till fem meter höga. Gaturummet blir alltmer slutet, och ger inte ett välkomnande intryck.

Sällskapet Amorina avhåller sig från att ha en uppfattning om vad som är vackert eller inte, men anser att häckar, murar och staket som uppförs till höga höjder står i strid med i programmet föreslagna råd och riktlinjer att hålla häckar och staket låga liksom rekommendationer att välbevarade tomter och trädgårdar bör ha en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär vad gäller bl.a. låga staket, murar och grindar. Det ökande bruket av mycket höga häckar ger ett intryck av slutenhet och rädsla samt leder tanken till "gated communities".

Stocksund är ett område som har höga kultur -och sociala värden. Det är två viktiga orsaker till den extrema prisutvecklingen på villor och lägenheter i området. Efterhand som samhällsekonomin förbättras lägger de som bor i området och många som söker sig till området en allt större vikt vid dessa värden. Under senare år ser man dock att den enskildes ställning stärkts när det gäller förändringar av byggnader och tomter på bekostnad av det gemensamma intresset att bevara kulturvärdena i området.

En viktig uppgift för kommunen är därför att säkerställa att de gemensamma värden som kommunen kan påverka snarare förstärks än försvagas genom beslut i plan-, bygg- och andra ärenden på bekostnad av enskildas önskemål. Förändringar av såväl fastigheter som den service som kommunen bidrar till bör därför göras med eftertanke och varsamhet.

I detta perspektiv kommer det nya kulturmiljöunderlaget att kunna vara en ledstjärna för utvecklingen i Stocksund under förutsättning att programmet ges en sådan ställning i beredningen av bl.a. plan- och byggärenden att de värden som programmet ger uttryck för också beaktas. Den här typen av program riskerar att

bli en skrivbordslådeprodukt om det inte kombineras med riktlinjer för hur det ska tillämpas i beslutsprocessen i olika ärenden.

Det finns ett fåtal gröna områden inkl. s.k. gröna korridorer i Stocksund. Dessa områden bör värnas och komma alla till del. Sällskapet Amorina anser att det i kulturmiljöunderlaget bör tas in ett avsnitt om de värden som dessa områden representerar och att de inte bör bli föremål för ingrepp i framtiden.

Avslutningsvis vill Sällskapet Amorina välkomna att kommunen tagit fram ett kulturmiljöunderlag med råd och riktlinjer till stöd för att bevara Stocksunds karaktärsdrag, något som Amorina också föreslog i sitt remissyttrande över förslaget till översiktsplan. Sällskapet Amorina medverkar gärna fortsatt i kommunens framtida strävanden att slå vakt om de kulturmiljövärden och kvalitéer som finns i kommunen.

Kommentar: Miljö- och stadsbyggnadskontoret delar Sällskapet Amorinas synpunkter enligt ovan. Miljö- och stadsbyggnadsnämnden har dock inga juridiska möjligheter att styra den gröna miljön på privata villafastigheter. Vid bygglovsrådgivning och prövning av lov ges råd om bevarande av även den gröna miljön i syfte att bevara de lummiga trädgårdarna. Miljö- och stadsbyggnadsnämnden är mycket restriktiv vad gäller markförändringar i syfte att bevara topografien och den gröna miljön. Även kulturmiljöunderlaget ska ge kunskap och råd om miljön i sin helhet.

3.4. Samfundet Djursholms forntid och Framtid

Nedan citeras Samfundet Djursholms Forntid och Framtids yttrande.

Samfundet Djursholms Forntid och Framtid vill framhålla att förslaget till nytt Kulturmiljöunderlag är en mycket efterlängtd, gedigen och intressant skrift, i synnerhet de inledande kapitlen som beskriver kulturmiljön med nutida terminologi, den aktuella lagstiftningen, traktens historia och de fyra kommundelarnas olika utveckling samt relevanta arkitekturstilar och råd till fastighetsägare, ett mycket ambitiöst arbete.

Den interaktiva kartan är resultat av ett mycket omfattande arbete och kan efter komplettering vara till stor glädje och nytta.

Nedan följer Forntid och Framtids synpunkter i kortfattad form. Dessa innefattar inte rena skrivfel då vi förutsätter att sådant rättas vid sedvanlig korrekturläsning. I detta svar förtecknas i en första del smärre rättelser, frågor och kommentarer kring de inledande kapitlen. I den sista delen kommentarer kring kartan, för det avsnitt som avser Djursholm.

Kommentarer till de inledande kapitlen Om Kulturmiljöunderlaget

Under denna rubrik vill vi nämna att Samfundet såg fram emot en dialog med projektgruppen, men fick, trots lämnade kontaktuppgifter, endast frågor om en handfull byggnader när författarna var klara med sin genomgång.

Kommentar: Vi beklagar upplevelsen av brist på dialog. Arbetet har varit mycket omfattande och med ett stort antal parter. WSP som upphandlad expertkonsult för uppdraget har haft kontakt med alla hembygdsföreningar i kommunen. Vissa föreningar har WSP träffat på plats, andra har WSP haft dialog med över telefon eller per mejl. Alla hembygdsföreningar fick under vårvintern 2023 möjlighet att lämna på tidiga utkast av kulturmiljöunderlagets texter.

Alla hembygdsföreningar och villaägarföreningar har givits möjlighet att granska materialet i remisskedet.

Bevara och Utveckla

I detta kapitel kan läggas till – under ”Att tänka på som fastighetsägare” vid sökning i kartan – ytterligare information om byggnaderna kan finnas hos Kommunens Hembygdsföreningar.

Kulturmiljöprofil

Här vill vi ställa en ordvalsfråga när det gäller ”profil”. Vi finner det troligt att en ovan användare som önskar information om ”Danderyds historia” kanske inte förstår att söka på ordet profil. Vårt förslag är att de båda rubrikerna i detta avsnitt får byta plats så att kapitlet heter ”Att berätta Danderyds historia” och underrubriken ”Danderyd Kulturmiljöprofil”.

Kommentar: Huvudrubrikerna har ett begränsat antal tecken av den anledningen har nämnda rubriker valts.

I detta kapitel bör följande fornlämningar tilläggas: Fornlämningen på Djursholms begravningsplan, en järnåldersboplatz (I2013:5218 RAÄ nr 193 Danderyd). Fornlämningen består av en husgrundplåtå 12 x 40 meter och en husgrundsterrass. Storleken antyder att det på plats kan ha stått en monumental hallbyggnad, en så kallad stormannagård.

Likaså bör grav- och boplatzområdet vid Djursholms ridhus nämnas (L2017:84 RAÄ nummer Danderyd 101.1). Bebyggelselämningen består av en förhistorisk husgrund 18x 8 meter stor. Vi bör kanske också lägga till att fornlämningarna i kommunen bör vårdas och skyltas.

I samma kapitel kan tilläggas under rubriken ”Det agrara landskapet” att Djursholmsgodset när det var som störst även omfattade Lidingö.

I detta kapitel under rubriken ”Roslagsbanan”, andra stycket. Här nämns att banan stod klar för drift 1895. Detta är fel. Banan invigdes 1885 av Konungen. 1895 var den klar till Rimbo.

I samma kapitel, alldeles före rubriken ”Det moderna Danderyd” finns en bildgrupp där de två översta bilderna till vänster blivit omkastade. Den bild som nu är överst t.v. föreställer Ösby station och skall vara i mitten medan bilden av väntkuren skall vara överst t.v.

Återigen samma kapitel, under rubrikerna Offentliga byggnader och

Kommunalhus: det är viktigt att använda beteckningen ”kommunalhus” för byggnader som inrymde kommunens administrativa verksamheter. Ordet ”kommunalhus” bör undvikas eller användas för diverse övriga byggnader i kommunens ägo.

Kommentar: Faktafel har åtgärdats.

Arkitektguiden

När man berättar om Leonie Geisendorf är en viktig detalj att hon hade praktiserat på le Corbusiers arkitektkontor, vilket präglade hennes förhållningssätt till arkitekturen. Viktigt också att Villa Delin, kv Delling 2 ritades och fick bygglov 1966.

I rubriken till Ancker, Gate & Lindegren är Lindegren felstavat.

Om Sixten Magnusson (har vi en mycket uppskattad utställning). Vi brukar säga ”mer än 200 hus i Danderyd”. Han dog 1980 så om något av hans hus uppfördes på 1980-talet var det ritat tidigare, lite onödigt att ta med. Han var specialist på att bygga hus i souterräng, typiskt för hans byggnader är förskjutna byggnadskroppar och kombinationen av olika fasadmaterial men allra mest interiören med halvtrappor.

- Här finns anledning att diskutera begreppet ”arkitekt”: är det idag allmänt accepterat att benämna den som formgivit en byggnad arkitekt även om denne har andra yrkestitlar som t.ex byggnadsingenjör, byggmästare eller kanske snickare? Detta blir aktuellt i samband med Sixten Magnusson, som var byggnadsingenjör och aldrig själv kallade sig arkitekt, men som var arkitekt i betydelsen formgivare av sina byggnader och ledde deras uppförande. Hans ritningar var skickligt tecknade, med sirliga balkongräcken och ordnade stenmurar, som byggdes exakt enligt ritningen.
- Frågan kring titel är aktuell i ytterligare ett fall i Djursholm. I beskrivningen av Djursholms Ekeby nämns Carl Kristian Sundstrand som har signerat ritningar till ett dussintal villor och skolan i Djursholms Ekeby. Han var byggnadsingenjör, anställd på Stockholms Gasverks arkitektkontor, med Ferdinand Boberg som chef, och hade som kollega där arkitekten Gustaf de Frumerie. Sundstrand och de Frumerie arbetade också enskilt och tillsammans med villaritningar, vackra villor, gediget byggda i tidens jugendstil. Även C.K Sundstrand benämns i Kulturmiljöunderlaget arkitekt. Ett sätt att lösa denna fråga är att skriva: ritad av byggnadsingenjör XX.
- Uppgiften om vem som ritat en byggnad är, oavsett dennes yrkestitel, en intressant information som bör ges, när den finns.

Kommentar: Det är byggnadsverket och den som har gestaltat det som uppmärksammas. Faktafel har åtgärdats.

Områdesbeskrivningar Djursholm

Ett affärsstråk växte... Det står ”Butikerna byggdes som villor...” Mer korrekt: med butiker i bottenvåningen och mest bostäder i ovanvåningen.

Det agrara Djursholm... Här eller under Ekeby kan det vara intressant att notera att det fortfarande bedrivs ett levande lantbruk vid Ekeby Gård.

Under Ekeby: Bebyggelsen består av fristående villor som, liksom tomterna, är mindre än övriga.....

Under Ekeby, motiv till bevarande... 4:e raden nerifrån i detta stycke står: de byggnader som tidigare utgjort butikslokaler... bör vara: tidigare inrymt

butikslokaler... (inget hus var enbart butikshus)

Under Ekeby: värdebärande egenskaper... Varierad bebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet från år 1900 t.o.m 1950-tal... (I Ekeby finns ett stort antal hus från 50-talet ritade av Sixten Magnusson, Bertil Falck och en fin liten villa av Erik Hahr på Tyrvägen 19, kv Skade 4.

Samma sida Naturtomter som avskärmas... Och äldre grindar i trä och smide...

Under Svalnäs, I miljöns västra del finns Djursholm begravningsplan.... (här kan också infogas en rad om fornlämningarna, se ovan)

Område 14... värdebärande egenskaper i tredje punkten nämns bland värdebärande element ”småspröjsade fönster” – under 20-talsklassicismen bör det väl bara vara ”spröjsade”?,

Område 21, andra stycket: Kedjehusen i kvarteret Frode vid Dalkarlsvägen i norra Djursholms Ekeby... Senare i samma stycke står: ritade av arkitekten Sixten Magnusson, se ovan.

Kommentarer, rättelser och förslag angående den interaktiva kartan avseende Djursholm

Den interaktiva kartan är ett utmärkt hjälpmedel för den som söker uppgifter om byggnader i Danderyd. Särskilt intressant i de fall det finns en utvärdering av vilka byggnadsdelar som är bevarade och vad som är ändrat. Kartan blir värdefullare ju fler uppgifter som finns med.

När det gäller kartan har Forntid och Framtid full förståelse för att det är en mycket svår uppgift att hantera en så stor mängd objekt (”flera tusen”) som omfattas. FoF har inte möjlighet att granska varje fastighet som berörs. Ett antal stickprov visar emellertid att det finns enstaka fel men oftare saknad uppgift om byggår eller arkitekt, där vi känner till att data finns. I några fall kan man ana att ett årtal för en ändringsritning har fått stå som byggår för hela huset. Nedan några exempel:

Modgunn 16, angivet byggår 1909 – rätt byggår är 1904. Anges att fasadändring skedde 1992 – 1992 skedde endast bygge av två kulturhistoriskt anpassade sotarlucksstora takfönster. Fasadändringar skedde däremot 1944 – ändring till tvåfamiljshus, och 1953 – revetering.

Runa 5, Modgunnsvägen 12 anges att arkitektsignaturen är oläslig = Sigge Cronstedt

Tule 33, ”Folckerska villan, Yngligavägen 18 – anges att byggåret är okänt. Byggår är 1900.

Gullenkamme 9, Figgavägen 18 uppgift om arkitekt saknas – arkitekt är Lars Israel Wahlman.

Delling 2, står byggår 1970 – byggår är 1966, kan skrivas 1966-70.

När det gäller området Ekeby kan nämnas att av 120 granskade fastigheter saknas uppgift om byggnadsår i 34 fall och om arkitekt i 38 fall.

I Ekeby ligger Fjölner 2, Frodevägen 15, byggår 1953. Den har klassats ”gul”. Det är Samfundets bedömning att denna byggnad bör klassas ”grön”. Den har som så många Sixten Magnussonhus olikformade fram- och baksidor, och hör till hans främsta verk, se bif. bild.

Det är Samfundet Djursholm Forntid och Framtids uppfattning att bristerna vad gäller data om de enskilda fastigheterna är så omfattande att en översyn och komplettering bör göras innan kartan slutligt fastställs.

- I viss utsträckning kan Samfundet vara behjälpligt med information men har inte möjlighet att systematiskt granska samtliga fastigheter.
- Som en följd av ovanstående föreslår Samfundet att projektgruppen får i uppdrag att göra en noggrannare genomgång av tillgängliga arkivhandlingar innan kartan färdigställs.

Kommentar: Faktafel har åtgärdats. Uppgifter i kulturmiljökartan har kompletterats och justerats. Vad gäller fasadändring är definitionen en ändring av en byggnads yttre utseende. Detta innefattar även tak.

3.5. Danderyds villaägareförening

Danderyds villaägareförening har inkommit med yttrande inklusive bilagor, vilka citeras nedan.

Inledning

Danderyds Villaägareförening har inte fått förslaget på remiss, ej heller haft möjlighet få deltaga i utarbetandet av materialet. Vi hade sett fram emot ett livligt deltagande på de två samråden, 12 och 14 september, på mötestorget i Mörby centrum, men bägge var sparsamt besökta. Vi anser att offentliga samråd, där man kan lära av andras frågor och synpunkter, är av största vikt i en demokratisk process.

Det är angeläget att fundera över varför samråden varit så sparsamt besökta. Har informationen gått fram, har informationen varit tydlig eller otydlig, är informationen intressant eller ointressant, orkar medborgarna intressera sig, är medborgarna vilna eller rädda eller uppgivna. Har tystnadskulturen fått fotfäste?

I avvaktan på den allmänna debatten, som vi hoppas skall vakna till liv, yrkar vi i första hand att samrådstiden förlängs, i andra hand att synpunkter inkomna efter samrådstiden också skall beaktas. Alltnog, Danderyds Villaägareförening förbehåller sig rätten att komma in med kompletterande yttranden under arbetets gång.

Kommentar: Vi beklagar upplevelsen av brist på kontakt. Uppdraget har varit en aktiv kontakt med hembygdsföreningarna i kommunen.

Alla hembygdsföreningar och villaägareföreningar har givits möjlighet att granska materialet i remisskedet. Samrådsmötena hade annonserats i god tid innan bl.a. i Danderyds aktuella och via hemsida.

Metodik

Vid en första anblick finner vi arbetet ambitiöst och välgjort. Inom en budget på 4(?) miljoner kronor har man gått igenom samtliga fastigheter och klassificerat dem från utsidan. Den digitala formen är välgjord och man har använt sig av modernaste digitala teknik. Det är tacknämligt att man på kommunen följer utvecklingen av den digitala tekniken och anammat den avancerade tekniska utvecklingen. Dock finns det också en baksida: Informationen blir svårtillgänglig för dem, som inte är så duktiga på den digitala tekniken. Det kan vara svårt att få en överblick av materialet. Vi saknar en utförlig karta i pappersform, i samma storlek som finns i det gamla programmet: ca 90x90 cm. Detta påpekades på samrådet och vi fick uppfattningen att man skulle komplettera med ett sådant. Dock vid besök 22 september på Info Danderyd, där materialet presenterades på ett antal skärmar, saknades den efterfrågade kartan. Det vore hög tid att se till att kartan med grå, gula och gröna pluppar kom på plats på skärm. Hittills har vi fått några delkartor i A3-format, men de ger ingen helhetsbild av hela kommunen. Kartorna var dessutom otydliga, färgerna bleka och texten liten. Det var nästan omöjligt se fastighetsgränser och de gröna, gula och grå plupparna. Vägnamn hade så liten text att man inte kunde läsa och på vissa ställen saknades vägnamn. Varför inte gå tillbaka till basics och klippa och klistra A3-arken och foga dem samman till en helhet, ca 90 cm x 90 cm, såsom man Dnr B 2023- 000489 – Ankom 2023-11-06 hade i de gamla kulturmiljöunderlagen och översiktsplanen. Och se också till att det finns ett förstoringsglas tillgängligt. Ett sådant saknades på hela Info Danderyd vid förfrågan. Det går faktiskt att än i dag leva som på ”den gamla goda tiden” då penna, papper, förstoringsglas var viktiga hjälpmedel och kartritning en konst. En papperskopia går dessutom inte så lätt att förvanska, en datafil går lätt att ändra och till slut vet man inte vilken version man diskuterar.

Kommentar: Syftet och uppdraget har varit att underlaget ska presenteras och tillämpas på ett modernt digitalt sätt. Materialet är för omfattande för en motsvarande produkt i pappersformat. En betydligt enklare variant skulle i så fall behöva göras och den kan inte enkelt uppdateras vid behov. Ett arbete med en tryckt produkt ryms inte inom det pågående uppdraget.

Status. Icke juridiskt bindande.

Vi ser med tillfredsställelse att Kulturmiljöunderlaget från 2003 uppdateras och utökats till att omfatta såväl byggnader som miljö. I Plan- och bygglagen finns inget krav på kulturmiljöunderlag, men Boverket rekommenderar ett sådant. Kulturmiljöunderlaget är inte juridiskt bindande, och många slår väl sig till ro med detta och avstår från att engagera sig. Det är ju Plan- och bygglagen som gäller till syvende och sist. Dock kan kultur- och miljöprogrammet få avsevärda följder i om att kulturmärkta byggnader och miljöer åläggs vissa restriktioner, som kan få stora konsekvenser för den enskilda fastighetsägaren, detta beroende på hur fastigheten klassificeras. Den, som fått sin fastighet Q-märkt, K-märkt, gröna pluppar (särskilt värdefullt), gula pluppar (av visst värde), kan visserligen känna glädje och stolthet över en

sådan klassificering, men kommer också att få vissa restriktioner. På en skärm på utställningen kan man läsa:

”Du som äger en villafastighet där byggnaden eller området bedöms som särskilt värdefullt får inte bygga lovbefriade attefallsåtgärder. Det innebär att du inte kan uppföra följande

- Fristående attefallshus
- Tillbyggnad max 15 kvm
- Takkupor
- Inreda ytterligare en lägenhet

Inom särskilt värdefulla kulturmiljöer behöver du också söka bygglov för solceller och altaner.

Du som fastighetsägare kan begära prövning av miljö- och stadsbyggnadsnämnden i det enskilda fallet. Beslut kan överklagas.”

Den som fått en grå plupp (ej möjligt att inventera), kan kanske känna sig besviken eller utpekad, men kan samtidigt glädja sig åt att få friheten att inom ramen för plan- och bygglagen rätt fritt få utnyttja sin rätt att bygga om, till och bygga Attefallshus även på prickmark. Detta främjar inte grannsämjan och man kan undra hur rättssäkert detta är. Hur säker är en klassificering, speciellt som ett stort antal hus inte kunnat klassificeras (grå prickar)!

Vi har tidigare analogt med detta erfårit att översiktsplanen inte heller är juridiskt bindande, men dock klart styrande vad gäller valet av planprocess: Ifall ett planärende inte strider mot översiktsplanen, kan standard planförfarande tillämpas, men strider planförfarandet mot översiktsplanen skall utökad planförfarande gälla. Standard planförfarande innebär att beslut kan tas i slutna rum utan att annan än närmsta rågranne blir informerad. För utökad planförfarande gäller öppet samråd och betydligt större medborgarinflytande helheten till fromma.

Kommentar: Kulturmiljöutredningen ska ses som ett kunskapsunderlag för bl.a. alla fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Krav på placering och utformning skulle ändå ställas vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. En vägning mellan det allmänna intresset för kulturmiljön och det enskilda intresset av sökt åtgärd ska göras vid beslutet. Beslut är överklagbara till högre instans.

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kulturmiljöunderlaget kan användas som vägledning. Även vid anmälan om attefallsåtgärder prövas åtgärderna enligt PBL, bl.a. 8 kap.13 §. Detta ska göras oavsett om kommunen har ett kunskapsunderlag för kulturmiljö, eller inte.

Hantering och tillämpning av översiktsplanen är en lagstadgad process enligt PBL medan ett kulturmiljöunderlag är en mer frivillig hantering där processen och tillämpningen inte är lagstadgade i PBL.

Processen med framtagandet av underlaget har varit bred och med allmänhetens insyn i remisskedet. Eftersom hela kommunen omfattas har ärendet kungjorts.

Bedömningarna i underlaget är inte juridiskt bindande.

Inte bara hus utan också miljö

Vi ser med tillfredsställelse att man utökat betydelsen av miljö och inte enbart tittat på enstaka hus utan även trädgårdar och omkringliggande miljö. Det är växelverkan med omgivningen/naturen som gör villaboendet så attraktivt! Förhoppningsvis kommer varsamhets- och försiktighetsparagraferna i plan- och bygglagen att återfå ökad tyngd i den framtida planeringen. De var väsentliga i den förra (PBL 1987), men försvagades i nuvarande (PBL 2010). Tendensen var ju att man ville gå ifrån ”att alla översiktsplaner överklagades”, vilket ansågs försena planprocesserna, utan minsta tanke på att det kan vara bra att låta planer ” mogna till ett tag”. Det kan vara bra att tänka efter före! Det kan tyckas märkligt att makthavare överhuvudtaget kan våga beklaga sig över att ärenden överklagas, det borde ju vara en mänsklig rättighet!

En fastighets värde är i allra högsta grad beroende av sin omgivning. Detta kan vi ju erfara speciellt i Danderyd, där en fastighet betingar ett betydligt högre värde än motsvarande fastighet i mindre attraktiva lägen. Vi saknar därför i planen grönområden, sjöar, parker och rekreationsytor vid sidan av enskilda hus och trädgårdar. Naturreservat har väl sin egen klassning (vi ser gärna att hela Rinkebyskogen blir naturreservat), men skogar, ängar, sjöar, golfbanor etc. borde väl också skyddas. Speciellt tänker vi då på Kevinge golfbana, som nyligen rustats upp och fått ett pris som bäst upprustade golfbanan i världen!

Vi undrar också om inte kommunen borde åläggas att rusta upp sina ytor som fått förfalla och därmed klassa dem som särskilt värdefulla. Det finns parker, som är så förfallna att man inte ens vet att det är en park!

Danderyds kyrkogård är ett annat område, som kräver en tanke. Den är så bullerstörd att det inte går att ha en stilla stund invid graven. Trafiken från E18 tränger på. Tunnelförläggning eller bullervallar med vintergrön vegetation?

Kommentar: Frågor om utökningar av natur- eller kulturreseptat, upprustning av parkskötsel m.m. är politiska och kommenteras inte här.

Ändring av vegetation och gröna miljöer är inte bygglovspliktiga och hanteras inte genom PBL men skydd av gröna områden kan göras via en ny detaljplan.

Urval

Med all respekt för det enorma arbete som krävts för att gå igenom samtliga fastigheter utvändigt undrar vi hur träffsäker och objektiv klassificeringen varit. Vi har noterat att vissa fastigheter, som klassificerats med grön plupp, ändå har dörrar, som bytts ut och vi har noterat att vissa fastigheter, som ingår i ett grupphusområde inte klassificerats lika, trots att vi inte kunnat finna stora avvikelser. Samma gäller även för enskilda fastigheter i likvärdiga miljöer.

Vi kan också konstatera den enorma mängd gröna pluppar i samtliga kommundelar. Med flera hundra markeringar av byggnader med stort eller visst kulturmiljövärde och många andra utan sådan markering är det naturligt att inte alla enskilda bedömningar gjorts med fulländad kvalitet. Många gråmarkeringar har gjorts för att det av olika skäl inte har gått att göra en bedömning. Markeringarna skall därför ses som en indikation och slutlig kvalificerad bedömning görs i samband med prövningar av bygglov, detaljplaneändringar och

rivningslov. Se på helheten. Undvik frimärksplaner!

Kommentar: En byggnad kan ha "högt kulturhistoriskt värde" trots en del ombyggnationer som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Kulturmiljöunderlaget kommer att användas som ett vägledande kunskapsunderlag som ger stöd vid avvägningar i ärenden som rör värdefulla kulturmiljöer. Bedömningarna av det kulturhistoriska värdet för både områden och enskilda byggnader i kulturmiljöunderlaget är inte juridiskt bindande så som en skyddsbestämmelse eller rivningsförbud i en detaljplan är.

Prövning sker mot PBL. I kulturmiljöunderlaget identifieras bebyggelsemiljöer /enskilda byggnader i kommunens som bedöms ha kulturhistoriskt värde. Denna bedömning är gjord utan att de kulturhistoriska värdena vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna och enskilda intressen.

Bedömningen av vilka ändringar som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller inom ett visst område med hänsyn till kulturvärdena på platsen sker alltid i det enskilda plan- eller bygglovsärendet. Dessa beslut kan överklagas.

Observera att kravet på varsamhet alltid gäller även utan ett inventeringsunderlag. Varsamhetskravet gäller också all bebyggelse, inte bara den som är att betrakta som särskilt värdefull.

Slutsats

Slutsatsen är att Danderyds villamiljöer är väl värda att bevara. Helheten är viktig. Undvik s.k. frimärksplaner, som stör denna helhet.

Vad gäller enskilda fastigheter har vi inte haft möjlighet att gå igenom samtliga. Vi hänvisar till hembygdsföreningarnas genomgångar samt enskilda fastighetsägares synpunkter i detta läge. Vi förbehåller oss rätten att komma in med ytterligare synpunkter och kommentarer. Dock vill vi gärna ställa frågan huruvida man kan tänka sig att en av kommunens fastigheter, Oskarsborg, som är k-märkt, kan få tillåtelse att rivras, medan en privat fastighet, som är k-märkt kan nekas rivningslov?

Kommentar: Oskarsborgs omfattas inte av detaljplan och kräver därmed inte rivningslov. Frågan om rivning kunde därför inte prövas av miljö- och stadsbyggnadsnämnden.

3.6. Djursholms Villaägareförening

Nedan citeras Djursholm Villaägareförenings yttrande.

Djursholms Villaägareförening är positiv till förslaget till nytt kulturmiljöunderlag som helhet. En uppdatering av den tidigare kulturmiljöhandbokens ställningstaganden är välkommen och viktig

för bevarandet av kommunens arkitektoniska kulturvärden.

Det är också välkommet att trädgårdar som väsentliga för upplevelsen av kulturmiljön beskriv i programmet, och att det framhålls som ett viktigt arv från villastadens anläggande, även om det inte riktigt framgår i vilken utsträckning detta har någon praktisk betydelse. Det är väl och tydligt beskrivet, en eloge för det, men inspiration och vägledning i all ära, om man ser till ett antal exempel på hur många av trädgårdarna har hanteras de senaste decennierna så skulle det kunna behövas mer än välformulerade ord för att skydda Djursholms ursprungliga särprägel med hus omgärdade av grönska.

En synpunkt på det liggande förslaget är därför att det som skrivs om hantering av trädgårdar skulle kunna vara starkare formulerat, såsom att man som fastighetsägare mer eller mindre åläggs att i alla fall sätta sig in i de kulturvärden som den egna fastigheten besitter, och eventuellt rådgöra med kommunen innan man spränger bort hällar, hugger ned majoriteten av befintliga träd, rullar ut gräsmattor och anlägger tujahäckar. Vi är fullt medvetna om att själva kulturmiljöunderlaget inte är något juridiskt bindande dokument och att man därför inte kan använda det till att ställa direkta krav, men det är inte allom givet att ha en djupare förståelse för begreppet varsamhet, och det skulle därför kunna behövas tydliggöranden på den punkten. Och det är trots allt ett dokument som ska vara vägledande för kommunen i mötet med fastighetsägarna, och bättre stöd för varsamhetsaspekten i sådan kommunikation vore önskvärt.

Prickmarkeringen av de enskilda byggnaderna, även inom bevarandeområdena gör det lätt för enskilda villaägare att förstå vad de har att ta hänsyn till när det gäller den egna byggnaden som sådan. Det är praktiskt för fastighetsägarna – även om det sannolikt kommer att gör det önskvärt med en lite mer tätare uppdatering av kartan än de 20 år som gått sedan sist, och därmed kan vara mindre praktiskt för kommunen. Dock är det inte fullt lika tydligt hur någon med en byggnad utan prickmarkering inom ett bevarandeområde ska förhålla sig – bristen på klassning av själva byggnaden skulle (med lite önsketänkande från fastighetsägarens sida) kunna räknas lite som ett frikort, vilket kanske inte helt var avsikten. Det kan leda till besvikelse och konflikter.

Den viktigaste synpunkten av alla är dock hur kulturmiljöunderlaget kommer att tolkas och användas i praktiken. I den redan befintliga kulturmiljöhandboken pekas området kring korsningen Hildingavägen/Stenbocksvägen ut som ett av de mest värdefulla, och vi såg ändå hur den fullkomligt katastrofala hanteringen av Gautiod 10 kunde ske, där fastighetsägarnas önskemål om exploatering och en total förvanskning av en av Djursholms mest karaktäristiska villor sattes över alla kulturmiljöhänsyn. Det är fullt möjligt att samma, eller i alla fall nästan samma mängd exploatering hade kunnat göras i det fallet på ett sätt som respekterat det befintliga husets integritet och uttryck, respekterat den omgivande riskintresseklassade byggnadsmiljön och brutits upp i mer anpassade volymer och materialhantering. Om kommunen hade krävt den varsamhet som både PBL och kulturmiljöhandboken föreskrev. Nu skedde ett kulturmord för öppen ridå och det var möjligt trots den då befintliga klassningen av området. På vilket

sätt kommer det nya kulturmiljöunderlaget att göra större skillnad än det gamla?

Den eftersträvade anpassningen och respekten för kulturmiljövärdena får dock inte resultera i krav på att specifika stilar måste imiteras. Det finns lite risk för det i och med att de olika framträdande arkitekturstilarna i kommunen beskrivs och villaägare uppmanas att ta reda på vilken stil den egna byggnaden tillhör, utan att det framgår att till- och ombyggnader inte nödvändigtvis måste imitera, utan istället anpassa sig till befintliga arkitektoniska uttryck. Utan ett resonemang kring detta i programmets text finns det risk för att kulturmiljöunderlaget skulle kunna resultera i en uppsjö av pastischer, vilket väl inte var syftet. Ett sådant resonemang plus några goda exempel vore synnerligen välgörande!

Sammanfattning:

- Helhet bra och välkommen
- Behövs tydligare och starkare formuleringar kring hantering av trädgårdar
- Behövs lite tydligare information till fastighetsägare med icke- prickmarkerade byggnader inom bevarandeområden, vare sig det är särskilt värdefulla områden eller områden av riksintresse för kulturmiljövården.
- Behövs ett resonemang kring undvikande av pastischer och vad varsamhet och anpassning till kulturmiljö egentligen innebär.
- Kulturmiljöunderlaget måste ges betydelse i praktiken – det kan inte bara vara ett dokument att lyfta fram för att visa vilken fantastisk kommun vi har. Om veritabel slakt på kulturvården kan fortgå när det passar – medan hårda krav kan ställas i andra sammanhang – så blir den inte värd det gedigna arbetet som lagts ned på den.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för bl.a. alla fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen.

Krav på placering och utformning skulle ändå ställas vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Ändring av vegetation och gröna miljöer inte är bygglovspliktiga och hanteras inte genom PBL men skydd av gröna områden kan göras via en ny detaljplan. Miljö- och stadsbyggnadskontoret avråder fastighetsägarna, vid rådgivning eller ansökan om lov, att ändra naturförutsättningarna på tomten och är restriktiv vad gäller markförändringarna i syfte att behålla topografin och naturtomten

3.7. Danderyds Naturskyddsförening

Nedan citeras Danderyds Naturskyddsförenings yttrande. Kulturmiljö är inte bara hus utan också naturmiljö

I samklang med Danderyds Villaägareförening synpunkter på Kulturmiljöunderlaget för Danderyds kommun, ser vi från Naturskyddsföreningens krets i Danderyd med glädje att betydelsen av miljö även inkluderar trädgårdar och närliggande naturmiljöer.

Men eftersom definitionen av kulturmiljö enligt programmet omfattar “hela den miljö, byggnader och landskap som genom historien formats av människor”, bör även parker, sjöar och grönområden som är en del av landskapsbilden i kommunen, värderas, skyddas och förvaltas.

Vi anser att kulturlandskapet och naturlandskapet är starkt sammanlänkade och bör beskrivas gemensamt för att ge det helhetsperspektiv som är mycket viktigt för kommunens arbete med översiktsplanering.

Vi saknar därför beskrivning av grönområden, sjöar, parker och rekreationsytor vid sidan av enskilda hus och uppvuxna trädgårdar. Naturreservat har sin egen klassning (hela Rinkebyskogen bör bli naturreservat snarast), men skogar, ängar, sjöar, golfbanor etc. borde också värderas, skyddas och förvaltas.

Samtliga naturmiljöer ingår som en betydande del i Danderyds landskapsbild och bör inkluderas i Kulturmiljöunderlaget för att erhålla den helhetsbild som är väsentlig vid hantering av alla plan- och bygglovsprocesser.

Kommentar: Miljö- och stadsbyggnadskontoret delar uppfattningen att även natur och landskapet kan tillhöra kulturmiljö men kulturmiljöunderlaget grundar sig på Plan- och bygglagen (PBL), bl.a PBL 8:13. Naturmiljön omfattas inte av PBL 8:13.

Naturreservatet har sitt skydd enligt Miljöbalken (MB). Utökningen av naturreservatet är en politisk fråga som inte ingår i aktuellt uppdrag.

3.8. Stockholms Golfklubb

Nedan citeras Stockholms Golfklubbs yttrande.

Kevingebanan är golfklubbens femte hemvist och den femte 18 hålsbanan som byggdes i Sverige. Stockholms Golfklubb förvärvade 1930, 60 ha mark med ekonomibyggnader från Kevinge gård. I den gamla ladugården byggdes och inreddes det som fortfarande är det vackra klubbhuset.

Det förvärvade området var mycket vackert och stor möda lades på att utveckla en bana av yppersta slag. Bakom designen stod bl a den berömda arkitekten Harry Colt. Spelet på Kevingebanan präglas i hög grad av strategi i varje slag och planering av nästa. Kring banan fanns vid invigningen 1932 endast enstaka byggnader, men det skulle ändras genom åren.

Kommunen köpte marken av golfklubben på 1950-talet och klubben arrenderar sedan dess marken för golfbanan. Sedan 1930-talet har klubbens verksamhet präglats av mycket aktivitet för golfare i alla åldrar. Redan från start var

andelen kvinnor hög. Idag bedrivs en sprudlande juniorverksamhet och klubbens tävlingar kompletteras av att klubben är en mötesplats för allt fler, bland annat genom den uppskattade restaurangen med fantastisk utsikt från balkongerna.

Samhällets framväxt har genom åren satt sina spår hos Stockholms Golfklubb och Kevingebanan. På 1950-talet byggdes Mörby backe, Kopparhusen och Kevingeringen på mark som ingick i klubbens ursprungliga köp från Kevinge gård. Utvecklingen av Mörby centrum likaså. Den stora förändringen skedde dock i mitten på 60-talet när kommunen, i samband med högertrafikomläggningen, behövde mark för att ordna trafiksituationen runt nämnda Mörby Centrum. Då försvann gamla 6:e, 7:e och delar av de 8:e hålen. Detta ledde till en omfattande byggnation och då tillkom nuvarande 9:e, 10:e och 11:e hålen.

Ett sista ingrepp var byggandet av Kevinge servicehuset intill Mörby Centrum kring 1991. Där minskades golfbanan från par 71 till par 69, vilket är den minsta omfattning en bra golfbana kan vara. Numera inryms den uppskattade golfbanan på endast 31 ha. Sveriges bästa golfbana på så liten yta.

I samband med banans 90 års jubileum 2022 genomfördes en genomgripande restaurering av golfbanans alla 87 bunkrar, som återskapades i samma stil som på 1930-talet, men med moderna metoder. Dessutom byttes hela bevattningssystemet, vilket gör att minst 35% mindre vatten behöver användas. Detta sammantaget ledde till mycket uppskattning i golfvärlden för att man återtog formerna från förr, och bevarade den kulturmiljö som golfbanan utgjort sedan invigningen. Renoveringen utsågs av magasinet Golf Inc i USA till Renovation of the Year 2022 – i världen.

Kommentar: Det övergripande syftet med kulturmiljöunderlaget är att uppmärksamma och sprida kunskap om kommunens kulturmiljöer. Samhällets framväxt i olika delar av kommunen beskrivs översiktligt.

4. Synpunkter från nämnder i Danderyds kommun

4.1. Kultur- och fritidsnämnden

Kultur- och fritidsnämnden ställer sig positiv till förslaget om ett nytt kulturmiljöunderlag för Danderyds kommun

Kommentar: -

4.2. Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden har i stort inget att erinra över förslag till nytt kulturmiljöunderlag för Danderyds kommun.

Kommentar: -

4.3. Tekniska nämnden

Nedan citeras tekniska nämndens yttrande.

Kulturmiljöunderlaget ger en överblick och detaljkunskap om kommunens historiska kulturmiljöer och byggnader. Det främsta syftet med programmet är att sprida kunskap om områden och byggnader till allmänhet, myndigheter, föreningar och nämnder.

Programmet består av råd som syftar till att tjäna som kunskapsunderlag i, bland annat, ärenden som hanteras i enlighet med plan- och bygglagen. Framför allt ger det förkunskap om vilka byggnader som skulle kunna omfattas av förvanskningsförbudet. Tekniska nämnden menar på att det är positivt att, genom programmet, kunna ta till sig ett kunskapsunderlag som beskriver vilka byggnader och miljöer som bedöms besitta ett särskilt eller visst bevarandevärde. Sammantaget är bedömningen att detta fyller en funktion inför vägval i den operativa och långsiktigt strategiska planeringen av de områden och byggnader som omfattas av tekniska kontorets verksamhet.

Tekniska nämnden vill dock understryka att programmet och de värderingar som gjorts, avseende byggnader och områden, inte är juridiskt bindande. Det är även viktigt att poängtera att förvanskningsförbudet inte innebär ett totalt förbud mot ändringar utan att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske varsamt.

Framtida ställningstaganden gällande kulturmiljöer och enskilda byggnader bör hanteras i enlighet med framtagna mark- och fastighetsstrategier där avvägningarna bygger på fler faktorer och där de kulturhistoriska aspekterna är en av dem. Exempel på andra faktorer är behov av samhällsutveckling, ekonomiska förutsättningar, ändamålsenlighet samt ställningstagande kring ägande. De kulturhistoriska aspekterna utgör då endast en av många aspekter som kommunen behöver förhålla sig till inför beslut.

Tekniska nämndens medskick är att hänsyn till en balans mellan utveckling, tillväxt och bevarande måste tas. Det är naturligtvis relevant att beakta bebyggda miljöer varsamt utifrån en historisk kontext men kommunen som livsmiljö innebär ett avvägande mellan olika intressen och kulturhistoriskt värdefulla miljöer bör inte alltid få vetorätt och hämma andra faktorer som ligger i det allmännas intresse.

Utifrån tekniska nämndens verksamhet finns potentiella ekonomiska skalfördelar i formandet av kommunens byggda miljöer. Nyttjande av infrastruktur, som exempelvis VA-nätet med tillhörande kostnader, kan med en tätare sammanhängande bebyggelse fördelas på fler abonnenter vilket i sak kommer den enskilda kommuninvånaren till godo.

Tekniska nämnden menar att förhållningssättet ovan innebär att kulturprogrammets roll måste förtydligas i kommunens långsiktiga planering av mark och byggnader.

Det bör även framgå att kulturmiljöunderlaget utgör en kunskapsbank och endast bör tjäna som förkunskap inför förmodade utgångspunkter i myndighetsutövningen. Risken är annars betydande att dokumentet tolkas som allt för styrande trots att det inte är juridiskt bindande.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kulturmiljöunderlaget kan användas som kunskapsunderlag.

Förvanskningförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske så varsamt så att kulturmiljövärden inte förvanskas. Vid bygglovsprövning ska även en avvägning göras mellan allmänna och enskilda intressen.

(se svar till KS)

5. Synpunkter från politiska partier i Danderyd

5.1. Miljöpartiet i Danderyds kommun

Nedan citeras Miljöpartiet i Danderyds kommun yttrande.

Kap 2 Bevara och utveckla

MP anser att våra naturreservat ska anges med namn under avsnittet som inleds ”Naturreservat” och likaså kommunens sjöar under avsnittet som inleds ”Biotopskydd” för rubriken ”MB 7 kap – Natur- och naturreservat och Biotopskydd”. På samma sätt som t ex Stocksund och Djursholm namnges i avsnittet före.

Kommentar: Utredning av naturreservat har inte ingått i uppdraget.

Kap 3 Kulturmiljöprofil

MP saknar en ”berättelse” om landskapets historia dvs geologi (berggrund mm), vattenförekomster (hav, vikar, sjöar, vattendrag, våtmarker), fauna (växtlighet) och ”varelser” (djur, insekter).

Det finns en ”berättelse” om Roslagsbanan men det saknas en beskrivning av andra färdvägar och transportleder. De gamla resvägarna knöt ihop bosättningarna till skillnad från dagens motorleder som skär rakt genom landskapet utifrån kortaste sträcka mellan större städer.

Även stigar och vandringsleder kan vittna om platser av historisk betydelse. Det finns t ex en gammal stig i Djursholm kallad ”Kolstigen”. Namnet härrör från den tid man eldade med kol och koks som bars från stranden upp till bostäderna. Det finns troligen fler stigar och gator som borde uppmärksammas utifrån sitt ursprung - och informationsskyltar sättas upp på valda ställen.

Kommentar: Miljö- och stadsbyggnadskontoret delar uppfattningen att även natur och landskapet kan tillhöra kulturmiljö men kulturmiljöunderlaget grundar sig på Plan- och bygglagen (PBL). Naturmiljön omfattas inte av PBL 8:13.En avgränsning har varit nödvändig.

Samhällets framväxt i olika delar av kommunen beskrivs översiktligt. Roslagsbanan beskrivs översiktligt i relation till bebyggelsen och hur den varit avgörande för bebyggelsens framväxt.

Kap 5 Kulturmiljökartan

I den beskrivande texten om kulturmiljökartan finns en rubrik ”Fornlämningar”. En motsvarande rubrik ”Naturområden” med underrubrik ”Besöksvärda naturområden” skulle göra kartan mer komplett. Exempel på sådan är naturligtvis naturreservaten och sjöarna men även kommunens kuststräckor. Rösjökilen bör få ett särskilt omnämnande med dess utbredning tillhörande Stockholms gröna kilar. Det finns olika digitala kartor tex på Kilsamverkans hemsida och Naturkartan som kan länkas.

Den digitala interaktiva kartan saknar likaså naturområden som ”tänd- och släckbara lager” och markeringar i kartan.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska användas som kunskapsunderlag, dock ej som adresskarta eller dylik med rekommendation om besöksvärda platser.

Det finns viss teknisk begränsning om tänd- och släckbara lager och markeringar i kartan.

Kap 7 Danderyd

Det är olyckligt och förvillande med en kommundel som har samma namn som hela kommunen. Genom att rubriksätta med ordet ”Kommundel” före kommundelarnas namn kan man minska risken för sammanblandning.

Under rubriken ”Historik” föreslår vi att årtalen för bildandet av Ekebysjöns naturreservat och Rinkebyskogens naturreservat anges. Ta med årtalen för bildandet av naturreservaten i ”historiebeskrivningen”. Likaså i kapitel 9 om Djursholm vilket årtal öarna i Värtan blev naturreservat.

Kommentera: Det går inte att lägga till ”kommundel” framför eftersom rubrikerna då blir för långa, därför har det inte åtgärdats. Vi har inte heller lagt till årtalen för bildandet av reservaten då det inte är motiverat i sammanhanget.

Fastigheten Oskarsborg ligger i kanten av Rinkebyskogen. Den utgör ett unikt exempel på en typ av bosättning i Danderyd. Det är ytterst beklagligt att den inte har underhållits och nu hotas av rivning.

Övriga synpunkter

Vår helhetsbedömningen är att det är ett intressant och ambitiöst program som kommer att vara till stort värde för enskilda fastighetsägare, politiker och allmänheten.

Öarna saknas tyvärr helt i programmet såvitt vi kan se. De borde få en plats i programmet. Likaså vattentorn och fyr(ar).

Vi förbehåller oss rätten att komma in med ytterligare synpunkter och kommentarer.

Kommentera: Tranholmen är med och har inventerats på bebyggelsenivå, men har inte bedömts kunna utgöra ett särskilt värdefullt område. Övriga öar, vattentorn och fyrar har inte inventerats.

6. Synpunkter och yttranden från privatpersoner

6.1. Privatperson 1

Nedan citeras yttrande från privatperson 1.

1. En mycket väl genomarbetad, utbildande och trevlig beskrivning av det som utgör stora delar av kommunens "själ". Läsvärd för alla gamla och nya kommuninvånare, kanske ett skolmaterial? Beskrivningen får med beröm godkänt!

2. Den nya versionen är en uppdatering och utökning av tidigare dito. Den tidigare versionen fanns förr bara som pappersupplaga som kunde beställas mot avgift från kommunen. Det är bra att nuvarande kommunledning gjort detta styrande dokument med oklar juridisk status (det står i detsamma att det inte är juridiskt bindande trots att det strikt juridiskt innebär restriktioner i äganderätten för den enskilde fastighetsägaren) allmänt tillgängligt. Bra där.

Att Kulturmiljöhandboken tagits fram av extern konsult kan kanske förklara utökningen av det som enligt PBL utgör "områdesbestämmelser" - konsulten har givetvis inte haft som uppdrag att göra några avväganden mot det intrång i den enskildes äganderätt och möjlighet att disponera sin egendom dessa "områdesbestämmelser" i praktiken utgör. Jag kan inte se att något (del)område "avklassats" vilken är en smula märkligt vid den totala genomgång av samtliga fastigheter som nu gjorts.

Kommentar:

Underlaget har ingen direkt rättsverkan. Oavsett om kommunen har gjort underlag/inventering eller inte så gäller varsamhetskrav. Vägning av enskilda och allmänna intressen görs vid till exempel plan- eller bygglovsprövning.

Kulturmiljöunderlaget är ingen områdesbestämmelse. Utredningen är enbart ett kunskapsunderlag som inte inskränker på äganderätten och byggrätten i gällande detaljplan för en fastighet.

Områdesbestämmelser reglerar mark- och vattenområdets användning, bebyggelse och byggnadsverk, PBL 4 kap. 1 §. Vad områdesbestämmelser reglerar framgår av PBL 4 kap. 41-43.

3. Man kan vidare konstatera att det "skydd" Kulturmiljöhandboken ger berörda byggnader i praktiken är (eller iaf har varit) mycket svagt. Exemplet Oscarsborg är välkänt - det är bara att missköta en byggnad så kan den sen rivras. Och i Inverness kunde den enda återstående funkisvillan som var i gott skick och INTE byggts om/byggt till utan exteriören var orörd, trots "skyddet" i Kulturmiljöhandboken, rivras och ersättas med flerfamiljshus.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöunderlaget användas som kunskapsunderlag.

Förvanskningförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske varsamt så att kulturmiljön inte förvanskas.

Vid bygglovsprövningen ska även en avvägning ske mellan allmänna och enskildas intresse vid prövningen.

Åtgärder som inte kräver lov påverkas inte av kulturmiljöutredningen. I vissa undantag kan det krävas en anmälan. Oscarsborgs rivning krävde inte lov eftersom den låg utanför detaljplanelagt område. Det krävs endast en anmälan vid rivningen som inte prövar själva rivningen.

Rivningen och nybebyggelse i Inverness prövades genom en ny plan.

4. Således krävs här en samlad bedömning och avvägning mellan olika intressen. Jag yrkar därför att dokumentet kompletteras med ett kapitel där man från politiken och kommunledningen gör dessa avväganden mellan den enskilde kommuninvånarens äganderätt och möjlighet att disponera sin egendom (via Attefallsregler mm) och behovet av områdesbestämmelser som ändå i praktiken inte utgör något reellt skydd.

***Kommentar:** En avvägning mellan den enskildes intresse och det allmänna intresset kan inte bedömas i förväg. Det är en myndighetsutövning som sker vid prövning av enskild ansökan för en åtgärd.*

5. Denna komplettering bör även beakta den inverkan dessa breda områdesbestämmelser har på bostadsförsörjningen - den borgerliga frihetsreformen Attefallsregelverket ger ju annars ägare till större - ibland för stora - villor möjlighet att inreda en bostad till samt ett Attefallshus vilket ökar tillgången till bostäder i kommunen utan att inkräkta på grönområden eller innebära att villastaden ersätts av flerfamiljshus. Kommunen är ju skyldig att ha en Bostadsförsörjningsplan, så Danderyd avser tydligen ta fram ett bostadsförsörjningsprogram. Därför bör Kulturmiljöhandboken ange hur många potentiella nya bostäder som omöjliggörs i den planeringen genom handbokens områdesbestämmelser. (Alltså totalt antal enfamiljsvillor som beläggs med restriktioner där varje villa teoretiskt skulle kunna erbjuda två bostäder till.)

Detta för att synliggöra konflikten mellan det svaga skydd Kulturmiljöhandbokens områdesbestämmelser ger och det intrång i äganderätten och försämrad tillgång till bostäder den samtidigt innebär.

Man kan i sammanhanget notera att Moderaterna i den lite större kommunen Värmdö motsätter sig denna typ av breda begränsande områdesbestämmelser med hänsyn just till befolkningstillväxten/bostadstillgången och kommuninvånarnas rådighet över sin egendom och möjlighet att utveckla densamma.

***Kommentar:** se kommentar under punkt 4.*

Kulturmiljöunderlaget påverkar inte bostadsförsörjningen. Det kan ge kunskap om ett område bl.a. vid planläggning av nya område.

Prövning av attefallsåtgärder sker i varje enskilt ärende. Bedömningen görs på fastighetsnivå om det ligger utanför tidigare utpekade kulturmiljöområden eller riksintresseområden.

6. Samt kompletteras med policy för hur man avser ersätta den skada intrånget i äganderätten Kulturmiljöhandboken innebär så som ju regleras i PBL. Det är ju resurs- och tidskrävande om varje berörd fastighetsägare och kommunen

måste hantera detta via domstolsförfarande. Som kommunen självklart vet är ju regelverket sådant att man inte kan hävda att någon skada inte skett eftersom fastigheten i fråga redan tidigare belastats med restriktioner - denna ersättning ska ju enligt PBL hanteras retroaktivt.

Kommentar: se kommentar under punkt 4

7. Område 24 "Inverness" har nu utökats kraftigt med området Sikreno. I Inverness verkar postnumret ha styrt kommunens breda penna på kartan trots att det är flerfamiljshuset från 30-talet på Klostervägen som utgör skyddsvärd miljö, liksom i viss mån "slottet" Invernessvägen 9 samt radhusen på Skeppsvägen. Tydligt anses det unikt att: "gatunätet och bebyggelsen följer terrängens förutsättningar" i detta kraftigt kuperade område. När det gäller de få återstående villorna skriver man att de kännetecknas av låga takvinklar och takmaterial som plåt, tegel eller papp. Detta känns begränsat unikt... Samt att villatomterna avskiljs med låga häckar, murar, staket eller stängsel. Denna beskrivning utesluter kanske sådant som vallgravar och minfält men känns ändå inte så speciell. Man anser också att "häckar ska hållas låga" – en utmaning mht att häckhöjd faller utanför PBLs reglering (utom vid korsningar och utfarter).

I området har kommunen medgivit både rivning (Calles Klimp 8, Invernessbacke 8) och förvanskning (Invernessbacke 5) av flera av de klassiska villor som en gång var. Och de villor som byggts med modernare arkitektur efter 30-talet får tydligen inte "förvanskas" trots att de exvis kan ha träfasad (Calles Klimp 5) eller ett brant sadeltak (Livbåten 3).

8. Den del av Inverness som ligger längst i väster avgränsas tydligt från övriga området av tre faktorer: tunnelbana, en väg och ett mindre grönstråk. Där finns fyra fastigheter - Calles Klimp 5 bebyggt 1998 med ett trähus som snarast påminner om sekelskiftet 1900, Calles Klimp 8 där ett välhållt funkishus i mer eller mindre originalskick nu rivits och ersätts med flerfamiljshus i modern stil, Inverness 5 som är ett om/tillbyggt funkishus samt Calles Klimp 6 som är ett till/ombyggt funkishus som - dessbättre - nu får ett "skarpt" skydd mot förvanskning i form av klassningen "särskilt värdefull".

Den fastigheten slogs för ett 20-tal år sedan samman med grannfastigheten "Källan" där det finns ett gammalt pumphus som tillhört Inverness Bryggeri på 1920-talet. Detta pumphus har trots gällande Kulturmiljöhandbok förvanskats för några år sedan; porten har bytts ut till en modern dito och huset har bostadsinretts. Även huvudbyggnaden har försetts med två lägenheter (se aktuell försäljningsannons). Men skyddet nu i form av klassning som "särskilt värdefull" innebär förhoppningsvis att den fina fasaden kan bevaras liksom dess synlighet från vägen/gångstråket utanför.

I och med att två hus av fyra (dvs 50%) i detta avgränsade delområde längst i väster är helt nya och inte passar in i bevarandesyftet, de två andra om/tillbyggda och det skyddsvärda huset fått ett eget och riktigt skydd av den återstående exteriören finns vid en samlad bedömning ingen anledning att belasta delområdet med de områdesbestämmelser som inverkar negativt på äganderätt och rådighet.

Jag yrkar därför att delområdet väster om tunnelbanan/Invernessvägen/ grönstråket fortsättningsvis INTE ingår i det i övrigt utökade område 24.

Det är möjligt att det finns andra delar av kommunen där man kan överväga områdesbestämmelsernas utsträckning, men det är område 24 jag har tillräcklig kunskap om för detta yrkande.

Kommentar: Frågan om undantag av vissa områden från underlaget är i första hand ett politisk övervägande.

Kulturmiljöutredningen ska öka kunskapen om olika kommundelar och dess bebyggelse, och kan framöver användas för planering av bebyggelse för fastighetsägarna och för handläggning av plan- och bygglovsärenden.

6.2. Privatperson 2

Nedan citeras yttrande från privatperson 2.

Synpunkter gällande klassificeringen av Åsevägen 3b, Nora, Danderyd (Fiskgjusen 10).

Det kan hävdas att byggnadens autenticitet vad gäller avsaknad av större ombyggnationer är ett argument för att byggnadens dokumentvärde är högt (jfr A Unnerbäck, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Riksantikvarie- ämbetet). Dock representerar inte byggnadens arkitektur den tid den byggdes under. Byggåret är 1961 medan husets uttryck, byggnadsdelar och uttryck hör till 1950-talets estetik och praktik. Pedagogiken av att ge detta hus det högre skyddet ”särskilt värdefull bebyggelse” blir missvisande då det inte fullt ut representerar sin tid. ”Visst kulturhistoriskt värde” är en mer träffsäker klassificering.

Det andra använda grundmotivet i kulturhistorisk klassificering, upplevelsevärdena (så som arkitektoniskt värde, konstnärligt värde etc...) talar också det för att denna byggnad borde omvärderas till ”visst kulturhistoriskt värde” istället för ”särskilt värdefull bebyggelse”. Fasaderna har inte den fönstersättning som ritades av arkitekten, utan större förändringar skedde i det faktiskt utförda (så många som elva fönsterlägen och fönsterproportioner är ändrade mellan ritat och utfört, gällande de ursprungliga fönstren). Fasaderna är, mycket på grund av detta, obalanserade. Rummens ursprungligen planerade ljusföring och utblickar kom till stor del ej att genomföras. Sekundära fönster med isolerglas tillkom, troligen runt år 2000. Taket lades om 2017 varvid snarlikt begagnat taktegel, från en byggnad i Falun, införskaffades och användes på huset. Huset omdränerades (gissningsvis runt år 1995) med förändringar i mötet mellan mark och byggnadskropp som resultat. Framförallt mötet mellan fasad och tomt vid byggnadens nordvästra hörn har behandlats styvmoderligt då terrassering och trappning med bl.a. natursten grävts bort.

Planlösningen är generös men oekonomisk där den stora ytan hade kunnat studeras bättre ur ett planekonomiskt/arkitektoniskt perspektiv. Sådana brister som att ex dörrar ritats för nära väggar så att de inte går att slå upp i 90 grader mm finns. Arkitekturen har inte den verkshöjd och konstnärliga kvalitet som krävs för att klassas som särskilt värdefull, och det riskerar att urlaka begreppet. Huset borde istället få klassificeringen ”visst kulturhistoriskt värde”.

Kommentar: En byggnad kan ha "högt kulturhistoriskt värde" trots en del ombyggnationer som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Andra kommentarer gällande kulturmiljöunderlaget

Det vore välkommet om även samtida arkitektur med hög verkshöjd som berättar om villasamhällets vidare utveckling var bättre representerade i kulturmiljöunderlaget och byggnadsinventeringen. Som exempel kan nämnas villan "Alice National Romance with Modernity" i Djursholm, Götavägen 22 (arkitekter Daniel Johansson och Philip Bergerhof på Byggfenomen) och arkitekt Anders Wilhelmssons tillbyggnad till en villa på Skogsviksvägen 73.

Kommentar: Danderyds kommun har flertal exempel på samtida arkitektur som är väl värda att uppmärksammas. Kulturmiljöunderlaget omfattar enbart bebyggelse uppförd fram till och med 1990-talet, av den anledningen har samtida arkitektur inte tagits upp i programmet.

6.3. Privatperson 3

Nedan citeras yttrande från privatperson 3.

Jag har med stort intresse tagit del av remissversionen av Kulturmiljöunderlaget. Detta är det kommunala dokument som allra främst ska beskriva kommunens kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer och fungera som ett stöd i kommunens arbete med och hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser. Det ställs därför motsvarande hårda krav på att detta program är väl underbyggt. Tid har funnits, nuvarande kulturmiljöhandbok från 1991, reviderad 2003.

Som boende i kommunen och som arkitekt, stadsplanerare och arbetande med bevarande och utveckling av kulturmiljöer var förväntningarna stora på remissförslaget. Som jag ser det finns det en god stomme, men den är långt ifrån komplett. Om man ska kunna värna, bevara och utveckla kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer är det viktigt med fullvärdiga beskrivningar och inventeringar. Därför behöver programmet kompletteras på ett antal punkter.

I mina synpunkter har jag valt att inrikta mig på Enebyberg, som jag tycker har belysts minst omfattande i programmet.

Byggnadsinventeringen

Om kommunen ska kunna hålla ambitionen i kulturmiljöunderlaget, att "Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder" så måste det grunda sig på att inventeringen verkligen har på fötterna. Då krävs det att den är ordentligt gjord.

Jag har gjort stickprover i Enebyberg och funnit den påfallande undermålig. Det saknas allt ifrån ordentlig inventering (kontroll mot bygglov, äldre foton, kartunderlag, information hos hembygdsföreningen mm) till en beskrivning av

intressant historik. Det står överraskande ofta både felaktiga beskrivningar av material och volymer, för att inte tala om ”okänt byggår”, trots att all denna information är fullt tillgänglig att hitta i register även för mig som vanlig privatperson. En inventering på uppdrag av kommunen torde ha tillgång till ännu mer material än privatpersoner. Några exempel på stickprov:

- Ellavägen 1. ”Okänt byggår, sannolikt 1920-tal”. Detta är Enebybergs första skola som startade 1909 (källa Enebybergs hembygdsförening). I byggnadsinventeringen står det dock inte ett ord om detta eller om varför byggnaden skulle vara kulturhistoriskt värdefull.
- Gethagsvägen 18 och Idrottsvägen 8 är likadana. Men endast Idrottsvägen 8 finns omnämnd som särskilt värdefull.
- På Kvarnängsvägen 16B låg Östermans handelsträdgård och marken här köptes 1914. Inget ord om detta i inventeringen trots Enebybergs historia av handelsträdgårdar.

Flertalet exempel finns. Det är bitvis obefintligt, eller bristande, historieunderlag samt även rent felaktiga uppgifter om materialval, byggår, volym. Bakgrundsinformationen behöver rättas till och uppgifterna behöver kompletteras med den historik som finns. Detta ska vara en inventering.

Likaså behöver det förklaras ordentligt med vad som menas med ”välbevarad”. Jag hittar detta på flertalet ställen i byggnadsinventeringen där det är helt uppenbart nytillkomna materialval och ombyggnationer. Vad syftar den beskrivningen på? Om ett material är 10 år gammalt och har åldrats väl, är det då välbevarat? Eller är syftet med beskrivningen en annan? Om det är att beskriva att det är ursprungligt så har jag hittat en markant hög andel fel.

Kommentar: Uppgifter har kompletterats och justerats. En byggnad kan ha ”högt kulturhistoriskt värde eller välbevarad ” trots en del ombyggnationer som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Vad baseras det höga kulturhistoriska värdet på när det gäller de enskilda objekten? Är det den samlade bedömningen utifrån flertalet faktorer, eller utifrån att en enskild byggnadsdel är ursprunglig, tex. Det framgår inte under objekten vad bedömningen grundar sig i.

Som ett exempel kan nämnas Idrottsvägen 20 som beskrivs som ”välbevarad” och som ”särskilt värdefull”. Ett objekt med bytta fönster, utbytt taktäckning och en tilläggsisolerad fasad. Sedan finns det även välbevarade detaljer men det beskrivs inte i beskrivningen vilka dessa är. Då blir det svårt att värna detta i en bygglovs- eller detaljplanprocess.

Kommentar: Med höga kulturhistoriska värden menas sådana historiska egenskaper som en byggnad kan ha såsom byggnadshistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde. En byggnad kan bibehålla

sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på eventuella ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Råd och riktlinjer; råd vad gäller övergripande planering för Enebyberg.

Under råd som gäller den övergripande planeringen för Enebyberg finner jag följande beskrivning: ”Området ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.” En följdfråga då är hur kommunen avser bevaka detta när det inte finns någon inventering av tex äldre uppvuxna träd? Om det ska bli något av en sådan riktlinje måste den följas upp med en inventering av de få äldre träd som finns kvar och en bevakning av dessa i form av planbestämmelser eller andra skydd så som generell bestämmelse om att ”lov krävs from en diameter större än tex 10 cm”, eller dylikt. Som det är nu så finns det inget skydd och träden fälls utan att kommunen överhuvudtaget blir varse.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget beskriver den befintliga miljön men kan inte styra de icke bygglovspliktiga åtgärderna, såsom vegetation, pool. Vid ny planläggning kan stora träd markeras som bevarandeobjekt.

Råd och riktlinjer; råd vad gäller övergripande planering för Enebyberg.

Under råd som gäller den övergripande planeringen för Enebyberg finner jag följande beskrivning: ”Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.” Med tanke på den stora utbyggnad av pooler som skett de senaste åren är det svårt att tro att kommunen menar allvar med ett sådant råd.

Återigen, denna riktlinje kommer inte att ha någon verkan om den inte efterlevs vid mark- och bygglovprövning.

Kommentar: Vegetation och pool kräver inte bygglov eller bygganmälan men större markförändringar bevakas vid marklov, där miljö- och stadsbyggnadsnämnden är restriktiv vid lovprövningen. Observera att det är den färdigställda marknivån som lovprövas, inte hur marknivåerna är under byggnadsskedet.

Arkitekturstilar; Villor och småhus

”I Danderyds kommun finns flera exempel på områden med bebyggelse i denna stil i form av typhus från Boro-hus. Bäst bevarade är de i Enebyberg väster om Gamla Norrtäljevägen.” Gamla Norrtäljevägen går i öst-västlig riktning. Menar ni norr om Gamla Norrtäljevägen? Eller menas väster om Enebybergsvägen?

Kommentar: De olika kommundelarna delas inte ytterligare in i olika delar såsom västra eller östra.

Arkitekturstilar; Det gröna Danderyd

”Exempel på tomter av ursprunglig storlek med intakta trädgårdar finns på Västerängsvägen 50-52 och Gethagsvägen 20”. Gethagsvägen 20 finns inte, men möjligen menas Idrottsvägen 7?

Beskrivning av Enebyberg

Beskrivningen av Enebyberg är bra men lite väl knapphändig. Vänd er till exempelvis hembygdsföreningen för att ta del av deras omfattande kunskap om historiken i området. Handelsträdgårdarna kunde nämnts, den spännande historiken kring Roslagsbanans koppling till anläggandet av villastäder längs med banan kunde ha belysts mer.

Kommentar: Samhällets framväxt i olika delar av kommunen beskrivs översiktligt. Roslagsbanan beskrivs i relation till bebyggelsen och hur den varit avgörande för bebyggelsens framväxt.

Särskilt värdefulla områden

Jag är glad över att bevarandeområde 2 i Enebyberg har utökats gentemot utbredningen i kulturmiljöhandboken. Det är allt fler byggnader som byggs om/ändrar karaktär och därför blir de välbevarade byggnaderna och områdena viktigare. Personligen tycker jag att det missas områden på andra sidan Gamla Norrtäljevägen. Tex är området omkring korsningen Ellavägen/Norrhagsvägen ett fint exempel på en väl sammanhållen miljö både vad gäller tomter, byggnadernas placering på tomterna, organiskt vägmönster och byggnadernas karaktär.

6.4. Privatperson 4

Nedan citeras yttrande från privatperson 4.

Förord

Denna skrift ger underlag för bedömning av Gamla Enebybergs kulturhistoriska värde såsom område genom att ge ett tids- och omvärldsperspektiv på orten. Omvärldsperspektivet begränsar sig till Stockholmsförorter. Tidsperspektivet omfattar åren 1870 – 1923 med huvudfokus på 1900-talets första decennium.

Gamla Enebyberg motsvarar Enebybergs Villastad som grundades 1907 och är området inom Enebyberg öster om Enebybergsvägen och norr om Enmans väg.

Längtan till landet. Drivkrafter och hinder.

Livet i Stockholm runt förra sekelskiftet var påfrestande. Under de sista 40 åren av 1800-talet, så hade Stockholms befolkning nästan tredubblats.

Bostadsbristen var stor. Trångboddheten var extrem. Hälften av alla familjer bodde i små ettor med eller utan kök. Bostadsspekulationer och bostadsbrist hade fått hyrorna att gå i taket. Mellan 1894 och 1913 hade hyrorna stigit med 80% och var dubbelt så höga som i Köpenhamn. Hushållen hade svårt att få ekonomin att gå ihop.

Man hade torrdass på gården och på gatorna låg det hästbajs. Kol- och kokseldning skapade ohälsosam luft och ett sot lager överallt. Trångboddheten gav fotfäste för sjukdomar.

De färd sätt som stod till buds var häst, hästdroska och båt. Båtarna drevs antingen med åror, segel eller ånga. Att med dessa färd sätt kunna bo utanför staden och dagspendla till Stockholm, föll på sin egen orimlighet.

I slutet av 1800-talet kom tågen, vilket kom att öppna möjligheten för en ny livsstil. Ett hälsosamt liv ”ute på landet” och dagliga tågresor till Stockholm. Nya tåglinjer genererade nya villastäder ett par år senare. Trenden fanns inte bara i Stockholm, utan i flera storstäder i Europa, USA, Australien och Japan.

Först ut i Stockholm var Sundbybergs Villastad. 1871 påbörjades byggandet av Stockholm-Västerås-Bergslagen järnvägar. Efter en del ekonomiska problem stod järnvägen klar 1876. Samma år påbörjade grundaren av Sundbybergs Villastad, Anders Petter Löfström arbetet med att stycka villatomter. Löfströms vision var dock inte stark nog och det dröjde inte länge förrän Sundbyberg bestod av en grötig ogenomtänkt blandning av industrier, flerfamiljshus och små villor.

År 1885 öppnade Stockholm-Rimbo-Järnvägsaktiebolag, SRJ trafik och tre år senare, 1888 bildade Carl-Eduard von Horn Stockby AB, som under namnet Stocksunds Villaparker styckade och sålde villatomter. Året därefter, 1889, bildades Djursholms Villastad. I det dubbla syftet att möjliggöra snabba matningsresor från villastäderna och att få dra järnvägen ända till Engelbrektsplan så anlade de bägge bolagen nymodigheten elektriska tåg. Kort restid genom moderna färdmedel var nyckelorden.

År 1898 bildade J.E.Lignell Örby Villastad. De allra flesta tomtbolag från tiden runt förra sekelskiftet var ambitiösa och byggde städer med gator, vatten, avlopp och viss gatubelysning. Örby var ett undantag. Så långt jag funnit så var inte kommunikationerna till Örby lösta. Gatorna var mycket leriga och knappt farbara efter kraftiga regn. Något gemensamt vatten och avloppssystem byggdes inte av tomtbolaget utan det fick lösas inom den egna tomten såsom vid många fritidshus. Med den täthet mellan husen som finns i ett villaområde, så blir det för kort avstånd mellan grundvattenkällorna och utsläppen av gråvatten- och urin. Hälsovårdsnämnden tog vattenprover 1936 och fann att de flesta brunnar hade hälsovådligt vatten, vilket skyndsamt fick åtgärdas. Örby fick spåravningsförbindelse först 1930.

Så här långt kan vi tala om Pionjärverksamheter från entreprenörer som fungerat som föregångare. Av de fyra villastadsprojekten, så var det bara Djursholm och Stocksund, som kan betraktas som väl genomförda.

Runt förra sekelskiftet tillkom en ny drivkraft. Genom den omfattande emigrationen till USA tappade Sverige företagsamma människor. Vart 5:e svensk utvandrade. Som ett motmedel beslöt Riksdagen 1904 och 1908 att anslå medel för fördelaktiga statliga lån till anskaffande av egna hem till dem som ”var kända för sparsamhet, nykterhet och hedrande vandel”. För att få låna, så fick tomten inte kosta mer än 4.000kr vilket var strax över median för villatomter på marknaden. De fördelaktiga lånen skapade ny fart på bildandet av nya villastäder.

I en skrift från 1911 räknas inte mindre än 28 villastäder med lediga tomter upp enligt stycket nedan. Ett fåtal av dessa kan betraktas som falsk marknadsföring. "Villastad" var ett säljande namn vid markförsäljning. Allra flest nya villastäder startade under perioden 1906-1908. Däribland Enebybergs Villastad som började sälja tomter 1907.

Djursholms Villastad, Enebybergs Villastad, Enskede Trädgårdsstad, Fullersta Villastad, Gröndals Villastad, Herseruds Villastad, Hesselby Villastad, Hufvudsta Villastad, Järvfa Villastad, Lidingö-Breviks Villaområde, Lidingö Villastad, Långängens Villastad, Lännersta villastad, Norrvikens Villastad, Nynäs Villastad, Rotebro Villastad, Saltsjöbadens Villastad, Saltsjö-Dufnäs Villastad, Skärsättra Villastad, Stocksunds Villaparker, Storängens Villastad, Stufsta Landthemsområde, Sundbybergs Villastad, Södertörns Villastad, Tullinge Parkhem, Tullinge Landthem, Turebergs Villastad och Täby Villastad.

Villastäderna kunde nås med tåg eller spårvagn. Lidingö nåddes med spårvagn som togs på ångbåtsfärja över Lilla Värtan.

Ytterligare en fas i utbyggnaden av villastäderna kom med motoromnibussen. Misslyckade etableringar av sådana linjer förekom från förra sekelskiftet fram till första världskriget. Efter världskriget tog busstrafiken fart på allvar.

Inledningsvis som små enmansföretag med en buss var. Så småningom konsoliderades marknaden till fyra osubventionerade privata bussbolag med var sitt geografiska trafikområde, Stockholms Läns Omnibuss Aktiebolag, SLO, verksamt i nordostsektorn, Brännkyrka Södertörns Trafik AB, BST, Busstrafiken Stockholm-Södertörn BSS och Busstrafiken Stockholm-Björknäs- Värmdö, BSBV.

Det Enebybergs baserade SLO växte snabbast och blev störst och var därmed avgörande för etableringen av många nya villastäder som inte låg vid järnvägen. Däribland Nora Trädgårdsstad som sedermera växte till att bli stadsdelen Danderyd.

Gemensamma respektive avvikande drag hos villastäderna

Privata företag

I främst norra och östra Storstockholm var tomtbolagen privata, men initialt även i andra väderstreck. De köpte upp en lantegendom, styckade tomter, anlade vägar och kloaksystem, som avloppssystemen hette på den tiden.

I södra och västra Stockholm köpte staden upp lantegendomar och anlade villastäder. Dessa villastäder skilde sig på flera sätt från de som bildats av privata näringsidkare. Stockholm erbjöd bara tomträtt, medan de privata erbjöd äganderätt till tomterna. Stockholm erbjöd typhus att välja bland, medan de privata gav kunden full valfrihet. Utbudet av typhus i Enskede som var först bland stadens villastäder var dock stort och husen var såväl vackra som funktionella. I Enskede erbjöds till en början bara alternativet med nyckelfärdiga hus, medan de privata företagen erbjöd full valfrihet. I Enskede erbjöds först radhus. Dessa var svårsålda. De presumtiva köparna såg ingen fördel i att "flytta till landet för att bo som i stan".

Segregation

För de som är intresserade av segregationsfrågor så är det intressant att notera att alla, eller nästan alla, villastäder skapades med en klar intension kring vilken samhällsklass som villastaden skulle fokusera på. Man skulle kunna tro att ett kvarts sekel före det att Socialdemokraterna tog makten i Sverige, så skulle det sociala ansvaret för arbetarklassen vara lågt, men så var inte alls fallet. I grova drag blev det en jämn fördelning mellan villastäder för arbetare, medelklassen och de mer förmögna. Så långt jag kan bedöma håller denna fördelning fortfarande i sig idag, mer än 100 år senare. Det som hänt under de senaste decennierna är dock att villaboendet, som var tillgängligt för arbetarklassen för hundra år sedan idag inte längre är det om vi ser till Storstockholm.

I försäljningsbroschyrerna för Sundbybergs Villastad, vilken etablerades för en arbetarbefolkning stod:

”Ett samhälle som vill vara starkt och friskt, måste inom sig äga kraftiga arbetare, ty det är dock ytterst på dem samhällena bero. Hur är det möjligt att dana sådana, då man nekar dem det oundgängligaste: tak över huvudet, trots att de kunna och vilja betala sin bostad”.

Hur husen byggdes

De privata tomtbolagen erbjöd valfrihet avseende husets utseende och hur de skulle byggas. I villastäder för välbärgade var det vanligt att tomtköparen anlidade en arkitekt som fick rita huset och några byggnadsarbetare som fick föra upp det. I villastäder för arbetare var självbyggeri mycket populärt och ett fungerande finansieringssätt, där den egna arbetsinsatsen utgjorde handpenning och resterande kunde lånas. Någon arkitekt hade man inte råd med. Man utgick från en typritning, som ofta modifierades.

Ett mindre antal tomtbolag anordnade lokal försäljning av byggnadsmaterial för att minska svårigheter och transportkostnader för självbyggarna. I Enskede där man efter en tid tillät självbyggeri, så var självbyggeriet starkt centralstyrt. Färdiga prefabricerade byggelement monterades av tomtköparen enligt ritningar. Detta var en unikt tidig tillämpning av industriell förproduktion av hus. En filosofi som annars hade sin tidiga begynnelse på 1920-talet och krävde ytterligare flera decennier för att växa sig stark.

Tomtstorlekar

Den typiska tomtstorleken var 4.000 m² när Djursholm och Stocksund bildades på sent 1880-tal. Sedan dess har det funnits en långsam trend mot att allt mindre tomter efterfrågas. En trend som pågår än idag. Den typiska tomtstorleken då det stora genomslaget för villastäder kom 1906-1908 var 2.000 m² eller strax däröver. Det fanns dock undantag. I Tullinge Landthem låg tomtstorlekarna på drygt 5.000 m² och i Täby (Nuvarande Täby Kyrkby) varierade tomterna mellan 2.500 m² och 5.000 m². Om Täby skrevs ”Täby är ingen villastad i vanlig mening och det är ej heller tanke på att göra den till en sådan. Det är en skogskoloni och ”rama landet” och just denna landtlighet ger Täby en säregen och ovanligt fängslande prägel”.

Några villasamhällen fick även mindre tomtstorlekar. Det rörde sig då om villastäder för arbetarklassen. I Sundbyberg var tomtstorlekarna endast 450- 900 m². I Enskede var den typiska tomtstorleken 500 m²

El, vatten, avlopp, vägar och gatubelysning

Tomtbolagen byggde städer. Ibland byggde de även hus. De gjorde en stadsplan, anlade gator, gatubelysning, vattenförsörjning, avlopp och ibland el.

Avloppen hette på den tiden kloakledningar. I Enebyberg kunde man köpa tomter utan kloakledning för 6-7 öre per kv-fot eller med kloakledning för 8-12 öre per kv-fot. Det i särklass vanligaste var att kloakledningen gick orenat ut i någon sjö. I Norrvikens Villastad hade man tänkt ett steg längre. Citat: ”Kloaksystemet, som utmynnar i sjön Norrviken, är förbundet med septiska tankar, som hindra förorening af vattnet”.

I de allra flesta villastäder anlades kloakledningar, men några undantag fanns bland annat Örby och Täby (=nuvarande Täby Kyrkby).

Vägarna hade olika kvalitet i olika villastäder.

Gatubelysningarna ordnades med LUX-lampor, vilket var en sorts fotogenlampor. Belysningen var knapphäändig och fanns inte på alla gator.

Elektricitetens marknadsgenombrott var ungefär samtidigt med villastäderna bildande, men kanske lite senare. Så långt jag funnit saknade alla villastäderna före 1911 inledningsvis elektricitet. Hur snabbt denna kom varierade mycket, men ofta kom det efter några få år. Mest på hugget var Stocksund och Djursholm, som trots att de etablerades redan på sent 1880-tal också fick elektricitet inom några få år. Detta berodde på ambitionen att få järnväg ända in till Engelbrektsplan. Stockholms kommun accepterade inte sotande ånglok i staden, varför de bägge tomtbolagen ordnade var sin elproduktion och nymodigheten elektriska tåg. Det var inte den gröna el som vi pratar om idag.

Elverken drevs av kol och koks som skeppades med ångbåtar till Stocksunds hamn och Framnäsviden.

Kallbadhus och Trä trottoarer

I nostalgiska berättelser i många skrifter från hembygdsföreningar skrivs om de många kallbadhusen längs med stränderna och de idag exotiska trottoarerna gjorda i trä. Det här är tidstypiskt och återfinns hos många av de nyetablerade villastäderna.

Tomtpriser

Tomtpriserna varierade mycket starkt mellan de nya villaorterna. Man kan fråga sig hur så stora variationer kunde vara möjlig i en marknadsekonomi? Berodde det på att det var svårt att få en överblick långt innan informationssamhället blev en verklighet? Eller berodde det på att de fortfarande ganska dåliga kommunikationerna endast gjorde enstaka villastäder till realistiska alternativ? Den kanske troligaste förklaringen kan vara att man ännu inte lärt sig att ta betalt efter vad marknaden var beredd att betala, utan gjorde en självkostnadsberäkning och lade på en rimlig vinst.

Tomtpriserna angavs alltid i öre per kvadratfot. Det går cirka 10 (10,54) kvadratfot på en kvadratmeter.

Lägsta priserna hittade man i Täby där de i början tog ut 1 öre per kvadratfot, men höjde så småningom priset. Högsta priserna hittade man i Hufvudsta där priserna varierade mellan 50 öre och 2 kronor.

Två typiska prisnivåer kan identifieras runt 12 öre respektive 30-40 öre.

Skatter

Skattesatsen i Stockholm låg 1910 på 6:50, eller 6kr 50 öre per bevilningskrona, som det hette då, vilket betraktades som högt. Skattesatserna i de unga villastäderna var generellt sett lägre, oftast mellan 3 -4 kr. Jag antar att detta berodde på att många av de sysslor som åligger dagens kommuner utfördes av de boende själva. Självklart användes de lägre skatterna som extra argument i tomtbolagens annonser.

Skolor

Anordnande av skolor ingick inte i tomtbolagens åtaganden och blev en tidig kollektiv uppgift för nybyggarna.

Min värdering av Gamla Enebybergs kulturmiljövärde (Ursprungliga Enebybergs Villastad)

Enebybergs Villastad var den mest tidstypiska villastaden i nordost sektorn runt förra sekelskiftet

Det tillkom fyra villastäder i Nordost sektorn, runt sekelskiftet Stocksund, Djursholm, Enebyberg och Täby Kyrkby. Stocksund och Djursholm var före sin tid och är därmed inte tidstypiska. Täby Kyrkby var allt annat än tidstypisk med större tomter och stora inslag av fritidsstugor och tomter köpta som kolonilotter.

Hypotetiskt skulle Gamla Enebybergs kunna vara den bäst bevarade villastaden i Storstockholm med fokus på medelklassen från tiden runt förra sekelskiftet

Norrvikens Villastad liknade mycket Enebybergs Villastad. Bägge tillkom 1907. Bägge tomtbolagen var mycket ambitiösa. Bägge tillhandahöll byggmaterial på orten. Enebybergs Villastad inriktade sig på medelklassen. Norrvikens Villastad inriktade sig på medelklass och övre medelklass.

Enebybergs Villastad är mycket väl bevarat. Ungefär hälften av Gamla Enebybergs villor är över 100 år gamla. De flesta av de ursprungliga tomterna är avstyckade och bebyggda med hus i matchande storlek och från olika tidsåldrar, vilket ger kommundelen historiska årsringar.

Klokt nog har inget modernt centrum byggts i Gamla Enebyberg, såsom annars är vanligt i våra kulturhistoriskt värdefulla stadsdelar.

Norrvikens Villastad är idag splittrad i tre delar av den högtrafikerade Norrviksleden i nord-sydlig riktning och Vibyvägen som delar västra delen i ett nordligt och ett sydligt samhälle. Längs med Norrviksleden finns omfattande

bebyggelse som i skala och utförande är helt främmande i en villastad. I den östliga delen närmast Norrviken är påtagligt färre ursprungliga villor kvar än i Enebyberg. I den nord-västliga delen är det direkt glest mellan de äldre kvarvarande villorna. Den syd-västliga delen liknar mycket Gamla Enebyberg.

Enebybergs Villastad är sålunda mycket bättre bevarad än Norrvikens. Frågan om Gamla Enebyberg är den bäst bevarade villastaden med fokus på medelklassen från tiden runt förra sekelskiftet är intressant, men obesvarad.

Enebyberg möjliggjorde nya villastäder i nordost sektorn som inte låg vid järnvägen

Den motoromnibussverksamhet som på privat initiativ initierades och drevs från Enebyberg möjliggjorde nya villastäder i nordost sektorn. Liknande verksamheter drevs av andra entreprenörer söder om Stockholm. Enebybergs verksamheten kan anses ha varit ledande.

Danderyds fyra stadsdelar bildar tillsammans en sammanhängande historiebok

Tillsammans bildar Danderyds fyra stadsdelar en sammanhängande och spännande historisk berättelse. Tillsammans representerar vi 1800-talets pionjärsamhällen, den stora explosionen av nya villastäder mellan 1906-1908 och den tidiga fasen av det moderna villasamhället. Tillsammans representerar vi villasamhällen som initialt skapats för de välbärgade, medelklassen och arbetarna. Tillsammans svarar vi för de två tidsepokerna då järnvägen respektive motoromnibussen gjorde nya pendlar villasamhällen möjliga.

Sammanfattning

De tidiga villasamhällen som byggdes utanför Stockholm strax före och efter förra seklet har mer gemensamma än unika särdrag. Stora skillnader finns mellan villasamhällen i främst norr och öster som skapats av privata tomtbolag och villasamhällen med tomträtt i söder och väster skapade av Stockholms stad. Stora skillnader finns i vilken samhällsklass som de olika samhällena har byggts för, hur välplanerade de har varit från början och hur välbehållna de är idag. Dålig initial planering liksom bristfällig vård av den ursprungliga visionen har gjort att flera villastäder har utplånats och andra har tappat sin karaktär. För att ett storstadsnära villasamhälle skall vara långsiktigt hållbart krävs att visionen hålls vid liv, bevakas och vårdas.

Yrkande

Jag yrkar att Gamla Enebyberg i sin helhet markeras som bevarandeområde i Danderyd Kulturmiljöhandbok och att det görs ett omtag avseende beskrivningen av det som ger Gamla Enebyberg ett kulturhistoriskt värde.

I synnerhet saknar jag en bevarandeklassning av området som inkluderar Tornvillan på Dagermans stig 6 inklusive avstyckningar från den ursprungliga fastigheten samt det område inom Gamla Enebyberg som har den tätaste förekomsten av hus klassade som särskilt värdefulla i remissutgåvan av digitala kulturmiljöhandboken. Jag avser då det område i Gamla Enebyberg som begränsas av Idrottsvägen i väster, en linje mellan Norrhagsvägen och Gamla

Norrtäljevägen i norr, järnvägen i öster och en linje mitt mellan Gethagsvägen och Kvarnängsvägen i Söder.

Kommentar: Miljö- och stadsbyggnadskontoret har tagit del av mycket intressanta detaljerade beskrivningar av historien kring Enebyberg av avseendaren.

Beskrivningen av varje område i underlaget ska ge en översiktlig bild av historien, dock inte i den omfattning som beskrivs ovan.

Synpunkterna ska studeras vidare och beaktas i möjligaste mån,

7. Fritextsvar webbenkät

7.1. Fritextsvar om Bevara och utveckla

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet ”Bevara och utveckla” i den webbenkät som genomförts.

”Bra sammanställning. Kanske hade önskat något mer förklarande text kring vad ex förvanskningförbudet innebär/vad är förvanskning, istället för bara lagtexter?”

Kommentar: Förvanskning av en byggnad kan inte beskrivas eller bedömas i förväg. Varje ärende är unikt och bedöms när ansökan om lov inlämnas.

Ändringar av en byggnad ska alltid utföras varsamt så att man tar hänsyn till dess karaktärsdrag och tar tillvara dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden, dvs de ursprungliga värdena får inte gå förlorade.

Även om en byggnad har pekats ut som särskilt värdefull i till exempel så är det rent formellt endast en upplysning om att kommunen bedömer att byggnaden har sådana värden att den kan omfattas av förvanskningförbudet enligt 8 kap. 13 § PBL. Utpekandet i sig har dock ingen rättsverkan. I ett beslut om bygglov i det enskilda ärendet måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den kan anses vara en särskilt värdefull byggnad.

”Tydligt och bra angående lagstiftningen. Men oklart hur dessa bestämmelser står i förhållande till andra aspekter och krav. Man borde kunna hindra ovarsam förtätning i högre grad med stöd av detta. Eller måste det stå i en detaljplan?”

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget kommer inte att inskränka på byggrätten på en fastighet enligt gällande detaljplan för fastigheten. En förtätning i form av nya tomter eller bostadsbebyggelse ska ske genom en detaljplan där avvägningar görs mot andra allmänna och enskilda intressen.

”Välskrivet och välgjort med den interaktiva kulturmiljökartan De flesta, eller alla, läsare har begränsad tid. Det är då en uppenbar risk att de missar den extra information som kulturmiljökartan ger. Jag föreslår därför två ändringar

- Markera tydligare att kulturmiljökartan ger nödvändig och viktig extra information.
- Inför i fria ord att det inte bara är vissa områden (t.ex. två i Enebyberg) som klassas som värdefulla för kulturmiljön, utan även många enskilda hus spridda i kommunen. Ange gärna antal särskilt värdefulla hus.”

”Ett samhälle måste få leva och utvecklas. Jag ser stora risker om detta kulturmiljöunderlag kommer att lägga en filt över byggnation och utveckling av kommunen. Danderyd är inget Skansen och ska så heller inte vara.”

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska användas som kunskapsunderlag och inget hinder för framtida utveckling eller bebyggelse i kommunen. Den ska dock bidra till kunskap om den befintliga kulturmiljön i kommunen.

”Under råd som gäller den övergripande planeringen för Enebyberg finner jag följande beskrivning: ’Området ska fortsatt präglas a grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.’ En följdfråga då är hur kommunen avser bevaka detta när det inte finns någon inventering av tex äldre uppvuxna träd? Om det ska bli något resultat av en sådan riktlinje måste den följas upp med en inventering av de få äldre träd som finns kvar och en bevakning av dessa i form av planbestämmelser eller andra skydd så som generell bestämmelse om att ’lov krävs from en diameter större än tex 10 cm’, eller dylikt. Som det är nu så finns det inget skydd och träden faller utan att kommunen överhuvudtaget blir varse. Under råd som gäller den övergripande planeringen för Enebyberg finner jag följande beskrivning: ’Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.’ Med tanke på den stora utbyggnad av pooler som skett de senaste åren är det svårt att tro att kommunen menar allvar med ett sådant råd. Återigen, denna riktlinje kommer inte att ha någon verkan om den inte efterlevs vid mark- och bygglovprövning.”

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ger råd om den gröna miljön men den kan inte inskränka på äganderätten eller detaljplanernas bestämmelser. Att anlägga pool är inte bygglovspliktigt men andra större markförändringar bevakas vid bygglovsprövning.

”Bra information som ökar förståelsen för fastighetsägare.”

7.2. Fritextsvar om Kulturmiljöprofil

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet

”Kulturmiljöprofil” i den webbenkät som genomförts.

”Här har ni missat väsentliga delar som berör Enebyberg. Se vidare punkt 6.”

Kommentar: Beskrivningen av varje område ska ge en översiktlig bild av historien.

”Välskrivet. Min viktigaste kommentar är att det saknas ett block i beskrivningen av kommunikationssystemets utveckling och dess betydelse för Danderyds kommun. Före 1890-talet var man hänvisad till båt eller häst. Detta räckte för att etablera sommarstugeområden för välbärgade stockholmare, men

resorna tog för lång tid för att locka stockholmarna till dagliga arbetsresor. Såsom väl beskrivet i texten var bildandet av Stocksund, Djursholm och Enebyberg helt beroende av järnvägens tillkomst och snabbare resor (runt 25 km/tim).

Motoriserad busstrafik kom med 1900-talets början, men blev marknadsmoget först efter första världskriget. Under en tågstrejk 1922 började en biografägare i Enebyberg Jan Fredrik Jansson bedriva persontrafik till Stockholm med träbritsar på flaket till hans lastbil. Bilen tog 10-12 passagerare och gick i 20km/tim.

Verksamheten var så attraktiv att den fortsatte efter tågstrejken. Ernst Kihlberg, som grundade Enebyberg, var snabb att kopiera idén, men skaffade in en riktig buss 1923 och bildade Stockholms Läns Omnibus AB, SLO. Såväl Janssons primitivt ombyggda lastbil som Kihlbergs buss var tidstypiska händelser. Åren direkt efter kriget startade många bussbolag, men de allra flesta var enmansföretag med en enda buss.

Ernst Kihlberg var en skicklig entreprenör och företagare, varför bussverksamheten kom att växa såväl organiskt som genom uppköp av små bussverksamheter. SLO inriktade sig på Nordost sektorn. Vid 20-talets slut hade företaget vuxit till en stor bussverksamhet och växte ytterligare till att som mest ha över 100 bussar. 1951 köptes verksamheten av staten. Kihlberg var en föregångare. På 30-talet konsoliderade sig bussmarknaderna i andra väderstreck från Stockholm efter Kihlbergs modell, men ingen nådde storleken av SLO. Genom bildandet av SLO kunde det uppstå villaförorter som inte låg vid järnvägen. En av dessa var Nora Trädgårdsstad bildat 1926, bara tre år efter det att SLO bildats. Se även bildtexten längre ner i remissutgåvan över reklamtexten för Nora trädgårdsstad där det talas om bussförbindelser, inte järnvägsförbindelser. De pendlarorter i Nordostsektorn som inte låg vid järnvägen tillkom genom SLOs bussverksamhet. Danderyds fyra stadsdelar ger därmed tillsammans en god historisk bild av hur industrialism och enskilt företagande skapade nya kommunikationssystem som förändrade levnadsförhållandena. Före 1890 erbjöd båt och häst möjlighet att etablera sommarstugeområden utanför Stockholm. Sedan Stockholm Rimbo Järnvägar beslutat öppna för persontrafik och järnvägsbron över Stocksundet stod klar, så kunde Stocksunds och Djursholms villastäder bildas. Även Enebyberg bildades som en järnvägsstad, där enskild företagsamhet öppnade busstrafik så att även Danderyd med sitt centrum i Nora, långt från järnvägen kunde bildas. I modern tid har sedan bilismen och tunnelbana förändrat dessa samhällen.

Småkommentarer Under rubrikerna - Danderyd idag – I kommunens Östra del – står att Danderyds två första villastäder började bebyggas på 1890-talet, att Nora ”i huvudsak” bebyggdes under 1930-talet och ingen uppgift om när Enebyberg tillkom. Det här är rörigt, ofullständigt och aningens felaktigt.

Bättre att skriva att Carl Eduard von Horn bildade Stocksunds Villaparker 1888, Henrik Palme Djursholms Villastad 1889, Ernst Kihlberg AB Enebyberg Villastad 1907 och Gunnar Kassman Nora Trädgårdsstad (senare Danderyd) 1926. I samma kapitel står: ”I kommunen finns också tre mindre sjöar: Ekebysjön, Ösbysjön och Nora träsk”. Här har man missat att en mindre del av Rösjön också ligger i kommunen. Under rubrikerna – Danderyds tidiga villastäder - Befolkningsökningen står åter att Stocksund och Djursholm bildades på 1890-talet. Bör stå i slutet av 1880-talet. I nästa avsnitt står: ”Både

Djursholm och Stocksund uppfördes till en början på privata initiativ där upphovsmännen hade starka visioner för samhällets utformning”. Hela skriften beskriver fyra stadsdelar. Med texten ovan får då läsaren uppfattning att det bara gäller två av dem. Förslag till skrivning: ”Alla fyra stadsdelarna uppfördes till en början på privata initiativ. För de tre första hade upphovsmännen starka visioner för samhällets utveckling”. Detta skiljer sig från övriga norrortskommuner, Täby, Vallentuna och Österåker vilka vuxit fram i små fristående steg”. När man sedan kommer till Enebyberg kan man skriva något i stil med: ”Stocksund och Djursholm vände sig till de välbärgade. Ernst Kihlberg som grundade Enebyberg hade visionen av att göra villaboendet tillgängligt för folk med normala inkomster. Detta var revolutionerande i en tid långt före Socialdemokraterna fick makten 1932 och genomfördes utan statligt stöd. Än i dag finns det lärdomar att hämta från etableringsbedriften. För att kunna förverkliga detta byggde Enebyberg på tanken med självbyggeri. Ernst Kihlberg anordnade en såg för att enkelt och billigt tillhandahålla virke. Den dyra arkitekten ersattes med typritningar, vilka sällan följdes i detalj utan utgjorde en bas för individuella variationer. Ett arkitektoniskt unikt samhälle skapades där merparten av husen följde samma stilideal men med stora individuella variationer. Det mest typiska Enebybergs huset har brutet sadeltak och en hög grund byggd med stora stenblock”.

Under rubrikerna – Egnahem för lägre tjänstemän och arbetare – Från sekelskiftet 1900 – står det först om hur järnvägen skapade möjlighet till nya villastäder, vilket är rätt, men sedan listas Nora, Klingsta och Berga upp, vilka inte alls låg vid järnvägen. Dessa tre villaområden möjliggjordes i stället av den busstrafik som Ernst Kihlberg drog i gång enligt ovan. Danderyds historia går inte att förstå utan en korrekt beskrivning av kommunikationssystemens historia. I nästa avsnitt står: ”Tomterna var mindre än i de tidiga villastäderna och husen byggdes ofta enligt typritningar”. De mindre tomterna var mer kopplade till respektive tidsepok än till respektive kommundel. I de tidiga bebyggelserna i Stocksund och Djursholm var tomtstorleken typiskt 4.000m², men i den bebyggelse i Djursholm som skedde samtidigt med Enebybergs tillkomst var den typiska tomtstorleken 2.000m² i bägge samhällena. Den senare stadsdelen Danderyd fick i enlighet med tidens anda ytterligare mindre tomtstorlekar. Jag vet inte hur det var i stadsdelen Danderyd, men i Enebyberg fanns det typritningar som idéförebilder, men husen fick en individuell utformning inom samma arkitektoniska stilideal.

Under rubriken – Roslagsbanan – står: ”Järnvägen var en avgörande förutsättning för tillkomsten av Danderyds villasamhällen och utveckling till tätort”. Återigen samma misstag. Järnvägen hade ingen betydelse för bildandet av Nora trädgårdsstad. Förslag till text: ”Järnvägen var en avgörande förutsättning för tillkomsten av Stocksund, Djursholm och Enebyberg, medan Danderyd möjliggjordes tack vare bussarnas tillkomst” Under rubriken – Roslagsbanan – I februari 1882 står: ”1895 stod banan klar för trafik”. Det skall antingen vara 1885 eller så ska det stå att järnvägen 1895 var elektrifierad, järnvägsbron över Stocksundet klar och sträckningen gick ända till Engelbrekts plan.”

Kommentar: Fin och intressant historiebetraktelse av privatpersonen. Beskrivningen av varje område i underlaget ska ge en översiktlig bild av historien, dock inte i den omfattning som beskrivs ovan.

Synpunkterna kommer att beaktas i möjligaste mån.

Jag vill ta upp vikten av att Kevinge golfbana, SGKs klubbhus och Kevinge gård bör rubriceras som ett kulturhistoriskt viktigt område (se vidare min text under pkt 5 Kulturmiljökartan.

Hade önskat lite mer bilder och beskrivningar. Se Samfundet Djursholms Fortid och Framtids skrifter.

Fina illustrationer. Lite för övergripande kring stildrag men ok. Kanske litteraturtips? Var man hittar mer.

Även de villastaden i Enebyberg är värd att bevara. Sett även till klimatförändringar är det av största vikt att vi behåller de grönområden som finns.

Kommentar: Beskrivningen av varje område ska ge en översiktlig och övergripande bild av historien. Dock inte i den omfattning som beskrivs ovan.

Under rubrikerna – Det gröna Danderyd – Det tidiga 1900-talets villaträdgårdar – I egnahemsområden påstås att tomtstorlekarna i Enebyberg var mindre, ca 500 kvm 1.000 kvm. Detta är i synnerhet helt fel om vi, som rubriksättningen visar, talar om det tidiga 1900-talet. Det är viktigt att skilja på Gamla Enebyberg, dvs. området öster om Enebybergsvägen och Västra Enebyberg området väster om Enebybergsvägen. Gamla Enebyberg, som till stor del byggdes upp före 1920 hade en typisk tomtstorlek på 2.000m². I Enebyberg har det inte funnits samma motstånd mot att stycka tomter som det funnits i Djursholm. Det är därför ganska få ostyckade tomter kvar i Gamla Enebyberg och dagens tomtstorlek är därmed typiskt 1.000m². Detta ger en blandning av gamla hus, mestadels från före 1920 och nyare hus från olika tidsepoker. Att vandra i Gamla Enebyberg är som att vandra i en historiebok med grunden i 1900-talets två första decennier kompletterat med årsringar fram till modern tid. En annan konsekvens av de många styckade tomterna är att det också finns ovanligt många skafitomter i Gamla Enebyberg. Flertalet av dessa är trädgårdstomter i utpräglad bemärkelse. Mycket lummiga tomter helt inbakade i grönska där man ofta inte ens kan se allmän väg. Klok avstyckning behöver inte vara ett hot mot trädgårdsstaden. I Västra Enebyberg finns ett stort radhusområde och ett stort kedjehusområde, bägge tillkomna ett halvt sekel senare och representerar mer modern bebyggelse. Såsom brukligt i rad- och kedjehusområden är tomtstorlekarna väl under 1.000 m².

Kommentar: Beskrivningen av varje område ska ge en översiktlig och övergripande bild av historien. Dock inte i den omfattning som beskrivs ovan.

Under Arkitekturstilar; Villor och småhus ”I Danderyds kommun finns flera exempel på områden med bebyggelse i denna stil i form av typhus från Boro-

hus. Bäst bevarade är de i Enebyberg väster om Gamla Norrtäljevägen.” Gamla Norrtäljevägen går i öst-västlig riktning. Menar ni norr om Gamla Norrtäljevägen? Eller menas väster om Enebybergsvägen? Under Arkitekturstilar; Det gröna Danderyd ”Exempel på tomter av ursprunglig storlek med intakta trädgårdar finns på Västerängsvägen 50-52 och Gethagsvägen 20”. Gethagsvägen 20 finns inte, men möjligen menas Idrottsvägen 7?

Se tidigare kommentarer

Utmärkt att såväl byggnadernas som trädgårdarnas värde beskrivs. Tyvärr tas ofta träd och buskar bort vid om- och tillbyggnader.

Se tidigare kommentarer

Fritextsvar om Kulturmiljökartan

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet ”Kulturmiljökartan” i den webbenkät som genomförts.

Kartan är något svårbegriplig med tanke på att områdenas gränser inte hör ihop med numren. Som t ex 16 så är det en egen ruta för sig fast tillhör ett större område. Den blir svårläst på det sättet.

Kommentar: Det finns viss teknisk begränsning. Justeringar av kartan ska göras om det är tillämpligt.

Kul att söka och klicka runt. Synd att man inte får mer information om varje enskild byggnad.

Kommentar: Underlaget utpekar enbart hus som har kulturhistoriskt värde av viss grad.

Vårt hus med adressen Stockholmsvägen 70, (Ängen 25) som går under arkitekturstilen "Modernism (1960- och 1970-tal)" uppfördes 1935 efter ritningar av Sven Markelius. Det är i stort sett välbevarat.

Kommentar: Faktafel har åtgärdats.

Fastigheten Briggen 1 har klassificerats utifrån ett obsolet och därmed felaktigt underlag. Kriteriet för dess föreslagna klassificering, GUL (visst kulturhistoriskt värde) är att byggnaden uttrycker sin tids ideal och villkor och genom sin karaktär bidrar till möjligheten att läsa och uppleva historiska skeenden. Fastigheten har under år 2023, efter inventeringens genomförande, genomgått en mycket omfattande till- och ombyggnad med följd att fastigheten inte har ett uttryck som ens tillnärmelsevis ansluter till 1940-talets ideal och villkor. Bedömningen kring eventuell klassificering måste grundas på nu föreliggande omständigheter, och en sådan bedömning kan inte komma till annat slut än att det inte finns något kulturhistoriskt värde i Briggen 1.

Klassificeringen GUL är därmed felaktig och ska följaktligen ändras i förslaget

till kulturmiljöunderlag (det kan därtill noteras att redan den omfattande tillbyggnation av stora tegelmurar och garage som skedde år 1999 redan då förändrade fastighetens uttryck på ett sådant sätt att den svårigen kan hävdas vara ett uttryck för 1940-talets ideal och villkor).

Kommentar: En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på ev ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Det är mycket förvånande att golfbanan i Kevinge inte klassificerats som ett särskilt skyddsvärt område. Stockholms golfklubb i Kevinge är Sveriges näst äldsta, grundad 1904 och Kevingebanan invigdes 1932. Dess betydelse för närområdet och sin tids ideal och villkor tar sig uttryck inte minst i hur samtliga kringliggande gator har döpts därefter (Golfbanevägen, Klubbvägen, Bunkervägen, Golfvägen). Vi har svårt att förstå varför man i ett så omfattande kulturmiljöarbete valt att bortse och inte skydda det mest uppenbart skyddsvärda området i den aktuella miljön kring Kevinge/Mörby.

Kommentar: Se tidigare svar.

Gällande vår fastighet på Germaniavägen 9 i Djursholm så påvisar Kulturmiljökartan följande felaktigheter, gällande DÖRR så anges den delvis bevarad, fakta är att bygglov beviljades 880329 för en total ombyggnation av entrén. Då blev det en ny entré med inglasad veranda. Den är således inte välbevarad, snarare förvanskad. 2, TOMT, där anger ni att den är välbevarad, det är felaktigt. Under slutet av 80-talet användes fastigheten i sin helhet för kontorsändamål, 890216 togs ett reviderat beslut i byggnadsnämnden som medgav en omfattande urschaktning för att bereda plats för 22 parkeringsplatser på, i övrigt utfördes stora stödmurar av betong, ca 2 meter höga. Dessa murar står där än idag. Så påståendet att tomten är välbevarad är direkt felaktigt.

Kommentar: En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på ev ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Vi bor i villa i Kevinge och gläds åt att vi i den nya planen har två särskilt värdefulla områden i vår närhet, dvs både Danderyds sjukhusområdet (område 10) och de sex grupphusen på Kevinge strand 9-19 (område 7, grupphusbebyggelse). Vi noterar att fem av de sex grupphusen också har klassats som särskilt värdefulla byggnader, medan den sjätte Kevinge strand 19 bara anses ha visst kulturhistoriskt värde. Vi kan inte se att någon byggnad på sjukhusområdet har klassats som särskilt värdefull, trots att flera byggnader nämns i texten om Danderyds sjukhus. Vi hoppas och tror att inga stora förändringar kommer tillåtas vare sig på Kevinge strand 19 som en del av de sex grupphusen eller på de kulturhistoriskt viktiga byggnaderna på sjukhusområdet och att man tom kan överväga att klassa om dessa byggnader. Vi hoppas också att sjukhusområdet som helhet kommer att bevaras så att tex de två högsta byggnaderna förblir de högsta och att parkmarken mot vattnet bevaras och förfinas, eller som beskrivs i programmet att utemiljön fortsätter att präglas av grönska och att man vid förtätning utgår från omgivande

bebyggelse. Vi hoppas också att den antagna planen för patienthotellet och dess negativa konsekvenser både för sjukhusområdet och den omgivande villabebyggelsen därmed blir en engångsföreteelse. Sen saknar vi att området runt Kevinge gård inklusive golfbana och klubbhus inte har betraktats som ett kulturhistoriskt värdefullt område. Kevinge gård beskrivs förtjänstfullt i kulturmiljöunderlaget under Danderyds gårdar och gårdsmiljöer som en av fem ursprungliga gårdar med omgivande agrara landskap. Av kulturmiljökartan framgår också att SGKs klubbhus ursprungligen var en ekonomibyggnad som tillhörde Kevinge gård. Klubbhuset har trots det bara ansetts ha visst kulturhistoriskt värde. Vår åsikt är att gården, klubbhuset och golfbanan tillsammans ger ett agrart intryck och är viktig för den spegling av tidigare generationers livsvillkor som den nya kulturmiljöhandboken eftersträvar att ge och därför borde klassas som värdefullt område. Dessutom är SGK Sveriges nästälsta golfklubb (där bland annat kungahuset varit aktiva) och i egenskap av detta bör bevarandet av klubben, banan och klubbhuset vara av intresse inte bara för Danderyd utan för Sverige som helhet. När det gäller vår egen fastighet Ankaret 1 på Kevinge strand 7d är vi tacksamma för att det noterats att vi under de senaste 25 åren försökt att modernisera på ett sätt som bevarar byggnadens 60-talsprägel. Vi är dock fundersamma kring att fasaden betraktats som välbevarad då färgen på såväl puts som träet i balkong, uteplats och fönsterkarmar ändrats och då nya glasytor tillkommit.

Kommentar:

En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på ev ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Det pågår ett arbete med en ny detaljplan för Danderyds sjukhus, där samråd kommer att ske med berörda grannar. I ett detaljplanearbete vägs både allmänna och enskilda intressen samman.

Jag finner markeringarna av vilka enskilda fastigheter som är värdefulla (gula och gröna prickar) som god och berömvärd. Med motivering given i nästa kapitel, Enebyberg, yrkar jag att Gamla Enebyberg i sin helhet markeras som bevarandeområde i Danderyd Kulturmiljöhandbok. I synnerhet saknar jag en bevarandeklassning av området som inkluderar Tornvillan på Dagermans stig 6 inklusive avstyckningar från den ursprungliga fastigheten samt det område inom Gamla Enebyberg som har den tätaste förekomsten av hus klassade som särskilt värdefulla i remissutgåvan av digitala kulturmiljöhandboken. Jag avser då det område i Gamla Enebyberg som begränsas av Idrottsvägen i väster, en linje mellan Norrhagsvägen och Gamla Norrtäljevägen i norr, järnvägen i öster och en linje mitt mellan Gethagsvägen och Kvarnängsvägen i Söder. Fastigheten på Bryggare Bergs väg 2 har inte fått någon kulturmiljömärkning. Detta var SLOs verkstad och kontor och är det enda kvarvarande byggnadsminnesmärket från SLO. Med bara detta sagt, så borde byggnaden grön markeras. Det finns dock kvalitetsnedsättande faktorer också. Originalbyggnaden brann 1935 och ersattes med nuvarande byggnad. Byggnaden har i modern tid förvanskats och bland annat har de stora garageportarna byggts igen. Byggnaden är därtill ful. Jag föreslår därför att byggnaden får en gul markering. Det är viktigt att ändå ge en signal om att det här finns ett kulturhistoriskt värde.

Kommentar: Hela Enebybergsområdet har granskats bl.a. på plats i fält och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

Det vore önskvärt att även Kevinge golfbana och dess fantastiskt fina klubbhus betraktas som kulturhistoriskt värdefullt område av högsta klass. Stockholms golfklubb är Sveriges näst äldsta golfklubb och är därför av historiskt värde/intresse inte bara för Danderyd utan för hela Sverige. Dessutom har området och byggnaden tillhört Kevinge gård som har fått högsta skyddsvärde så det vore naturligt att de klassas lika.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

Kulturmiljökartan är ett svåränvänd verktyg. Jag ifrågasätter starkt värdet av att kommunens tjänstemän har fotograferat denna mängd av hus. Till vilken nytt undrar jag mig? Det känns som ett oerhört slöseri med skattebetalarnas pengar.

Kommentar: Underlaget omfattar hela kommunen. Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de miljöer delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

För kedjehusen på Sjöbergsvägen anges det att "några av husen bevarar ursprungliga shinglade papptak, medan andra har ersatts av svartmålad plåt" Detta är inte en korrekt beskrivning då alla kedjehusen har/haft ursprungligen eternittak. Numera har de flesta av kedjehusens tak bytts ut till plåttak eller till det mer tidstypiska shingeltaket som påminner om de ursprungliga eternittaken. Några av kedjehusen utmed Sjöbergsvägen har dessutom de ursprungliga snedställda och mycket tidstypiska stuprören (vid entréerna) kvar. Under rubriken byggnadsinventering finns en felskrivning avseende fastigheten Tränaren 3 under delrubriken arkitekturstil. Där anges byggnadsstilen som "modernism (1960-1970 tal)" Det ska istället stå "1950-tal" som det gör för övriga kedjehus i detta område.

Kommentar: Uppgifter har kompletterats och justerats.

Det är bra att bevarandeområde 2 i Enebyberg har utökats gentemot utbredningen i kulturmiljöhandboken. Det är allt fler byggnader som byggs om/ändrar karaktär och därför blir de välbevarade byggnaderna och områdena viktigare. Det har dock missats områden på andra sidan gamla Norrtäljevägen. Tex är området omkring korsningen Ellavägen/Norrhagsvägen ett fint exempel på en väl sammanhållen miljö både vad gäller tomter, byggnadernas placering på tomterna, organiskt vägmönster och byggnadernas karaktär.

Byggnadsinventeringen i Enebyberg håller inte måttet. Om kommunen ska kunna hålla ambitionen i kulturmiljöunderlaget, att "Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder" så måste det grunda sig på att inventeringen verkligen har på fötterna. Då krävs det att den är ordentligt gjord. Jag har gjort stickprover i Enebyberg och funnit den påfallande undermålig. Det saknas allt ifrån ordentlig inventering (kontroll mot bygglov, äldre foton, kartunderlag, information hos hembygdsföreningen mm) till en beskrivning av intressant historik. Det står överraskande ofta både felaktiga beskrivningar av material och volymer, för att inte tala om "okänt byggår", trots att all denna information är fullt tillgänglig att hitta i register

även för mig som vanlig privatperson. En inventering på uppdrag av kommunen torde ha tillgång till ännu mer material än privatpersoner. Några exempel på stickprov: • Ellavägen 1. ”Okänt byggår, sannolikt 1920-tal”. Detta är Enebybergs första skola som startade 1909 (källa Enebybergs hembygdsförening). I byggnadsinventeringen står det dock inte ett ord om detta eller om varför byggnaden skulle vara kulturhistoriskt värdefull. • Gethagsvägen 18 och Idrottsvägen 8 är likadana. Men endast Idrottsvägen 8 finns omnämnd som särskilt värdefull. • På Kvarnängsvägen 16B låg Östermans handelsträdgård och marken här köptes 1914. Inget ord om detta i inventeringen trots Enebybergs historia av handelsträdgårdar. Flertalet exempel finns. Det är bitvis obefintligt, eller bristande, historieunderlag samt även rent felaktiga uppgifter om materialval, byggår, volym. Här finns många byggnader med spännande historik så som prästgård, livsmedelshandel, kiosk, verkstad mm. Bakgrundsinformationen behöver rättas till och uppgifterna behöver kompletteras med den historik som finns. Detta ska vara en inventering. Likaså behöver det i byggnadsinventeringen förklaras ordentligt med vad som menas med ”välbevarad”. Jag hittar detta på flertalet ställen i byggnadsinventeringen där det är helt uppenbart nytillkomna materialval och ombyggnationer. Vad syftar den beskrivningen på? Om ett material är 10 år gammalt och har åldrats väl, är det då välbevarat? Eller är syftet med beskrivningen en annan, tex att förklara om det är ursprungligt eller närpå ursprungligt? Om det är att beskriva att det är ursprungligt så har jag hittat en markant hög andel fel. Vad baseras det höga kulturhistoriska värdet på när det gäller de enskilda objekten? Är det den samlade bedömningen utifrån flertalet faktorer, eller utifrån att en enskild byggnadsdel är ursprunglig, tex. Det framgår inte under objekten vad bedömningen grundar sig i. Byggnadsinventeringen har en chans att förklara detta, men där framgår i det närmaste ingenting. Ibland saknas till och med historiken. Om kommunen ska kunna använda detta som ett verktyg när en ny fastighetsägare vill förändra/riva/annat så måste man kunna ha argument, annars finns det inget verkligt skäl till att bevara det som är värdefullt.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut. Uppgifter har kompletterats och/eller justerats.

Danderyds kommuns förslag till kulturmiljöunderlag har man listat byggnader och områden som är kulturhistoriskt och miljömässigt värda att bevara. I området Kevinge, har Kevinge gård, som har tillhört Kevinge ägor, klassats som särskilt värdefull vilket är glädjande. Däremot så finns inte intilliggande golfbana med som värdefull kulturmiljö att bevara. Dock så finner man att golfbanans klubbhus bedöms inneha ett visst kulturhistoriskt värde*, se nedan. Kevinge gårds gårdsmiljö beskrivs i kulturmiljöunderlaget som en av fem ursprungliga gårdar med ett agrart landskap. Inte långt ifrån det område som benämns det ”moderna Mörby” med dess centrum, så finns Kevinge gård med mark som på 1600 talet tillhörde Djursholms slott men sedan lades under Ulriksdals kungsgård 1695. 1856 övertogs egendomen av Otto Gustaf Bobergh som slog sig ner på Kevinge gård och som satte sin prägel på gården. Han byggde även en ladugård och stall som idag tillhör Stockholms golfklubb som klubbhus (ett visst kulturhistoriskt värde i kulturmiljöunderlaget*). Kevinges

marker såldes 1931 till Stockholm golfklubb som bildades 1904, och en ny golfbana invigdes 1932 invid Kevinge gård. En av de första golfbanorna i Sverige och som idag dessutom har fått internationellt erkännande för sin restaurering av banan till sitt mer ursprungliga skick. Min synpunkt till det nya kulturmiljöunderlaget är följande; Golfbanan (som ägs av Stockholms GK) har med sitt agrara landskap tillhört Kevinge gårds gårdsmiljö är av kulturhistoriskt intresse och bör bevaras som en särskild värdefullt gammalt jordbruksområde. Kevinge ägor innefattade väl även grindstugan i början på Kevinge strand? Golfbanan vars mark finns beskrivet från 1600 talet är en stor kontrast till det moderna Mörby i Danderyd och är historiskt viktigt att bevara för kommande generationer, för förståelsen av det forna Danderyd och bör få ett högt skyddsvärde. Golfbanan av idag är dessutom naturskönt grönområde med vackra träd nära Edsvikens stränder, vilket gör att den miljömässigt bör bevaras tillsammans med Kevinge gård och klubbhuset som särskilt värdefull kulturmiljö. Danderyds kommuns förslag till kulturmiljöunderlag har man listat byggnader och områden som är kulturhistoriskt och miljömässigt värda att bevara. I området Kevinge, har Kevinge gård, som har tillhört Kevinge ägor, klassats som särskilt värdefull vilket är glädjande. Däremot så finns inte intilliggande golfbana med som värdefull kulturmiljö att bevara. Dock så finner man att golfbanans klubbhus bedöms inneha ett visst kulturhistoriskt värde*, se nedan. Kevinge gårds gårdsmiljö beskrivs i kulturmiljöunderlaget som en av fem ursprungliga gårdar med ett agrart landskap. Inte långt ifrån det område som benämns det ”moderna Mörby” med dess centrum, så finns Kevinge gård med mark som på 1600 talet tillhörde Djursholms slott men sedan lades under Ulriksdals kungsgård 1695. 1856 övertogs egendomen av Otto Gustaf Bobergh som slog sig ner på Kevinge gård och som satte sin prägel på gården. Han byggde även en ladugård och stall som idag tillhör Stockholms golfklubb som klubbhus (ett visst kulturhistoriskt värde i kulturmiljöunderlaget*). Kevinges marker såldes 1931 till Stockholm golfklubb som bildades 1904, och en ny golfbana invigdes 1932 invid Kevinge gård. En av de första golfbanorna i Sverige och som idag dessutom har fått internationellt erkännande för sin restaurering av banan till sitt mer ursprungliga skick. Min synpunkt till det nya kulturmiljöunderlaget är följande; Golfbanan (som ägs av Stockholms GK) har med sitt agrara landskap tillhört Kevinge gårds gårdsmiljö är av kulturhistoriskt intresse och bör bevaras som en särskild värdefullt gammalt jordbruksområde. Kevinge ägor innefattade väl även grindstugan i början på Kevinge strand? Golfbanan vars mark finns beskrivet från 1600 talet är en stor kontrast till det moderna Mörby i Danderyd och är historiskt viktigt att bevara för kommande generationer, för förståelsen av det forna Danderyd och bör få ett högt skyddsvärde. Golfbanan av idag är dessutom naturskönt grönområde med vackra träd nära Edsvikens stränder, vilket gör att den miljömässigt bör bevaras tillsammans med Kevinge gård och klubbhuset som särskilt värdefull kulturmiljö. I Danderyds kommuns förslag till kulturmiljöunderlag har man listat byggnader och områden som är kulturhistoriskt och miljömässigt värda att bevara. I området Kevinge, har Kevinge gård, som har tillhört Kevinge ägor, klassats som särskilt värdefull vilket är glädjande. Däremot så finns inte intilliggande golfbana med som värdefull kulturmiljö att bevara. Dock så finner

man att golfbanans klubbhus bedöms inneha ett visst kulturhistoriskt värde*, se nedan. Kevinge gårds gårdsmiljö beskrivs i kulturmiljöunderlaget som en av fem ursprungliga gårdar med ett agrart landskap. Inte långt ifrån det område som benämns det ”modena Mörby” med dess centrum, så finns Kevinge gård med mark som på 1600 talet tillhörde Djursholms slott men sedan lades under Ulriksdals kungsgård 1695. 1856 övertogs egendomen av Otto Gustaf Bobergh som slog sig ner på Kevinge gård och som satte sin prägel på gården. Han byggde även en ladugård och stall som idag tillhör Stockholms golfklubb som klubbhus (ett visst kulturhistoriskt värde i kulturmiljöunderlaget*). Kevinges marker såldes 1931 till Stockholm golfklubb som bildades 1904, och en ny golfbana invigdes 1932 invid Kevinge gård. En av de första golfbanorna i Sverige och som idag dessutom har fått internationellt erkännande för sin restaurering av banan till sitt mer ursprungliga skick. Min synpunkt till det nya kulturmiljöunderlaget är följande; Golfbanan (som ägs av Stockholms GK)

har med sitt agrara landskap tillhört Kevinge gårds gårdsmiljö är av kulturhistoriskt intresse och bör bevaras som en särskild värdefullt gammalt jordbruksområde. Kevinge ägor innefattade väl även grindstugan i början på Kevinge strand? Golfbanan vars mark finns beskrivet från 1600 talet är en stor kontrast till det modena Mörby i Danderyd och är historiskt viktigt att bevara för kommande generationer, för förståelsen av det forna Danderyd och bör få ett högt skyddsvärde. Golfbanan av idag är dessutom naturskönt grönområde med vackra träd nära Edsvikens stränder, vilket gör att den miljömässigt bör bevaras tillsammans med Kevinge gård och klubbhuset som särskilt värdefull kulturmiljö. Golfbanan i Kevinge saknas som kulturhistoriskt värdefull. Vg se nedan under Danderyd.

***Kommentar:** Beskrivningen av varje område ska ge en översiktlig och övergripande bild av historien. Dock inte i den omfattning som beskrivs ovan.*

Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för alla fastighetsägare, politiker och tjänstemän. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen.

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a.8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag.

Förvanskningsförbudet inte innebär ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske varsamt. Vid bygglovsprövning ska även ske en avvägning göras mellan allmänna och enskilda intressen.

Vill inte ha en GRÖN prick på vår fastighet/byggnad. Vi bor i villa på Golfvägen 32 och har flyttat till denna del av Danderyds trädgårdsstad för att det är en fin miljö med promenadavstånd till service, kommunikationer och skolor. Den kulturhistoriska miljön finns i närområdet med Kevingeskolan, strandpromenad, Kevinge gård och SGK Golfbana. Den inventering som gjorts av vår fastighet/byggnad har lett fram till högsta klass av kulturhistoriskt

värde. Från gatan har byggnaden fotograferats och utifrån det har avvägningen genomförts av ett konsultföretag. Inser att det är ett unikt omfattande arbete, men hur ser kvalitetssäkringen ut? Vår byggnad blev baserat på fotografier klassat med GRÖN prick. Att fasaden och ytterdörren var i gott skick går inte att avgöra med en bild tagen från gatan på 20 meters håll. Vi anser inte att vår fastighet/byggnad uppfyller kriteriet för att vara av kulturhistoriskt värde.

Förstår inte urvalet som vi finner högst godtyckligt. Inte någon av våra rågrannar har fått den klassningen. Varje fastighetsägare som betalat dyrt för att bo här vill ha kvar sin frihet att ändra fastigheten utan de inskränkningar som GRÖN prick medför. Vill själv bestämma att byta ytterdörr, montera solpanel på taket och nyttja byggrätt på tomtmarken. Fastigheter utan prick får behålla denna frihet. Anser att stämpeln med GRÖN prick leder till minskat ekonomiskt värde för fastigheten. När handlingsfriheten för fastighetsägaren att ändra bygganden minskar till i princip noll, blir fastigheten även mindre attraktiv att avyttra. Hur är det med likställighetsprincipen för byggnader med prick och utan prick, när grannen utan prick med likartat hus har kvar sin handlingsfrihet? Krävs en motivering för varje enskilt beslut – Ett beslut baserat på ”välbevarad från håll” är inte tillräckligt när ingen avsyning är gjord.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för alla. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Krav på placering och utformning skulle ändå ställas (även om detta underlag inte fanns) vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas.

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöunderlaget användas som kunskapsunderlag. Andra underlag kan tillkomma och berörd fastighetsägare får yttra sig. Beslut kan överklagas.

Förvanskningförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske varsamt.

Vid bygglovsprövning ska även en avvägning göras mellan allmänna och enskilda intressen.

Kevinge golfbana med klubbhus bör tas upp som ett viktigt bevaransvärt kulturområde. Klubbhuset är byggt på Kevinge gårds, en av de fem ursprungliga gårdarnas, gamla ladugårdsgrund och golfbanan ligger på det som en gång var gårdens jordbruksmark. SGK, Skandinavians tredje äldsta golfklubb förvärvade jordbruksmarken som omvandlades till golfbana av Kevinge gård 1930. Golfbanan är sålunda viktig för vår förståelse för tidigare generationers villkor och en illustration av kommundelen Danderyds historia både genom att den knyter an till Kevinge gård och den agrara historien och genom att golfbanan funnits där i över 90 år. Entusiasterna när SGK bildades var för övrigt bland annat Edvard Sager och Gustav VI Adolf. När golfbanan restaurerades 2020/21 inspirerades man av hur banan såg ut 1932 (se tex artikeln ”Unik tidsresa till 1932” i tidningen Svensk Golf nr 7 2021). ”Vi saknar att området runt Kevinge gård inklusive golfbana och klubbhus inte har betraktats som ett kulturhistoriskt värdefullt område. Kevinge gård beskrivs

förtjänstfullt i kulturmiljöunderlaget under Danderyds gårdar och gårdsmiljöer som en av fem ursprungliga gårdar med omgivande agrara landskap. Av kulturmiljökartan framgår också att SGKs klubbhus ursprungligen var en ekonomibyggnad som tillhörde Kevinge gård. Klubbhuset har trots det bara ansetts ha visst kulturhistoriskt värde. Vår åsikt är att gården, klubbhuset och golfbanan tillsammans ger ett agrart intryck och är viktig för den spegling av tidigare generationers livsvillkor som den nya kulturmiljöhandboken eftersträvar att ge och därför borde klassas som värdefullt område. Dessutom är SGK Sveriges näst äldsta golfklubb (där bland annat kungahuset varit aktiva) och i egenskap av detta bör bevarandet av klubben, banan och klubbhuset vara av intresse inte bara för Danderyd utan för Sverige som helhet."

Det är bra att Danderyds sjukhusområde har fått högsta områdesklassning, men jag tycker även att de enskilda kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna där borde klassas som sådana. Jag föreslår också att Kevinge gård, klubbhuset och golfbanan tillsammans ska ses som en del av jordbruksmiljön runt Kevinge gård och att området därmed ska klassas som särskilt värdefullt. Även den låga villabebyggelsen runt området bidrar till intrycket. Marken där golfbanan ligger var ju först jordbruksmark och i snart 100 år har den sedan varit golfbana och därmed också en viktig del av rekrekationskulturen.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

7.3. Fritextsvar om Enebyberg

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet "Enebyberg" i den webbenkät som genomförts.

7.4. Fritextsvar om Danderyd

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet "Danderyd" i den webbenkät som genomförts.

"Särskilt värdefull byggnad" på fastigheten Kattfotsörten 9, Klövervägen 3 anges som "byggnadsår okänt., sannolikt 1930-tal". Vi har en byggnadsritning, s.k. "blåkopia" som är daterad 1927 vilket sannolikt också är byggnadsåret.

Synpunkter gällande klassificeringen av Åsevägen 3b, Nora, Danderyd (Fiskgjusen 10): Det kan hävdas att byggnadens autenticitet vad gäller avsaknad av större ombyggnationer är ett argument för att byggnadens dokumentvärde är högt (jfr A Unnerbäck, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Riksantikvarieämbetet). Dock representerar inte byggnadens arkitektur den tid den byggdes under. Byggåret är 1961 medan husets uttryck, byggnadsdelar och uttryck hör till 1950-talets estetik och praktik. Pedagogiken av att ge detta hus det högre skyddet "särskilt värdefull bebyggelse" blir missvisande då det inte fullt ut representerar sin tid. "Visst kulturhistoriskt värde" är en mer träffsäker klassificering. Det andra använda grundmotivet i

kulturhistorisk klassificering, upplevelsevärdena (så som arkitektoniskt värde, konstnärligt värde etc...) talar också det för att denna byggnad borde omvärderas till "visst kulturhistoriskt värde" istället för "särskilt värdefull bebyggelse". Fasaderna har inte den fönstersättning som ritades av arkitekten, utan större förändringar skedde i det faktiskt utförda (så många som elva fönsterlägen och fönsterproportioner är ändrade mellan ritat och utfört, gällande de ursprungliga fönstren). Fasaderna är, mycket på grund av detta, obalanserade. Rummens ursprungligen planerade ljusförling och utblickar kom till stor del ej att genomföras. Sekundära fönster med isolerglas tillkom, troligen runt år 2000. Taket lades om 2017 varvid snarlikt begagnat taktegel, från en byggnad i Falun, införskaffades och användes på huset. Huset omdrönerades (gissningsvis runt år 1995) med förändringar i mötet mellan mark och byggnadskropp som resultat. Framförallt mötet mellan fasad och tomt vid byggnadens nordvästra hörn har behandlats styvmoderligt då terrassering och trappning med bl.a. natursten grävts bort. Planlösningen är generös men oekonomisk där den stora ytan hade kunnat studeras bättre ur ett planekonomiskt/arkitektoniskt perspektiv. Sådana brister som att ex dörrar ritats för nära väggar så att de inte går att slå upp i 90 grader mm finns.

Arkitekturen har inte den verkshöjd och konstnärliga kvalitet som krävs för att klassas som särskilt värdefull, och det riskerar att urlaka begreppet. Huset borde istället få klassificeringen "visst kulturhistoriskt värde". Synpunkter gällande klassificeringen av Åsevågen 3b, Nora, Danderyd (Fiskgjusen 10): Det kan hävdas att byggnadens autenticitet vad gäller avsaknad av större ombyggnationer är ett argument för att byggnadens dokumentvärde är högt (jfr A Unnerbäck, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Riksantikvarieämbetet). Dock representerar inte byggnadens arkitektur den tid den byggdes under. Byggåret är 1961 medan husets uttryck, byggnadsdelar och uttryck hör till 1950- talets estetik och praktik. Pedagogiken av att ge detta hus det högre skyddet "särskilt värdefull bebyggelse" blir missvisande då det inte fullt ut representerar sin tid. "Visst kulturhistoriskt värde" är en mer träffsäker klassificering. Det andra använda grundmotivet i kulturhistorisk klassificering, upplevelsevärdena (så som arkitektoniskt värde, konstnärligt värde etc...) talar också det för att denna byggnad borde omvärderas till "visst kulturhistoriskt värde" istället för "särskilt värdefull bebyggelse". Fasaderna har inte den fönstersättning som ritades av arkitekten, utan större förändringar skedde i det faktiskt utförda (så många som elva fönsterlägen och fönsterproportioner är ändrade mellan ritat och utfört, gällande de ursprungliga fönstren). Fasaderna är, mycket på grund av detta, obalanserade. Rummens ursprungligen planerade ljusförling och utblickar kom till stor del ej att genomföras. Sekundära fönster med isolerglas tillkom, troligen runt år 2000. Taket lades om 2017 varvid snarlikt begagnat taktegel, från en byggnad i Falun, införskaffades och användes på huset. Huset omdrönerades (gissningsvis runt år 1995) med förändringar i mötet mellan mark och byggnadskropp som resultat. Framförallt mötet mellan fasad och tomt vid byggnadens nordvästra hörn har behandlats styvmoderligt då terrassering och trappning med bl.a. natursten grävts bort.

Planlösningen är generös men oekonomisk där den stora ytan hade kunnat studeras bättre ur ett planekonomiskt/arkitektoniskt perspektiv. Sådana brister

som att ex dörrar ritats för nära väggar så att de inte går att slå upp i 90 grader mm finns. Arkitekturen har inte den verkshöjd och konstnärliga kvalitet som krävs för att klassas som särskilt värdefull, och det riskerar att urlaka begreppet. Huset borde istället få klassificeringen ”visst kulturhistoriskt värde”.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på ev ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

I Danderyds kommuns förslag till kulturmiljöunderlag har man listat byggnader och områden som är kulturhistoriskt och miljömässigt värda att bevara. I området Kevinge, har Kevinge gård, som har tillhört Kevinge ägor, klassats som särskilt värdefull vilket är glädjande. Däremot så finns inte intilliggande golfbana med som värdefull kulturhistoriskt område att bevara. Dock så finner man att golfbanans klubbhus bedöms inneha ett visst kulturhistoriskt värde*, se nedan. Kevinge gårds gårdsmiljö beskrivs i kulturmiljöunderlaget som en av fem ursprungliga gårdar med ett agrart landskap. Inte långt ifrån det område som benämns det ”moderna Mörby” med dess centrum, så finns Kevinge gård med mark som på 1600 talet tillhörde Djursholms slott men sedan lades under Ulriksdals kungsgård 1695. 1856 övertogs egendomen av Otto Gustaf Bobergh som slog sig ner på Kevinge gård och som satte sin prägel på gården. Han byggde även en ladugård och stall som idag tillhör Stockholms golfklubb som klubbhus (ett visst kulturhistoriskt värde i kulturmiljöunderlaget*). Kevinges marker såldes 1931 till Stockholm golfklubb som bildades 1904, och en ny golfbana invigdes 1932 invid Kevinge gård. En av de första golfbanorna i Sverige och som idag dessutom har fått internationellt erkännande för sin restaurering av banan till sitt mer ursprungliga skick. Min synpunkt till det nya kulturmiljöunderlaget är följande; Golfbanan (som ägs av Stockholms GK) har med sitt agrara landskap tillhört Kevinge gårds gårdsmiljö är av kulturhistoriskt intresse och bör bevaras som en särskild värdefullt gammalt jordbruksområde. Kevinge ägor innefattade väl även grindstugan i början på Kevinge strand? Golfbanan vars mark finns beskrivet från 1600 talet är en stor kontrast till det moderna Mörby i Danderyd och är historiskt viktigt att bevara för kommande generationer, för förståelsen av det forna Danderyd och bör få ett högt skyddsvärde. Golfbanan av idag är dessutom naturskönt grönområde med vackra träd nära Edsvikens stränder, vilket gör att den miljömässigt bör bevaras tillsammans med Kevinge gård och klubbhuset som särskilt värdefull kulturmiljö.

Kevingeringen har inte och har aldrig haft tegeltak som det står. Ursprungligen var det asbetscementplattor (eternit) som takbeläggning. 1980-1982 la man plåttak över eternitplattor som alltså ligger kvar under plåttaket.

Kommentar: Se tidigare svar/kommentarer.

Se texten ovan under kulturmiljökartan om vikten att rubricera Kevinge gård och SGKs golfbana med klubbhus som viktigt kulturområde att bevara. Anledningen handlar både om att se spåren av Danderyds agrara historia och utvecklingen av Sveriges näst äldsta golfklubb.

7.5. Fritextsvar om Stocksund

Gällande avsnittet ”Stocksund” har endast två korta positiva kommentarer lämnats i den webbenkät som genomförts.

7.6. Fritextsvar om Djursholm

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet ”Djursholm” i den webbenkät som genomförts.

Jag har tittat på kartan över särskilt värdefulla områden och noterat att av någon anledning vårt hus på Dahlbergsvägen 28/Hildingavägen 31 i Djursholm inte finns med. Ej heller grannen tvärs över järnvägen. Varför är just vårt hus borttaget i hela området. Någon illvillig person som har något emot just vårt hus?

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut. Fastigheterna Järnsaxa 6 (Dahlbergsvägen 28) och Frej 1 (Hildingavägen 33) är utpekade i kulturmiljökartan.

Jag upplever att kartan med särskilt värdefulla områden i Kulturmiljöhandboken avseende Djursholm är förvånansvärt omfattande och på sina ställen oprecis. Vad gäller vårt mer än 100-åriga hus på Dahlbergsvägen 28/Hildingavägen 31 återfinns det/tomten i Kulturmiljöhandboken B 43 medan kartan som finns i utkastet till kulturmiljöunderlaget på ett slarvigt sätt inte fått med vår tomt/hus. Jag tror det finns anledning för er att göra en genomgående granskning av det som uppges vara särskilt värdefulla områden och precisera dem på ett sätt som gjordes i Kulturmiljöhandboken.

Kommentar: Fastigheterna Järnsaxa 6 (Dahlbergsvägen 28) och Frej 1 (Hildingavägen 33) är utpekade i kulturmiljökartan.

Fel i följande text: Stationen hade namnet "Danderyd", inte "Djursholm". Villaområdet har sitt namn efter Ekeby gård, vars marker delvis planlades för villabebyggelse i början av 1900-talet. Ekeby var bland de första områdena att exploateras efter östra Djursholm och Svalnäs och hör som sådant till de äldsta villaområdena i kommundelen. Platsen ansågs lämplig för utbyggnad då det redan fanns en järnvägsstation vid Roslagsbanan här, då kallad Djursholm idag Djursholms Ekeby. Runt stationen fanns även butikshus och mjölkbod som tillsammans med skolan på andra sidan spåret skapade en naturlig mittpunkt i området.

Kommentar: Faktafel har korrigerats.

Det nya kulturprogrammet är 1) vad gäller områden som omfattas av programmet bristfälligt och 2) vad gäller gränsdragning av dessa på flera ställen obegriplig. Linjal i stället för verkligheten tycks ha fått utforma

gränsdragningen. Se tex gränsdragning vid Hildingastigen och vid hörnan Dahlbergsvägen/Hildingavägen. Jag föreslår att Miljö och Stadsbyggnadsnämnden istället låter utformar ett program byggt på Kulturmiljöhandboken från 1991, som utförligt på kartor preciserar vilka tomter/hus/områden som är av olika grader skyddsvärda.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut. Kontoret granskar frågan och vid felaktigheter korrigeras kartan och handlingen

Kulturmiljöunderlaget är ett kunskapsunderlag. Gränsdragningen bör därmed inte ses som en definitiv gräns.

Gautiod 10 Hildingavägen /Stenbocksvägen Djursholm, har förvanskats så mycket genom sin tillbyggnad att byggnaden inte längre bör klassas som "särskilt värdefull".

Kommentar: En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på eventuella ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Fastigheten Gudrun 8 på Völsungavägen 2 har ett angivet byggnadsår som "tidigare än 1910", det exakta byggåret är 1904. Fotografiet av huset är under all kritik, taget genom buskar och träd där bara liten del av husets ena sida syns. Om ni vill kan jag skicka er ett bättre foto där det framgår hur huset ser ut i verkligheten. I texten står att huset genomgått en ombyggnad 2010, jag skulle inte kalla det ombyggnad utan restaurering eller återställande. Obs, fasaden är till 95% original från 1904!

Kommentar: Vid granskning på plats har det funnits begränsningar, till exempel har utredarna har undvikit att gå in på fastigheterna. Ibland har det varit svårt att fastslå det exakta byggåret men det har angetts det ungefärliga byggnadsåret som stämmer överens med byggnadsstilen. Byggnadsår är nu angivet.

7.7. Övriga synpunkter

Nedan sammanställs de fritextsvar som lämnats under avsnittet "Övriga synpunkter" i den webbenkät som genomförts.

Tack för denna uppdatering. Riksintressen i all ära...men nu synliggörs inte bara sekelskiftesvillorna! Nu gäller det bara att byggnadsnämnden aktivt jobbar med att föra in skyddsbestämmelser och rivningsförbud så att våra värdefulla byggnader får ett skydd som betyder något. Och att hänsyn tas inom värdefulla områden när man ska bygga nytt.

Jag arbetar som mäklare och detta underlättar för oss. Vi får ofta frågor om kulturhistoriska byggnader. Finns en byggnad utpekad kan vi uppmärksamma spekulanter om detta men även stärka detta beskrivningen. Upplever det dock svårt att ge information om vad exakt man får göra och inte på en specifik fastighet men förstår att det inte går att ge förhandsbesked. Riktlinjerna är väldigt generella.

Bra att uppdatera och uppmärksamma fler byggnader och områden som är värdefulla i kommunen.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska användas som kunskapsunderlag och inget hinder för framtida utveckling eller bebyggelse i kommunen. Den ska dock bidra till kunskap om den befintliga kulturmiljön i kommunen.

Är det verkligen möjligt att generellt neka takkupor och tillbyggnader på 15 kvm inom områden av riksintresse. Att neka attefallshus har stöd i lagen men knappast övriga åtgärder om de möter övriga lagkrav.

Kommentar: Det finns flera domar som fastslår att Attefallsåtgärderna inte är tillämpliga inom riksintresseområden.

En sammanfattande reflektion och kommentar till detta gedigna och väl utförda arbete. Intentionerna är goda men de behöver omsättas till handling och agerande. Risken är att kulturprogrammet bara blir ett fluffigt måldokument. Problemet tycks vara att det trots alla fina ord/lagstiftning är svårt att hindra ovarsam förtätning, ändringar, nybyggnader och oproportionerligt stora tillbyggnader.

Fristående attefallshus bör vara tillåtet om gestaltningen är anpassad till befintlig bebyggelse.

Kommentar: Underlaget är ett försök på pedagogiskt utformat kunskapsunderlag, som ska ge god vägledning till fastighetsägare, politiker och tjänstemän samt relevant stöd i kommunens hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser.

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, och vid anmälan om attefallsåtgärder och bygglov prövas bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag.

Bedömningen av vår fastighet Höken 24 verkar inte rätt! Det står: Volym välbevaradhuset är utbyggt enl bygglov ca 1997 Fasad välbevarad - Fasaden var ursprungligen trä som sedan putsades över, därefter är huset tilläggs isolerat och ytterligare ny fasad nu i trä monterad. Dörr delvis bevarad - I stort sett alla dörrar är bytta till moderna dörrar Fönster delvis bevarad - Alla fönster är utbytta 1 eller i vissa fall 2 ggr i modern tid Att det en gång i tiden varit biograf i byggnaden betyder ju inte att tiden stått still sedan dess utan är sen ca 25 år bostad och kontorsutrymme.

Kommentar: En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på eventuella ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Jag yrkar att Gamla Enebyberg i sin helhet markeras som bevarandeområde i Danderyd Kulturmiljöhandbok och att Enebyberg skall behandlas lika fylligt som övriga tre stadsdelarna i handboken.

Kommentar: Alla kommundelar har granskats bl.a. på plats och de delar eller byggnader som bedömdes värdefulla har pekats ut.

Ett oerhört ambitiöst och spännande program. Beträffande byggnader som klassificeras som " särskilt värdefulla" anges bl.a. att man inte får ta upp takkupor eller bygga s.k. Attefallshus. Gäller detta generellt eller handlar det om att det krävs bygglov? (Inte aktuellt för oss, men bra att veta).

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen.

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, och vid anmälan om attefallsåtgärder och bygglov prövas bl.a. 8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag.

Flera domar har fastslagit att inom riksintresseområden och kulturmiljöområden krävs det lov istället för anmälan om Attefall. För lov krävs att byggrätt finns kvar.

Andra kommentarer gällande kulturmiljöunderlaget Det vore välkommet om även samtida arkitektur med hög verkshöjd som berättar om villasamhällenas vidare utveckling var bättre representerade i kulturmiljöunderlaget och byggnadsinventeringen. Som exempel kan nämnas villan ”Alice National Romance with Modernity” i Djursholm, Götavägen 22 (arkitekter Daniel Johansson och Philip Bergerhof på Byggfenomen) och arkitekt Anders Wilhelmssons tillbyggnad till en villa på Skogsviksvägen 73. Danderyd, 2023- 10-01 Carina Högström Arkitekt SAR/MSA Slottsarkitekt för Haga och Ulriksdals slott och slottsparkernas byggnader mm

Kommentar: I Danderyd finns samtida arkitektur som är väl värd att lyfta fram. Då kulturmiljöunderlaget enbart omfattar bebyggelse fram till och med 1990-talet berörs inte samtida arkitektur.

Vilket jättefint kulturmiljöunderlag. En välbehövlig uppdatering. Förslag: Kan man använda sökfunktionen bredare ex avseende gårdsnamn.

Kommentar: Det finns tyvärr viss teknisk begränsning.

Generella synpunkter på förslag till kulturmiljöunderlag: Urvalet av fastigheter som åsätts högsta skyddsklass (kulturhistorisk särskilt värdefull byggnad/grön prick) verkar delvis vara slumpmässigt. Varför har exempelvis fem av sex liknande ”bungalows” på Kevinge strand grön prick, och den sjätte gul. Begreppet kulturhistoriskt värde täcker mer än arkitektur. Hur en byggnad/fastighet använts har betydelse. Exempelvis ges SGK klubbhus bara en gul prick (som bostadsfastighet) och golfbanan ges inget värde alls. Trots att golfbanan är och har varit central för Danderyd under snart 100 år. Kevingskolan och Mörbyskolan har ett stort värde för de tusentals barn som under åren gått där. Den senare har därtill en unik arkitektur. Och vad gäller exempelvis för de ursprungliga sjukhusbyggnaderna? Det saknas en diskussion om likställighetsprincipen. Det finns gott om exempel i programmet på mycket snarlika och närliggande byggnader, där en blivit grönmarkerad och en annan inte fått någon markering alls. Dessa kommer i bygglovsärenden (inkl attefallsärenden), avstyckningsfrågor mm att behandlas olika. Även om beslut är överklagandebara, så är det betungande för enskilde fastighetsägaren att behöva söka lov (med hög risk för avslag) för en attefalls- eller annan åtgärd som går under radarn på grannhuset. Risken för olikställd bedömning är uppenbar. Detta i synnerhet utanför de områden som i sin helhet rasterats i programmet. Det är otydligt på vilket sätt en enskild byggnad utan helt unika kvaliteter eller unik historia kan bidra till kulturmiljön om alla/flertalet

kringliggande byggnader är oklassificerade. Tydliga skäl krävs i varje enskilt fall (annat än de tunna och generellt hållna motiv som går att klicka fram i den interaktiva kartan). Genom att klassningen särskilt värdefull i programmet kopplas direkt till PBL 8 kap 13 §, så utgör programmet de facto ett myndighetsbeslut vilket senare utgör en grund för t ex bygglovsbeslut. Detta ställer höga krav på objektiv beredning. Det saknas en diskussion av hur kvalitetsuppföljningen av WSP arbete har skett. Ett betydande antal beslutsmotiv för enskilda fastigheter är direkt felaktiga, som att ytterdörren är välbevarad, trots att den inte syns från gatan eller att trädgården är välbevarad, trots att den är helt omgjord med fyllnadsmassor. Eftersom det icke-bindande programmet kommer vara vägledande (i praktiken styrande) i senare myndighetsbeslut är det väsentligt att underlaget är korrekt. Det saknas en diskussion om avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen. Ett utpekande av en fastighet som kulturhistoriskt särskilt värdefull innebär de facto en inskränkning av den enskildes möjlighet att inom detaljplanen utöva sin fulla äganderätt. Det krävs då mer än att ett hus i största allmänhet ser spännande ut för att rättfärdiga en klassificering som särskilt värdefull.

Gällande vår fastighet på Germaniavägen 9 i Djursholm så påvisar Kulturmiljökartan följande felaktigheter, gällande DÖRR så anges den delvis bevarad, fakta är att bygglov beviljades 880329 för en total ombyggnation av entrén. Då blev det en ny entré med inglasad veranda. Den är således inte välbevarad, snarare förvanskad. 2, TOMT, där anger ni att den är välbevarad, det är felaktigt. Under slutet av 80-talet användes fastigheten i sin helhet för kontorsändamål, 890216 togs ett reviderat beslut i byggnadsnämnden som medgav en omfattande urschaktning för att bereda plats för 22 parkeringsplatser på, i övrigt utfördes stora stödmurar av betong. ca 2 meter höga. Dessa murar står där än idag. Så påståendet att tomten är välbevarad är direkt felaktigt.

Kommentar: Kulturmiljöutredningen ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Krav på placering och utformning skulle ändå ställas vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

En byggnad kan bibehålla sitt kulturhistoriska värde i olika grader beroende på ev ändringar som inte har påverkat byggnadens ursprungliga utseende.

Vid framtagning av utredningen har tre antikvarie medverkat med erfarenhet från tidigare liknande arbete.

Det är miljö- och stadsbyggnadsnämnden som slutligen gör bedömning av en åtgärd enligt PBL. Bedömningen blir överklagbar vid till exempel ett bygglovsbeslut.

Innebär kulturmiljöunderlaget att jag inte får bygga ut om min byggnad klassats med grön resp gul färg eller ingår i bevarandeområde?

Kommentar: Kulturmiljöbedömningen kommer inte att inskränka på byggrätten enligt detaljplanen.

Vi gläds åt att det nya kulturmiljöunderlaget hittat både värdefulla områden och många värdefulla fastigheter i hela Danderyd och även i vårt högt älskade västra Danderyd. Vi hoppas att det kan innebära att kommundelen Danderyd kan få bevara sina gårdsmiljöer, grönområden och villasamhällen och att inte utveckling och nybyggnation alltid måste innebära nya flerbostadshus utan vare sig tomter eller lekomyråden. Vi hoppas också att det lilla villaområdet som omfattar Kevinge strand, Golfvägen och Bunkervägen kan få förbli ett område med huvudsakligen enfamiljsfastigheter med 60-talsprägel utöver Kevinge gård, golfbanan och SGKs klubbhus. Slutligen hoppas vi att pengar kan avsättas för bevarande och utveckling av parker och grönområden och den vackra strandpromenaden från Djursholm via Stocksund och Danderyd till Sollentuna kan bevaras och hållas efter med avseende på bland annat sly, då även den är en viktig del av Danderyd. Nya byggnader i Danderyds strandlinje bör anpassas både storleksmässigt och stilmässigt till omkringliggande bebyggelse och tomterna bör vara lika stora som hos omkringliggande fastigheter.

Kommentar: Nybebyggelse inom ett område kommer alltid att prövas i en ny detaljplan med undantag av enstaka villor eller byggnader som kan rymmas inom gällande detaljplaner. Upprustning och skötsel av grönområde ingår inte i utredningen. Ansvar för det ligger hos samhällsutvecklingsnämnden, tidigare tekniska kontoret.

Ett stort tack till Danderyds kommun som beställt detta viktiga arbete. Ett stort tack också till de två konsulter som genomfört projektet. Materialet håller en hög klass, men behöver uppdateras enligt mina noteringar ovan. Jag har noterat att det inte finns tillräcklig överensstämmelse mellan informationen på kommunens inf-skärmar och texten i kulturmiljöhandboken. På kommunens informationstavlor i Mörby C står att lovbefriade byggnationer såsom attefallshus, takkupor med mera inte är tillåtna för hus och områden som markerats som särskilt värdefulla. Motsvarande skrivning har jag inte lyckats hitta i remissversionen av kulturmiljöhandboken. Det är av yttersta vikt att informationen via olika informationskällor är samtydig, annars skapas förvirring hos invånarna och det blir svårt för politikerna att veta vilket material som ett remissyttrande bygger på. I den aktuella sakfrågan är det min uppfattning att andemeningen skall vara att alla typer av åtgärder som är tillåtna på icke kulturmärkta hus också skall vara tillåtna för de kulturmärkta, men att kravet på varsamhet skall vara reellt, verifierat och starkt. I PBL finns ett varsamhetskrav. Emperin visar dock att detta krav allt för ofta tolkas för slarvigt. Varsamhetskravet för särskilt värdefulla hus och områden bör därför vara betydligt starkare, med starkare skrivningar, tolkningar och vara verifierade. Det finns flera sätt att ange verifieringskravet på, t.ex. krav på bygglov och/eller grannars godkännande. I det senare fallet bör det krävas att grannars godkännande skall vara skriftligt och bygga på en god dokumentation i text och bilder av den tänkta byggnationen. Det bör också finnas en rutin för hanterande av fallet att grannfastigheten har samma ägare. Jag ser det som en

stor vinst att den nya kulturmiljöhandboken är digital. En bland flera fördelar är att den nu lätt kan uppdateras även avseende små löpande ändringar. Med detta följer dock även en fara där information med olika datum kan skilja sig och ändringar kan "smygas" in. Det är därför viktigt att det för framtiden finns en tydlig spårbarhet avseende ändringar. och till sist! LYCKA TILL med den fortsatta justeringen till en slutgiltig version

***Kommentar:** Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Det inskränker inte på byggrätten enligt detaljplanen. Krav på placering och utformning skulle ändå ställas vid prövning av ett bygglov enligt PBL, bl.a. enligt 8 kap. 13 § får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a.8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag.

Förvanskningförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske varsamt.

Vid bygglovsprövning ska, i vissa typer av ärenden, även en avvägning ske mellan allmänna och enskildas intresse vid prövningen.

Avsluta omgående detta projekt med de kostnader det har inneburit för skattebetalarna i Danderyd. Det är väl människorna som bor i Danderyd som är viktiga inte varenda hus i kommunen.

***Kommentar:** Underlaget har tagits fram på uppdrag av kommunfullmäktige i Danderyds kommun.*

Det bör noteras att kedjehuset på Sjöbergsvägen finns representerade i text och bild i boken "Dags att renovera - Var rädd om detaljerna" under rubriken:1950-talet designglädje (sidan 101) Författare: arkitekterna Lena Sjöström-Larsson och Kerstin Wergeni-Wasberg. Utgiven av ICA-förlaget 2007

Om kommunen ska kunna använda detta som ett verktyg när en ny fastighetsägare vill förändra/riva/annat så måste man kunna ha argument, annars finns det inget verkligt skäl till att bevara det som är värdefullt. Det behöver därför beskrivas mer utförligt vad miljöernas och byggnadernas värden består i, annars blir det verkningslöst. I synnerhet måste byggnadsinventeringen göras ordentligt och verkligen kompletteras med den kunskap och den fakta som finns. Vänd er till hembygdsföreningarna, gräv i arkiv, leta i äldre ritningar och ta fram den information som finns. Det som inte beskrivs, finns inte.

***Kommentar:** Vid bygglovsprövningen prövas varje åtgärd enligt detaljplanen och PBL, bl.a.8 kap. 13 § där kan kulturmiljöutredningen användas som kunskapsunderlag.*

Detta förslag blir en fantastisk kunskapskälla till både fastighetsägare och projektörer. Jag har som arkitekt redan haft stor nytta av materialet. Stort tack för denna fina remisshandling.

Eftersom vi inte mottagit några instruktioner för hur vi som villaägareförening ska lämna in våra synpunkter så gör vi det här: Synpunkter på förslag till nytt kulturmiljöunderlag i Danderyds Kommun.

Djursholms Villaägareförening

Föreningen är positiv till förslaget till nytt kulturmiljöunderlag som helhet. En uppdatering av den tidigare kulturmiljöhandbokens ställningstaganden är välkommen och viktig för bevarandet av kommunens arkitektoniska kulturarv. Det är också välkommet att trädgårdar som väsentliga för upplevelsen av kulturmiljön beskrivs i programmet, och att det framhålls som ett viktigt arv från villastadens anläggande, även om det inte riktigt framgår i vilken utsträckning detta har någon praktisk betydelse. Det är väl och tydligt beskrivet, en eloge för det, men inspiration och vägledning i all ära, om man ser till ett antal exempel på hur många av trädgårdarna har hanterats de senaste decennierna så skulle det kunna behövas mer än välformulerade ord för att skydda Djursholms ursprungliga särprägel med hus omgärdade av grönska. En synpunkt på det liggande förslaget är därför att det som skrivs om hantering av trädgårdar skulle kunna vara starkare formulerat, såsom att man som fastighetsägare mer eller mindre åläggs att i alla fall sätta sig in i de kulturarv som den egna fastigheten besitter, och eventuellt rådgöra med kommunen innan man spränger bort hällar, hugger ned majoriteten av befintliga träd, rullar ut gräsmattor och anlägger tujahäckar. Vi är fullt medvetna om att själva kulturmiljöunderlaget inte är något juridiskt bindande dokument och att man därför inte kan använda det till att ställa direkta krav, men det är inte allom givet att ha en djupare förståelse för begreppet varsamhet, och det skulle därför kunna behövas tydliggöranden på den punkten. Och det är trots allt ett dokument som ska vara vägledande för kommunen i mötet med fastighetsägarna, och bättre stöd för varsamhetsaspekten i sådan kommunikation vore önskvärt. Prickmarkeringen av de enskilda byggnaderna, även inom bevarandeområdena gör det lätt för enskilda villaägare att förstå vad de har att ta hänsyn till när det gäller den egna byggnaden som sådan. Det är praktiskt för fastighetsägarna – även om det sannolikt kommer att gör det önskvärt med en lite mer tätare uppdatering av kartan än de 20 år som gått sedan sist, och därmed kan vara mindre praktiskt för kommunen. Dock är det inte fullt lika tydligt hur någon med en byggnad utan prickmarkering inom ett bevarandeområde ska förhålla sig – bristen på klassning av själva byggnaden skulle (med lite önsketänkande från fastighetsägarens sida) kunna räknas lite som ett frikort, vilket kanske inte helt var avsikten. Det kan leda till besvikelse och konflikter. Den viktigaste synpunkten av alla är dock hur kulturmiljöunderlaget kommer att tolkas och användas i praktiken. I den redan befintliga kulturmiljöhandboken pekas området kring korsningen Hildingavägen/Stenbocksvägen ut som ett av de mest värdefulla, och vi såg ändå hur den fullkomligt katastrofala hanteringen av Gautiod 10 kunde ske, där fastighetsägarnas önskemål om exploatering och

en total förvanskning av en av Djursholms mest karaktäristiska villor sattes över alla kulturmiljöhänsyn. Det är fullt möjligt att samma, eller i alla fall nästan samma mängd exploatering hade kunnat göras i det fallet på ett sätt som respekterat det befintliga husets integritet och uttryck, respekterat den omgivande riskintresseklassade byggnadsmiljön och brutits upp i mer anpassade volymer och materialhantering. Om kommunen hade krävt den varsamhet som både PBL och kulturmiljöhandboken föreskrev. Nu skedde ett kulturmord för öppen ridå och det var möjligt trots den då befintliga klassningen av området. På vilket sätt kommer det nya kulturmiljöunderlaget att göra större skillnad än det gamla? Den eftersträvade anpassningen och respekten för kulturmiljövärdena får dock inte resultera i krav på att specifika stilar måste imiteras. Det finns lite risk för det i och med att de olika framträdande arkitekturstilarna i kommunen beskrivs och villaägare uppmanas att ta reda på vilken stil den egna byggnaden tillhör, utan att det framgår att till- och ombyggnader inte nödvändigtvis måste imitera, utan istället anpassa sig till befintliga arkitektoniska uttryck. Utan ett resonemang kring detta i programmets text finns det risk för att kulturmiljöunderlaget skulle kunna resultera i en uppsjö av pastischer, vilket väl inte var syftet. Ett sådant resonemang plus några goda exempel vore synnerligen välgörande!

Sammanfattning: • Helhet bra och välkommen • Behövs tydligare och starkare formuleringar kring hantering av trädgårdar • Behövs lite tydligare information till fastighetsägare med icke-prickmarkerade byggnader inom bevarandeyråden, vare sig det är särskilt värdefulla områden eller områden av riksintresse för kulturmiljövärden. • Behövs ett resonemang kring undvikande av pastischer och vad varsamhet och anpassning till kulturmiljö egentligen innebär. • Kulturmiljöunderlaget måste ges betydelse i praktiken – det kan inte bara vara ett dokument att lyfta fram för att visa vilken fantastisk kommun vi har. Om veritabel slakt på kulturvärden kan fortgå när det passar – medan hårda krav kan ställas i andra sammanhang – så blir den inte värd det gedigna arbetet som lagts ned på den.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare.

Underlaget kommer inte inskränka på byggrätten enligt gällande detaljplan för en fastighet såsom fastigheten Gautiod 10.

Den byggrätt som finns på en fastighet ska dock i fortsättningen kunna användas, men på ett varsamt sätt så att det ursprungliga kulturvärdet av en byggnad inte går förlorad.

Saknar text om nedgrävningen av elkablarna som gjordes för några år sedan. Denna nedgrävning friställde grönområden. Ett program togs fram om hur dessa områden bl a kunde bebyggas. Saknar detta program och vad som det blev av förslagen. Det märks att programmet är framtaget av konsulter som inte har sin hemvist i kommunen. Mitt förslag är att det nu - innan beslut - tillsätts en arbetsgrupp bestående av hembygdsföreningarna + några från förvaltningen och nämnden som går igen remissvaren.

Kommentar: Utvecklingen av de nämnda områdena ska prövas genom ny detaljplan och ingår inte i utredningen.

1. En mycket väl genomarbetad, utbildande och trevlig beskrivning av det som utgör stora delar av kommunens "själ". Läsvärd för alla gamla och nya kommuninvånare, kanske ett skolmaterial? Beskrivningen får med beröm godkänt!
2. Den nya versionen är en uppdatering och utökning av tidigare dito. Den tidigare versionen fanns förr bara som pappersupplaga som kunde beställas mot avgift från kommunen. Det är bra att nuvarande kommunledning gjort detta styrande dokument med oklar juridisk status (det står i detsamma att det inte är juridiskt bindande trots att det strikt juridiskt innebär restriktioner i äganderätten för den enskilde fastighetsägaren) allmänt tillgängligt. Bra där.
3. Att Kulturmiljöhandboken tagits fram av extern konsult kan kanske förklara utökningen av det som enligt PBL utgör "områdesbestämmelser" - konsulten har givetvis inte haft som uppdrag att göra några avväganden mot det intrång i den enskildes äganderätt och möjlighet att disponera sin egendom dessa "områdesbestämmelser" i praktiken utgör. Jag kan inte se att något (del)område "avklassats" vilken är en smula märkligt vid den totala genomgång av samtliga fastigheter som nu gjorts.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget är ingen områdesbestämmelse. Underlaget är enbart ett kunskapsunderlag som inte inskränker på äganderätten. Områdesbestämmelser reglerar mark- och vattenområdets användning, bebyggelse och byggnadsverk, PBL 4 kap. 1 §. Vad områdesbestämmelser reglerar framgår av PBL 4 kap. 41-43.

4. Man kan vidare konstatera att det "skydd" Kulturmiljöhandboken ger berörda byggnader i praktiken är (eller iaf har varit) mycket svagt. Exemplet Oscarsborg är välkänt - det är bara att missköta en byggnad så kan den sen rivras. Och i Inverness kunde den enda återstående funkisvillan som var i gott skick och INTE byggts om/byggt till utan exteriören var orörd, trots "skyddet" i Kulturmiljöhandboken, rivras och ersättas med flerfamiljshus.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget ska ses som ett kunskapsunderlag för kommunen som fastighetsägare liksom för alla andra fastighetsägare. Oscarsborg ligger utanför detaljplanelagt område och krävs därmed inte rivningslov. Det krävs dock en anmälan men anmälan innebär inte prövning av rivningen. Det är enbart fastighetsägaren som kan styra rivningen.

Underlaget kommer inte inskränka på byggrätten enligt gällande detaljplan för en fastighet. Det byggrätt som finns på en fastighet ska dock kunna i fortsättningen användas, men på ett varsamt sätt.

5. Således krävs här en samlad bedömning och avvägning mellan olika intressen. Jag yrkar därför att dokumentet kompletteras med ett kapitel där man från politiken och kommunledningen gör dessa avväganden mellan den enskilde kommuninvånarens äganderätt och möjlighet att disponera sin egendom (via Attefallsregler mm) och behovet av områdesbestämmelser som ändå i praktiken inte utgör något reellt skydd.

Kommentar: En avvägning mellan den enskildes intresse och det allmänna intressen kan inte bedömas i förväg. Det är bl.a. en myndighetsutövning som sker vid prövning av enskild ansökan för en enskild åtgärd. Beslut om dessa blir möjliga att överklaga.

6. Denna komplettering bör även beakta den inverkan dessa breda områdesbestämmelser har på bostadsförsörjningen - den borgerliga frihetsreformen Attefallsregelverket ger ju annars ägare till större - ibland för stora - villor möjlighet att inreda en bostad till samt ett Attefallshus vilket ökar tillgången till bostäder i kommunen utan att inkräkta på grönområden eller innebära att villastaden ersätts av flerfamiljshus. Kommunen är ju skyldig att ha en Bostadsförsörjningsplan, så Danderyd avser tydligen ta fram ett bostadsförsörjningsprogram. Därför bör Kulturmiljöhandboken ange hur många potentiella nya bostäder som omöjliggörs i den planeringen genom handbokens områdesbestämmelser. (Alltså totalt antal enfamiljshus som beläggs med restriktioner där varje villa teoretiskt skulle kunna erbjuda två bostäder till.) Detta för att synliggöra konflikten mellan det svaga skydd Kulturmiljöhandbokens områdesbestämmelser ger och det intrång i äganderätten och försämrade tillgång till bostäder den samtidigt innebär.

Man kan i sammanhanget notera att Moderaterna i den lite större kommunen Värmdö motsätter sig denna typ av breda begränsande områdesbestämmelser med hänsyn just till befolkningstillväxten/bostadstillgången och kommuninvånarnas rådighet över sin egendom och möjlighet att utveckla densamma.

Kommentar: Kulturmiljöunderlaget bedöms inte påverka bostadsförsörjningen. Det kan ge kunskap om ett område bl.a. vid planläggning av nya område. Utredningen kommer inte heller inskränka på byggrätten enligt gällande detaljplan för en fastighet. Det byggrätt som finns på en fastighet ska dock kunna i fortsättningen användas, men på ett varsamt sätt.

Kommunen har en uppdaterad översiktsplan som visar framtida bebyggelseutveckling i kommunen. Kulturmiljöunderlaget är ett kunskapsunderlag även för planläggning av nya områden.

6. Samt kompletteras med policy för hur man avser ersätta den skada intrånget i äganderätten Kulturmiljöhandboken innebär så som ju regleras i PBL. Det är ju resurs- och tidskrävande om varje berörd fastighetsägare och kommunen måste hantera detta via domstolsförfarande. Som kommunen självklart vet är ju regelverket sådant att man inte kan hävda att någon skada inte skett eftersom fastigheten i fråga redan tidigare belastats med restriktioner - denna ersättning ska ju enligt PBL hanteras retroaktivt.

Kommentar: Se svar ovan.

7. Område 24 "Inverness" har nu utökats kraftigt med området Sikreno. I Inverness verkar postnumret ha styrt kommunens breda penna på kartan trots att det är flerfamiljshuset från 30-talet på Klostervägen som utgör skyddsvärd miljö, liksom i viss mån "slottet" Invernessvägen 9 samt radhusen på Skeppsvägen. Tydligen anses det unikt att: "gatunätet och bebyggelsen följer

terrängens förutsättningar" i detta kraftigt kuperade område. När det gäller de få återstående villorna skriver man att de kännetecknas av låga takvinklar och takmaterial som plåt, tegel eller papp. Detta känns begränsat unikt... Samt att villatomterna avskiljs med låga häckar, murar, staket eller stängsel. Denna beskrivning utesluter kanske sådant som vallgravar och minfält men känns ändå inte så speciell. Man anser också att "häckar ska hållas låga" - en utmaning mht att häckhöjd faller utanför PBLs reglering (utom vid korsningar och utfarter). I området har kommunen medgivit både rivning (Calles Klimp 8, Invernessbacke 8) och förvanskning (Invernessbacke 5) av flera av de klassiska villor som en gång var. Och de villor som byggts med modernare arkitektur efter 30-talet får tydligen inte "förvanskas" trots att de exvis kan ha träfasad (Calles Klimp 5) eller ett brant sadeltak (Livbåten 3).

8. Den del av Inverness som ligger längst i väster avgränsas tydligt från övriga området av tre faktorer: tunnelbana, en väg och ett mindre grönstråk. Där finns fyra fastigheter - Calles Klimp 5 bebyggt 1998 med ett trähus som snarast påminner om sekelskiftet 1900, Calles Klimp 8 där ett välhållet funkishus i mer eller mindre originalskick nu rivits och ersätts med flerfamiljshus i modern stil, Inverness 5 som är ett om/tillbyggt funkishus samt Calles Klimp 6 som är ett till/ombyggt funkishus som - dessbättre - nu får ett "skarpt" skydd mot förvanskning i form av klassningen "särskilt värdefull". Den fastigheten slogs för ett 20-tal år sedan samman med grannfastigheten "Källan" där det finns ett gammalt pumphus som tillhört Inverness Bryggeri på 1920-talet. Detta pumphus har trots gällande Kulturmiljöhandbok förvanskats för några år sedan; porten har bytts ut till en modern dito och huset har bostadsinretts. Även huvudbyggnaden har försetts med två lägenheter (se aktuell försäljningsannons). Men skyddet nu i form av klassning som "särskilt värdefull" innebär förhoppningsvis att den fina fasaden kan bevaras liksom dess synlighet från vägen/gångstråket utanför. I och med att två hus av fyra (dvs 50%) i detta avgränsade delområde längst i väster är helt nya och inte passar in i bevarandesyftet, de två andra om/tillbyggda och det skyddsvärda huset fått ett eget och riktigt skydd av den återstående exteriören finns vid en samlad bedömning ingen anledning att belasta delområdet med de områdesbestämmelser som inverkar negativt på äganderätt och rådighet. Jag yrkar därför att delområdet väster om tunnelbanan/ Invernessvägen/grönstråket fortsättningsvis INTE ingår i det i övrigt utökade område 24. Det är möjligt att det finns andra delar av kommunen där man kan överväga områdesbestämmelsernas utsträckning, men det är område 24 jag har tillräcklig kunskap om för detta yrkande.

Kommentar: Underlaget är ett pedagogiskt utformat kunskapsunderlag, som ska ge god vägledning till fastighetsägare, politiker och tjänstemän samt relevant stöd i kommunens hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser.

Förvanskningförbudet innebär inte ett totalt förbud mot ändringar utan det innebär att utveckling av kulturmiljöer och byggnader ska ske så varsamt så att kulturmiljövärden inte förvanskas. Vid bygglovsprövning ska även en avvägning göras mellan allmänna och enskilda intressen.

8. Sammanfattning

Underlaget har enligt nedan reviderats bl.a utifrån inkomna synpunkter. Revideringarna bedöms redaktionella.

Övrigt

- Namnet har bytts från kulturmiljöprogram till kulturmiljöunderlag för Danderyds kommun.

Kulturmiljökartan

- Justeringar och förbättringar har gjorts av legend till kartan.
- Justering av områdesgräns som dragits fel mellan Danderyd och Djursholm.

Kulturmiljöprofil

- Faktafel har korrigerats (många årtal tex byggår)
- Ny information om centralasarettet i Mörby och Kevinge golfbana har kompletterats och utvecklats.

Bevara och utveckla

Lagstiftningens krav

- Under miljöbalken har rubrik och länkar har lagts till Länsstyrelsens Storymap för riksintressen för kulturmiljövården. Information har också lagts till om att det krävs tillstånd för att göra ändringar som strider mot byggnadsminnets skyddsbestämmelser.
- Information har lagts till om att en fornlämning omgärdas av ett 50-150 meter stort skyddsområde beroende på fornlämningstyp, enligt kulturmiljölagen.

Riktlinjer för planeringen

- Länk till länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag har lagts till.

Till fastighetsägare

- Information har lagts till om att länsstyrelsen ska kontaktas om ett byggnadsminne berörs.

Enebyberg

Särskilt värdefulla bebyggelseområden

- Information har kompletterats om taktäckningsmaterial på Sjöbergsvägen.

Stocksund

Historik

- Faktafel har korrigerats (årtal)

Danderyd***Historik***

- Ny information om centrallasarettet i Mörby och Kevinge golfbana har kompletterats och utvecklats.

Djursholm***Historik***

- Språket har setts över och korrigerats.
- Faktafel har korrigerats om namn på station från Djursholm till korrekta Danderyd.

Särskilt värdefulla bebyggelseområden

- I det särskilt värdefulla området *Tidiga villastadens Djursholm* har fastigheterna Brisingamen 16 och Brisingamen 17 utgått då områdesgränsen var felritad.

Arkitekturguiden***Det gröna Danderyd***

- Bilder har lagts till

Arkitekter i Danderyd

- Fördjupningstexter kring Ragnar Östberg, Ferdinand Boberg och Lars Israel Wahlman har lagts till.
- Under Leonie Geisendorf har lagts till av Villa Delin ritades 1966.
- Felstavning har åtgärdats.

Bebyggelseinventering

- Information har lagts till om att kyrkskolan byggdes 1889.
- Danderyd 2:157 Sjöbergsvägen 35 information har lagts till om den gamla kuskbostaden
- Information har lagts till om länsmansgården.
- Långängsskolan har fått ny information om byggår m.m.
- Modgunn 16, angivet byggår 1909 – rätt byggår är 1904. Fasadändring skedde 1944
- Runa 5 och Modgunnsvägen 12 arkitekt Sigge Cronstedt
- Tule 33, "Folckerska villan, Yngligavägen 18. Byggår är 1900.
- Gullenkamme 9, Figgavägen 18 arkitekt Lars Israel Wahlman.
- Delling 2, byggår 1966.
- Fjölner 2, Frodevägen 15, byggår 1953.
- Ellavägen 1. Byggår 1909 och historik.
- Gudrun 8 byggår 1904

Elisabeth Thelin

Bygg- och miljödirektör

Jamal Esfahani

Stadsarkitekt